

[א]

- א. הקדמה - ספר "פסקי הגר"א"
  - ב. העיקר הראשון
  - ג. סתירות בביהגר"א
  - ד. גישתו הייחודית של ה'ביאור הגר"א' ל'שולחן ערוך'
  - ה. היחס בין המעשה רב' ו'ביאור הגר"א' לש"ע
  - ו. הי עדיף טפי, המעש"ר (ושאר פירושים) או הביאור הגר"א?
  - ז. העיקר השני
  - ח. דרך קצרה. פירושים והגהות על ביהגר"א.
  - ט. ענין ה"ליקוטים" שבביאור הגר"א
- א] ביאורי הגר"א מהדורת מכון ירושלים

[ב]

- י. העיקר השלישי
  - יא. לתולדות התקבלות פסקי הגר"א
  - יב. המשנה ברורה ו'ביאור הגר"א'
  - יג. דרך מוהר"ח ז"ל בהנהגת פסקי הגר"א:
- א] ניהוג פסה"ג בצנעא דוקא.
- ב] דרך לימודו, יסוד מקורות ההוראה, ושלא לישא פנים לאיש.
- יד. תכלית ומטרת חיבור ה'ביאור הגר"א'
- בין ביהגר"א ל'באר הגולה'
- טו. כללים בביהגר"א
- א] ה'דיבור המתחיל'
- ב] גליונות' והשמטות' ביאור הגר"א

[א]

*הקדמה - ספר "פסקי הגר"א"

בשנת 'מלוא כף נחת', ה' אלפים תרל"ה, יצא לאור עולם הספר 'פסקי הגר"א' על ש"ע חלק אורח חיים, מאת הגאון ר' **צבי הירש לעמפערט** זצ"ל אב"ד דגודלעווא¹. מיד לאחר הקדמתו (בדפ"ר בלבד) הוא כותב כי 'מטעם הכמוס עימו' אינו מדפיס ההסכמות שניתנו לו לחלק זה². לאחר מ"כ כשהוציא על יורה דעה הדפיס הסכמתם על אורח חיים³, הלא המה: הגאון ר' **יצחק אלחנן ספקטור** מקאוונא, ומורי צדק דווילנא ה"ה הגאון ר' **יוסף** בעל הגהות

---

* מאמר זה מתפרסם לקראת הופעתו בקרוב אי"ה של הספר 'פסקי הגר"א השלם', ע"י צוות "מכון פסקי הגר"א", הכולל בתוכו **לראשונה** את כל פסקיו והנהגותיו של רבינו הגר"א ז"ל **לפי סדר סימני השו"ע**. הספר מבוסס על פסה"ג של הגרצ"ה לעמפערט ז"ל, ונוסף עליו תוספת מרובה על העיקר מתוך דברי מרן הח"ח במשנ"ב [שעה"צ וביאורו"ל], והחזו"א זללה"ה, 'ליקוטי דינים' מאת הגרנ"ה מביאלוסטוק מתוך 'סידור הגר"א' שהו"ל. וכן כל הנהגות המעשה רב' לראשונה על סדר הש"ע, וליקוטי עצום מכל ספריו וספרי תלמידיו [מהם בכת"י], בתוספת ביאורים ומו"מ בדעת רבינו ומסקנתו להלכה. לכותב השורות היה למראה עיניו חלקים מפסה"ג השלם, וציין אליו כמה פעמים לאורך המאמר.

למותר לציין, כי כל דברינו במאמר זה, עוסק אך ורק בדיון על חלק זה של תורתו הנגלית של רבינו הגר"א, ביאורו לש"ע [שעל אף הרבים העוסקים בתורת הגר"א בענייני אגדה וכדו', חלק זה זניח ביותר, ואין ערוך לתועלת לומדי הביאור בעיון מידיעות רבות במאמר זה, ואמנם להם מיועד ומוקדש המאמר בהיותו עיוני]. על אישיותו וגדלותו אין אנו מדברים בו כלל ועיקר, הדברים שבהשגתנו - כבר ידועים ומפורסמים.

כל גדולי ישראל שלאחריו הסכימו כי דרגתו כאחד מן הראשונים [ויש שאף הוסיפו ע"ז], ורבינו הלא כתב בפירושו למשלי (א' א') כי הלומד בספר צריך לידע מי הוא המחבר, כי אם יהיה המחבר גדול בחכמה, בודאי יהיה בספרו חכמות גדולות כו' ע"ש [ובהקדמת מוהר"ח לספד"צ כ' כי חיבוריו לעומת חכמתו כטיפה מן הים], ובאדרת אליהו ריש דברים: 'צריך האדם לדעת אם רוצה ללמוד בספר, מי עשה הספר, ועם מי למד, כי אף אם המחבר היה אדם גדול, אם היה לומד עם תלמידים קטנים, אז אינו מגלה להם סודות ותעלומות החכמה'. נמצא כי חלק עיקרי מהתועלת שיצא מן הלימוד בביאור הגר"א הוא לידע הרקע לחיבור ומהו ייעודו, ורק אז יוכל ללמוד ולעיין כראוי וזה פשוט.

ברצוני להודות לרה"ג: ר' אליהו רוזנבלום, ר' מאיר רקובסקי, ור' חנוך נריה, נ"י, שעברו על חלק מהחומר והעירו הערות מועילות כיד ה' הטובה עליהם, ישלם להם פעלם.

¹ בספר **אור גדול** להגדול ממינסק, סי' ג' נכתב [בשנת תרס"ח] אל 'כבוד הרב המאוה"ג החו"ב סיני ועוק"ה כ"ש מו"ה צבי לעמפירט נ"י האבד"ק סטאלאוויטש'. (ואגב מעניין שם דבריו 'הנה בגוף הדין רבו המחמירים מהראשונים גם מהאחרונים...וממש לא ראיתי לאחד מהפוסקים שיתיר למעשה רק בספר התרומה. אמנם מה גדול מאד כח הרב הגאון הגדול ר"ח זצ"ל מוואלאדין בתשובתו...שסמך להלכה ולמעשה על ס' התרומה הנ"ל', וכל התשובה ההיא סובבת ונסמכת על דברי מוהר"ח בחוט המשולש הנ"ל. וראה להלן בדברינו על דרכו של מוהר"ח בהוראה). גם בסו"ס **מקור מים חיים** למהרי"מ פאדוה מבריסק (ח"ב ענף עץ אבות תשובה ח') יש תשובה בעגונות 'להרב המא"ג כו' מו"ה צבי הירש אב"ד דק"ק סלאוויטש'.

² ז"ל שם: 'אודיע נאמנה בשער בת רבים כי אתמחי מחברתי דנא ע"י הסכמת גאוני וגדולי זמנינו, אשר היה מחברתי זה תחת עין הבקורת שלהם ושמו עיונם עליו ברובו ככולו, כאשר כבר האריכו בספרתם בהסכמתם אשר ת"י בכתובים, וביחוד מהגאון הגדול אב"ד דעיר קאוונא שליט"א, ומגאוני מו"ץ דעיר ווילנא שליט"א, והאריכו לספר בשבח ותועלת מחברתי דנא וכתבו אזהרתם ובקשתם שלא יסיגו גבולי, אך מטעם כמוס עמדי לא יכולתי להדפיסם' ע"כ שם. [המעין בהסכמות, רואה כי דבריו ש'האריכו לספר כו' וכתבו אזהרתם וכו', קאי רק על מו"צי דווילנא ולא על הגר"א מקאוונא]. וראה להלן ב'עיקר השלישי' השערותנו בטעם לאי פירסום ההסכמות.

'פורת יוסף' על הש"ס דפו"ו, והגאון ר' בצלאל הכהן בעל הגהות 'מראה כהן' עהש"ס דפו"ו, וכן הסכמה מהגר' יעקב אליה מסלאבאדקא³. כך, שלאחר יותר מעשרים שנה⁴ כשהו"ל על חלק יו"ד (בהיותו אב"ד שטאלאוויץ⁵), הדפיס גם ההסכמות לחלק יו"ד מהגאון אדר"ת אב"ד מיר, משנת תרנ"ז [והוסיף אף כמה הערות]. ומהגאון ר' יחיאל מיכל עפשטיין בעל ה'ערוך השולחן' משנת תרנ"ט, ומהגאון הנודע ר' רפאל שפירא מוואלאז'ין (תרנ"ז) בעל ה'תורת רפאל' חתנא דבי נשיאה רבינו הנצי"ב ז"ל מוואלאז'ין, לאחמ"כ הדפיס ה'יו"ד יחד עם חושן משפט בשנת תרס"א, ובו שוב הסכמה נוספת מהגאון אדר"ת משנת תר"ס, ומבעל ערוה"ש הנ"ל משנת תרס"א [ובחלק חו"מ ניכר שמביא ממנו הרבה בעמודי אש' שלו]. ונוספה בו הסכמת הגאון ר' שלמה הכהן מו"ץ דווינא (אחי הגר' בצלאל הנ"ל) בעל 'חשק שלמה' עהש"ס דפו"ו ותשו' 'בנין שלמה', על חלק יו"ד, משנת תר"ס [וגם הוסיף כמה השגות על דבריו בתוך הפסה"ג, בס"ב ופ"ז ע"ש בהג"ה]. והאחרון⁶ הוא בשנת תרס"ב בהוציאו לאור חלק אבן העזר קיבל שוב הסכמות מבעל ערוה"ש ומבעל חשק שלמה. בסה"כ קיבל הסכמת שמונה מגדולי ישראל.

לאחמ"כ דפוס שני היה בדפוס 'האלמנה והאחים ראם', ראשונה בשנת תרס"ב חלק יו"ד, שנה אח"כ בתרס"ג חלק או"ח, ובתרס"ד חלקים חו"מ ואה"ע (ובסופו נד' הודעה אל הקוראים כי זכות הדפסת הספר פסה"ג עם עמוד"א על ד"ח ש"ע או"ח (עם הרבה הוספות ותקונים על הנדפס מכבר) יו"ד חחו"מ ואה"ע נקנו מאת המחבר לדפוס הנ"ל וכו'. ואנוכי רק מצאתי טעויות וחסרונות מדפו"ר שטעו המדפיסים בהעתקתם⁷ וללא כל תוספת ניכרת). המהדורה המצוייה כיום הינה צילום ממהדורת האלמנה, שנות תרס"ב-ד' על כל ד' חלקי שו"ע יחדיו בכרך אחד [או בב' כרכים, ב"ב תשל"ב]. מאז ועד עתה לא נדפס ונסדר מחדש וכמעט לא ניתן כיום להשיג אף מהדורה זו.

בתוך 'ספר הגר'א' (מוסד הרב קוק) - ספר זכרון לתורתו של הגר"א (במלאת מאה וחמישים שנה לפטירתו [תקנ"ח], בשנת תש"ח), שהוציא ר"ל פישמאן [מיימון], [בו נתפרסם גם לראשונה פי' ה'באר אליהו' - פירושו של הגר"א קוק זצ"ל על ביאור הגר"א הל' דיינים], ובו ד"ת מכמה רבנים על משנתו של הגר"א, הדפיס ר"ל הנ"ל את ה'פסקי הגר"א' של הגרצ"ה ז"ל למקצת תחילת או"ח עם קצת תוספות מועטות ממנו (אשר קראן בשם 'זאת ליהודה').

בספר הנ"ל, מספר הגאון ר' צבי פסח פראנק זצ"ל אודות המחבר של פסקי הגר"א, הגרצ"ה ז"ל. וז"ל שם: 'זכרני שלפני ארבעים וחמש שנה קבלתי את פני הגר"צ לעמפערט בבואו לירושלים ת"ו והביא עימו את חיבור פסקי

³ הגר' יעקב אליהו [בן מוהר"ר אוריה] סג"ל הלוי, הוא ניהו תלמידו של הגאון האדיר הנודע מוהר"ר אליהו רגולר ז"ל בעל יד אליהו אב"ד קאליש. ושם בפסקים סי' צ' כותב תשובה לאיש בריתי יד"נ הרב החו"ב המפורסם י"א כבוד שמו מהולל בשער מוהר"ר אליהו יעקב הלוי נ"י שהיה הגאב"ד דק"ק סלאבאדקא. מוהר"ר רגולר היה תלמיד מוהר"ח מוואלאז'ין בנסתרות (למד י"ג שנה כתבי הגר"א [ראה הק' תולדות יצחק ח"ג]. יש ממנו גם הערות על ביהגר"א לספד"צ. ראה גם בעליות אליהו ממנו טעם ע"ד הנסתר בסיבת עיכובו של רבינו מלעלות לאר"י, וע"ע ביד אליהו סי' י"ג ונ'), ומבית מדרשו של רבינו הגר"א בכל נפשו (ועיין לו בפסקים סי' כ"ה מ"ש על גדולת הגר"א), ונהג כמנהגיו ואכמ"ל (ע' 'תולדות אליהו', ובפסה"ג השלם סי' רע"ד רפ"ח ועוד). מלבד הגר"א, גם הגר"ר יהושע העשיל לווינ ז"ל, חתן נכדו של מוהר"ח, בעל 'עליות אליהו' (ראה עליו בישורון ה' עמ' תשמב ואילך, וישורון ו' עמ' תש ואילך), והגה"צ רבי נחומקה מהורודנא (מרביתיו של הח"ח ז"ל) היו תלמידיו של מוהר"ר קאליש ז"ל.

לכשנתמנה מוהר"ר הנ"ל לאב"ד קאליש בחר בתלמידו הגר"א הלוי הנ"ל לשרת פני העיר במקומו בסלאבאדקא, ביולימפול. ומפני כבוד מורו לא קיבל תואר רב העיר (תולדות אליהו עמ' 26 לרא"ל פרומקין). שם שימש יותר משלושים שנה משנת תר"ט עד תרמ"ב לערך (לתולדות היהודים בקובנא וסלאבאדקא, עמ' 192).

הגר"א מלבד הסכמתו לפסקי הגר"א (ושכח בתולדות הנ"ל להזכיר זאת), כתב גם הסכמה לספר "כתיבה תמה" (כתוב לחיים) [שהו' במ"ב במשנת סופרים שלו]. ושם באות צד"י הביא השמועה הידועה מרבינו הגר"א (נמצא גם בכת"י הגר"ש מאלצאן המכונה 'אור חדש') דגריס בזהר דלא כהאריז"ל, עיי"ש, ואשר להכי חששו לו מרנן הח"ח (ע' ס' הצדיק ר' שלמה בלוך עמ' מ"ב) והחזו"א (ע' ס' צדקת הצדיק מכתבו 'והראו לי ספר כתוב לחיים וכתוב שם דהגר"א הגיה בזהר, וכן קלא דלא פסיק דהגר"א חלק על זה') בפסילת הצד"י ההפוכה. (הסכמתו שם היא לצד כל בית מדרשו של הגר"א: הגר"ל, הגר"א, פריד מוואלאז'ין חתנ"ג, הבית הלוי, הנצי"ב, הגר"ר בצלאל הכהן, הגר"ר יחיאל העליר [בעל עמודי אור והגדת אור לישרים עם מנהגי הגר"א וקינה לדוד הספד על הגר"ל], הגר"ר חיים ברלין). כן כתב גם הסכמה על ס' 'דברי חיים' יחד עם חבורת קדישא דיליה (הגאון מלבי"ם, הגר"ר אליהו גוטמאכר, רצ"ה קאלישר, הגר"ר בצלאל הכהן, הגר"ר חיים אליהו מייזל, הגר"ר שמואל זנוויל, הגר"ר עזריאל היילדיסהימר, והגר"ר יהושע העשיל לווינ הנ"ל).

הארכנו בכ"ז, מפני שאינו ידוע לרבים.

⁴ והגר"ש הכהן שכתב (בהסכמתו ליו"ד משנת תר"ס) יותר משלשים שנה לכאו' אגב שיטפיה הוא. יש לציון שבס' הגאון לר"ד אליאך עמ' 1191 הביא צילום השער של פסקי הגר"א לשני חלקי יו"ד מכת"י הגרצ"ה לעמפערט, ונכתב שם בשנת 'טוב מלוא כף נחת', דהיינו תרנ"ב. ואגב שם הנוסח 'שונים משונים' ולא כפי הנדפס 'ליקוטי שושנים' ראה ע"ז להלן בדברינו. [עוד שינוי: אשר הבנתים מחיבורו היקר. ולפנינו: מחבור הגדול].

⁵ ובסוף הקדמתו לחלק אה"ע כותב: 'אחזיקנא טיבוגא לאנשי מחני פה עיר שטאלאוויטש זה משך ז"ך שנה אשר אני יושב פה' וכו'.

⁶ הסדר שכתבתי מבואר הוא מתוך ההסכמות כפי שיראה המעיין בדברי המסכימים. וראה בהקדמות המחבר שנראה כי חיבר חלק חו"מ לבסוף, כי כותב שם [משנת תר"ס] דבתלת זמני הוי חזקה ועתה עושה ד' רגלים עיי"ש, וכך בסוף חלק אה"ע מתפלל שיזכה ליכנס בשערי משפט. אך המדייק בדבריו רואה כי רק החל בחלק אה"ע וכפיה"נ סיימו לבסוף, ובהקדמה לאה"ע עצמו כותב 'ובשו"ע אה"ע הזה אברך על המונמר'. וראה בסוף חלק חו"מ ב'כבוד מלכים' שלו (לצאת יד"ח הצינזול) הוא חותם משנת תרס"ד. [ניתן כל הנ"ל בגלל מחלתו בעיניו הנזכר להלן].

⁷ ולמשל בכל מקום שכתב הרצ"ה סעי"ב שהכוונה סעי"י ב' הם הבינוה לסעי' ב'.

הגר"א, אז סיפר שחיבורו זה עלה לו ביגיעה רבה של שנים עד שמתוך רוב עיון וכתובה נחלשו עיניו ואבד מאור עיניו, ואחר שהשתמש ברופאים וברפואות ונלאו למצוא מרפא לעיניו ואמרו לו נואש, עמד ונסע לוילנא, והולכו אותו לקבר הגר"א⁸, עמד שם בתפילה ואמר מתנייתא דמר קא מתנינא ומסיבה זו נאבד לי מאור עיני לכן במטותא מיניה דמר שימליץ עבורי שיוחזר לי מאור עיני למען אוכל להשלים את ספרי וללמוד וללמד, והנה הוא חוזר לביתו וכעבור ימים מועטים שב איתנו ושתי עיניו נפקחו לראות את האור כי טוב ובא לעיה"ק בריא ושולט בשתי עיניו⁹. עכ"ל. נראה שעל מעשה זה רימז הגר"א בהקדמתו לאה"ע [וכפיה"נ נס זה התרחש אחר כתיבת ג' החלקים הקודמים] בזה"ל **ובעיני** ראיתי אשר זכות מרן הגר"א צ"ל עמד לי ויעזרני ה' הטוב ונתן חילי לאורייתא להשלים מלאכתי מלאכת הקודש הלזו על כל ד' חלקי השו"ע.

הנה שעלה לארה"ק בשנת תרס"ג [מיד בסיימו הדפסת כל הד' חלקי פסה"ג]. לדאבון לב הגר"א נפטר בירושלים בשה"כ **כשנתיים אח"כ** בשנת תרס"ה ז' אדר ראשון, בהיותו בדיוק בן שבעים שנה, תנצב"ה.

למרות שלא שמענו הדים מרעש גדול שהספר עשה, וגם הפוסקים לא התייחסו כ"כ לספר זה¹⁰, וכפי הנראה שלא נתקבל כה"צ¹¹, [ואף היה בקורת עליו כדלהלן ב'עיקר השני'], מ"מ רעיון הספר טומן בחובו **שלושה עיקרים** גדולים ויקרים בתורת אדונינו הגר"א ז"ל בביאורו לשו"ע, אשר אינם ברורים דיו ולא היו מקובלים כ"כ בזמנו¹². ולמעשה ספר זה הינו לא פחות **ממהפכני** [המחבר בעצמו בהקדמתו מעיר על כך שהוא הראשון לחבר כזה ספר, כפי שנראה להלן].

ראוי לציין, שכעין דוגמת ספרו, ישנו בתוך ספר **צבי וחמיד'** [ווילנא תרמ"ב] להגר"ר צבי שור ז"ל מאמדור, ר"מ בבאילוסטוק, שהדפיס 'קיצור מביאור הגר"א ז"ל על יו"ד', וכן על חו"מ ואה"ע, ועניינו כעין פסה"ג להרצ"ה [ניתכן שלכן לא עשה על או"ח כי כבר יצא בזה יד"ח הרצ"ה בשנת תרל"ה, וגם שינה הלשון מ'פסקי' הגר"א ל'קיצור' מביהגר"א, אולי מן הטעם שיתבאר לפנינו] בצורה מקוצרת מאד¹³. ישנו גם את עבודתו של הגר"ר שמואל מלצאן שבספרו **אור חדש'** (עדנה בכת"י) ואפס קצוה נדפס כהערות בס' 'שערי רחמים' המלקט הנהגות רבינו ממעש"ר, ומוסיף פסקים רבים מתוך הביאור לש"ע כדרך שעשה הגר"א¹⁴, למטרת: 'לפני השרידים המישרים אורחותם

⁸ וראה בתולדות הח"ח (ובדוג' מדרכי אבי) מבנו רא"ל שהביא דכשחלה הח"ח רצה שיוליכוהו לקבר הגר"א עם התו"כ שהו"ל עם הגהות הגר"א לראשונה (ע"ב"מ פה ב' מתנייתא דמר כו'). כך גם מוהר"ח נשתטח על קבר הגר"א (סו"ט) נפה"ח הנדפס"ח עמ' תמז). ואינו עניין לדברי הגר"א באגרתו לימנע מליך בחינים לבית החיים.

⁹ בסוף חלק יו"ד כתוב בעל פסה"ג 'ברכת אב': 'זכור נא ה' לטוב את בניי שליט"א, הוא ניהו בני הבכור הרב הגביר מופלג ומופלא בתורה ויראת ה' כש"ת מהור"ר **אברהם נחמיה** לעמפערט שליט"א עם רעיתו בניו ובנותיו וכל יוצאי חלציו מאיים רחוקים ממדינת אמעריקא נודע שמו ברב פעלו במעשי צדקה וחסד כי הוא עושה ומעשה בכל ענינים הנעלים במוסדות הנשגבים והנאדרים בקודש במחנה ניו-יארק ובעיר הקודש ירושלים תוב"ב. ומאריך וממשיך להזכיר את בנו מהור"ר **שלמה**, את שני בנותיו הנשואים הא' למהור"ר **אברהם פאלטעראוויץ**, והב' למהור"ר **יחיאל העלליר** אב"ד קוידאנאו [א"ה] דודו זקנו הוא ניהו הגאון בעל תשובות עמודי אור], ובנו האחרון הבחור **גרשון**. בבקרי בבית החיים בהר הזיתים [תשע"ז] ראיתי את קברם של ב' בניו הנ"ל, של 'הרבני התורני נחמיה למפרט' [נפ' בשנת תרפ"ח] ואשתו מרת שרה. ושל ר' שלמה. תנצב"ה.

¹⁰ בשעה"צ בסי' ב' ס"ק י"ז כתב 'ועיני בביהגר"א ופשוט דבזמניו מודה להט"ז ותשו' מהר"י ברונא, **וכן מצאתי כתוב בספר**, ולא פי' לאיזה ספר נתכוין. וכפי הנראה דכוונתו לספר פסקי הגר"א, שכ"כ בעמודי אש' שלו שם. וע' בישורן ל"ב (עמ' ת"ה הע' 18) שנת' הכוונה בה דרבינו לשיטתו ס"ל הכי.

¹¹ המחבר כותב בהקדמתו לחלק יו"ד 'וכבר זכו לי מן שמיא להוציא לאור פסקיו של מרן ז"ל על או"ח. ותלית' כי חכמי וגאוני הזמן ראוהו יאשרוהו. ובתוך ספרי הפוסקים ימנוהו עד כי זכיתי כי מעט דברי אשר שם על ספר 'מעשה רב' נדפס על שמי עם הגהות שאר גדולי מגאוני הזמן אשר כפי מך ערכי איני כדאי והגון לכך. כוונתי, למעש"ר מהדורת ווילנא תרמ"ט המפוארת שהו"ל ר' שמואל יעוויני מהורודנא [גיסו של הגר"ר יהושע לוין בעל 'עליות אליהו'. ואביו כ' מקורות לרמב"ם ונד' בדפו"ו בשם ליקוטי מהרא"י] עם קובץ מפרשים רחב, ובין השאר ליקט מה'עמודי אש' הערות על מעש"ר וקראן בשם 'חידושי מהר"י'. [מעש"ר במתכונת זו – ללא כל תוספת – י"ל עתה [תשע"ו] ע"י מוסד הרב קוק].

¹² הנה ודאי עיקרו של הספר הוא הפסקים מהגר"א. והוסיף עליו הרה"מ"ח הערות נוספות בשם 'עמודי אש' [על שם הוריו הר"ר **שלמה** ומרת **אסתר**], ובלשון השער כתב 'מצורף לזה מעט חדושים מילדי שכלי מה שחנני ה' להוסיף לקח עפ"י שיטת הגר"א זצ"ל, או ע"פ שיטת האחרונים ז"ל בדברי הגמרא והפוסקים הראשונים ז"ל'. באו"ח כתב בשה"כ נ"ז הערות, הרבה מהם אינו עניין לדברי הגר"א כלל וגם הקשורים לדעתו אינם הערות על עצם הביאור לבארו אלא דיון ע"פ דעתו וכדו'. בחלקים הבאים האריך יותר ויותר בעמודי אש [ונמבואר גם בהסכמות, עיין עליהם] ביו"ד ס"א הערות, באה"ע ע"ב הערות, ובחו"מ ק"ח הערות.

¹³ בהקדמתו כותב: 'חברתי ולקטתי קצור פסקי הלכות דעתו הגדולה והרחבה של הגר"א ביו"ד גם מאה"ע וח"מ בקיצור נמרץ, וגם הגהותיו בכל אלו חלקי הש"ע בהמחבר ומ"א ומפרשיהם, ומי לא יבין תועלת הגדול שיצמח מזה, אצ"ל למי שאין לו שו"ע עם ביאור הגר"א ודאי כאשר יראה זה הקצור ישמח ויגל מאד שהביא לביתו דבר יקר כזה, ואף מי שיש לו שו"ע עם ביאור הגר"א יתבונן בדעתו התועלת שהבאתי לו, אשר צללתי בים ביאורו והעליתי פנינים יקרים המאירים עינים וערכתי מטעמים לחיך יטעם אשר בלי חפוש הכל מוכן לפניו, דברים יקרים ונצרכים מאד מאד, אשר בכמה מקומות ממש בלתי הגהותיו לא יבינו הפשט לאמתו, ובפרט בחו"מ עם באורו **שהוא יקר המציאות עתה**. ובהסכמת הגר"ר מנחם מענדל (בעל צמח מנחם) כותב לו: 'וגם בהאחרון הגדיל לרעות בגנים גן הלכה פסוקה בשו"ע **וללקוט שושנים פסקי הלכות וחיידושים מביאורי הגר"א** ז"ל, דלה דלה ממעין טהור ועלה בידו מרגניתא דלית ביה טימא'.

¹⁴ השערי רחמים י"ל כבר בשנת **תרל"א**, ע"י ר' אברהם צבי הירש קצנבלוג, כחמש שנים קודם לפסה"ג, בהסכמת הגר"ר בצלאל הכהן, והגר"ר ישראל איסר איסערלין מ"ץ בוויילנא ובעמ"ח תוספות ירושלים ופתחי תשובה החדש לאו"ח ושא"ס. באור חדש מותח ביקורת קשה על הפסה"ג, כפי שנראה להלן [ב'עיקר השני'], וכפיה"נ הוא תוספת מאוחרת של בכת"י, כי לאחר שמסר את החומר שלו לר"א צ"ה קצנבלוג להדפיסם בשערי רחמים נוכח לדעת כי עשה בו כבשלו, ובאבן שלמה' שהו"ל

לילך בעקבות רבנו הגדול¹⁵. ובאמת כי הראשון לרעיון זה נמצא בתוך הביאור הגר"א בחלק אה"ע שיצא לאור לראשונה רק עד הל' קידושין (סי' כ"ו) דפו"ר [ומאז נשמטו בדפוסים שלאחריו] שבסופו הובא ע"י המסדר עצמו את כל ה'מחודשים' [כפי שעשה הב"י בחו"מ ועוד מחברים] שבביאורי הגר"א, וז"ל שם: 'החפץ לראות המקומות שהגאון משיג על הפוסקים באלו הסימנים עד הל' קידושין יראה איזה מהם בסימנים ובס"ק דלמטה' ושם מביא רשימת מקורות. וראה הערה¹⁶. וגם בכת"י ביהגר"א לחו"מ המכונה 'באר שבע', מכת"י ר"א לנדא בן הגר"מ נכד הגר"א, הכותב בסוף הקדמתו: 'מצאתי בדברי א"ז הנ"ל ארבעה מאות וארבעים השגות על גדולי האחרונים וצינתיים כל אחד במקומו הראוי לו'.

שלושת העיקרים: הא' עצם הגישה למטרת ותכלית החיבור של ביהגר"א. הב' היכולת והימרה לבוא לבידור תמצית מסקנת הכרעתו. והג' תוקף כובד משקל הכרעותיו. ונפרטם אחד לאחד בעז"ה, והם ג' קומות זו למעלה מזו.

העיקר הראשון

העיקר הראשון היסוד והשורש לכולם, שתפס כי החיבור 'ביאור הגר"א' הוא אינו כענין שמו¹⁷ לבאר דברי הש"ע גרידא, או רק כמראה מקום למקורותיו, וכעין שעשה זקיננו בבאר הגולה, אלא בא **להכריע להלכתא**, דבמקום שרבינו כותב 'וכן עיקר' או 'צ"ע' וכהאי גוונא לשונות, אינו כמתמיה של שיטה מסוימת דרך לימודו או לכתוב שכן עיקר בהפוסקים וכדו', אלא כוונתו לדחותו מהלכתא, וכך כל 'צ"ע' שלו הוא להסיק כהשיטה שכנגד. מסקנא זו היא אחריות גדולה, וכבר בהקדמתו עומד הרצ"ה על ספק זה ומוכיח ראייה אחת כדבריו ומבאר מדוע לא קידמוהו בזה. וז"ל שם: 'ואי משום דלא ניחא ליה למרן הגר"א ז"ל שנסמך עליו להלכה מש"ה הסתיר דבריו ורק לישרים אשר המה יבינו מרמז דבריו, משום שלא לסמוך עליהם להלכה הוא נרמז, ודי לחכימא ברמיזה זו. א"כ תמיה גדולה על בעל **החיי אדם**¹⁸ ורבים מהאחרונים אשר הביאו דינים מיוחדים מדעת הגר"א ז"ל, מי התיר להם לגלות סוד מרן הגר"א ז"ל, דברים שנאמרו בלחישה מי התיר להם לפרסמם? על כן אומר אני **מדכתב מרן הגר"א ז"ל בספר וחקקן בעט ורצונו היה כי יוחקו בעט ברזל על מכבש הדפוס למען יעמדו לדורות עולם** ודאי גם רצונו היה דיתאמרו בין מורי הוראה ובשערים המצוינים בהלכה. ומה שלא ביאר פסקיו או מה שלא קדם אחד מגדולי הדורות שלפנינו לזכות בענין טוב כזה, אפשר כי מקום הניחו לי מן השמים וזה מנת חלקי בעמלי לזכות בטוב¹⁹'.

והנה נראה מזה א"כ מכל שרי המסכימים של הספר הלז, ובפרט מהגאונים אדר"ת, בעל ערוך השלח²⁰, כל מו"צ דק"ק ווילנא (ר' יוסף ר' בצלאל ור' שלמה), ורבינו רפאל שפירא חדב"נ, שהיו מגדולי וגאונים בית מדרשו של הגר"א

בשנת **תרל"ג** צווה עליו ככרוכיא בהשמטות דשם [להלן ב'עיקר השלישי' העתקנו מקצת מדבריו], מסתבר להניח שזה גרם לו להו"ל לבדו את ספרו 'לאור חדש', ולאחר שיי"ל פסה"ג בשנת **תרל"ה**, ביקרו בהקדמת האור חדש. מהשמטה בס"ס אבן שלמה, הנ"ל. יובא להלן הע' 200.

¹⁶ בעליות אליהו: 'והוא [- מהרי"מ] סידרו עם הערות ממנו בצד הגליון, וגם מורה מוצא תוכן החידושים בביאורו, לבד בסוף הספר, נראה לציין כל דבר חדש, ועזב אותם'. (היינו דמלבד דבריו בסוף הספר, גם הערותיו בצד הביאור לפעמים אינו מעיר אלא כותב שכאן משיג רבינו וכו' וכה"ג, רק לציין כמורה באצבע להיות חידוש הלכה מזה, כדרך שעשו הב"ח והפמ"ג בציון סימן מיוחד לחידושיהם להלכה).

מעניין מאד הוא העותק דפו"ר הנ"ל הנמצא בבית"ס הלאומי שיש בו מכת"י 'הוספות על הרשימה של הרב המסדר מהשגות שהשיג הגאון ז"ל על הפוסקים', ולאחר שמציין רשימת השמטות, מוסיף לכתוב 'ואחר שקיבלתי מכתב מהרב המסדר נכד הגאון ז"ל [הוא מהרי"מ] אשר זה הרשימה אשר בתחילת הספר לא מידו היתה זאת, רק שהמגיה אסף זאת מדעתו ושלא בכוונה השמיט מה שהשמיט מרשימתו, לכן ארשום עוד השמטות אשר מתחילה היה בדעתי להשמיטתם מחמת טעמים ידי [תביה קשה לקריאה] אשר אמרתי אולי ג"כ מטעם זה השמיטם הרב המסדר. ואלו הן ההוספות השניות אשר השמטתי בתחילה', וכאן הוא מוסיף עוד רשימת סימנים וס"ק. **הנה לנו דבר מעניין**, כי רשימתו זו האחרונה בתחילה נסתפק שמא אין כוונת הגר"א בזה לאפולוגי אשאר פוסקים, כי באמת לשונותיו שם רק בצורת קושיא וצ"ע על הש"ע, אך לבסוף אחר שראה כי אין כאן דעה מנכד הגר"א הוסיף רשימה זו לרשימת ההשגות של הגאון על הפוסקים. וראה לפנינו, ובעיקר השני'.

¹⁷ בס"י שכ"ח סעי' י"ז קרא הגר"א לעצמו **'ביאור'** [וכן בס"י רמ"ז סקי"א 'ואבאר הענין ויבא הש"ע על נכון'. ושם סק"ט 'ויתבאר', ביו"ד שכ"ח ח' 'והנה אבאר דג' דינים בזה'], וביו"ד קכ"ג סוס"ק כ"ג **'פירוש'** 'אפרש'. וכן ביו"ד קע"ז 'ועכשיו אפרש אחת לאחת' ושם ס' קכ"ג 'השתא אפרש אחת לאחת' [ובביאורו"ל ס' שי"ח ס"ד 'וכן משמע **מפירוש** הגר"א] ואמנם התלמידים קראו לו בכ"מ **'ש"ע של הגר"א'** וכנ"ל.

¹⁸ במהדורה הנפוצה כתוב ח"ב' והוא טעות המדפיסים לבית משפחת ראם (ראה לעיל הע' 8), ובדפו"ר על או"ח כתוב ח"א'. ולדוג' בחי"א כלל י"ד סט"ז 'ונוהגין במדינות אלו להניחן ועכ"פ ראוי ונכון שלא לברך **והגר"א נהג** שלא להניחן בחול המועד (עי' בביאורי הגר"א ס' ל"א סק"ד) ע"כ, וכך במעשה רב [אות קע"ד] 'אין מניחין תפילין בחולו של מועד, ע' בש"ע שלו ס' ל"א ס"ק ד'. [עי' בס' הצדיק רבי שלמה בלוק עמ' קכ"ג דגם הח"ח לא רצה להניח תפילין בחוה"מ וכו', וראה לשונו במ"ב ס' ל"א 'ובפרט שהגר"א ז"ל כתב שאין לדעת ה"א עיקר בש"ס'. וע' איגרות סופרים מ"ז].

¹⁹ וכך בהקדמתו לאה"ע: 'זה יותר ממאת שנה כי לוקח לעולמים עיר וקדיש מן שמיא מרן הגר"א זצ"ל. לא נמצא אחד מיוחד מגדולי הדורות שעבדו לקבל עליו עבודת הקודש הזו לברר וללבל צוף אמריו ולערוך שלחן במטעמי הלכותיו ופסקיו כפי דעתו הגבוהה. **ומקום הניחו לי מן השמים** לצעיר כמוני שפל ערך ממנוכי רוח בינה ודל שכל ופתחו לי שער ליכנס בקודש לשמש לברר וללבל דבריו כפי בינתי הדלה כי יהיו מובנים לקטני ערך כמוני ולערוך שלחן טהור ומקודש לפני ה' כפי הוראת מרן הגר"א זצ"ל'.

²⁰ ראה פסה"ג השלם ס' רע"ד בהג"ה, דכל 'מקובלני' שבערוה"ש הוא מביהמ"ד דהגר"א ז"ל. [בעל ערוה"ש היה גיסו (וחותנו בזיו"ש) של הגאון נצי"ב ר"י וואלאז'ין. ואביו היה מק"ק שקלאונו]

ז"ל, ומשנת הגר"א שגור תדיר על לשונם, כי **עצם הגישה נכונה היא**, ורבינו ברוחב דעתו באמת נתכוין ובא בחיבורו להכריע בין דעות הפוסקים מראיות גדולות מחז"ל, ומסתמא קיבלו כך מרבם עד רבינו עצמו.

סמך לזה גם מדברי בניו הגאונים מוה"ר אברהם ומוה"ר יהודה לייב ז"ל בהקדמתם לאו"ח: 'וכן הבטיח לי **שיעשה פסקי הלכות מארבעה טורים בדעה מכרעת לכתוב רק דעה אחת הישרה בעיני חכמתו בראיות חזקות ועצומות שאין להשיב עליהם**. בקשתיו כמה שנים לפני פטירתו, והשיב לי פעם אחת **אין לי רשות מן השמים**', ע"כ. נראה מזה, כי אכן עניין ה'ביאור' מטרתו להיות כמו עניין ה'בית יוסף' שעל הטור²¹ כהכנה לכתיבת 'שלחן ערוך' חדש, אלא שלא יצא הדבר מעם אלוהימו. והתלמידים הקרובים קוראים לה'ביאור' בשם 'שולחן ערוך הגר"א' (מעשה רב ח"י אדם ועוד רבים). ומוה"ר באיגרת לייסוד הישיבה הק' כותב כי הגר"א 'בכולם זכה להיות חלקו בהם להכריע בין הספיקות המתילדות בדבריהם'. 'לא היה אצלו ספק בכל תוה"ק כי היה אצלו הכרעה בין השיטות'²². 'ולא נשאר לו שום ספק באיזה הלכה וסוגיא בכל התורה **לעת זקנותו** וידע כל תושבע"פ כל הפוסקים עד האחרונים שעל הש"ע ובררם וכו' (הר"ר) משקלאו, הקדמת פאה"ש).

והנה כפי שנראה להלן החידוש הגדול הנ"ל בעיקר ההבנה של ה'ביאור' של הגר"א, נתרבה גם ל'מראי מקומותיו' שהם הכרעה, וכו'. דהלא אף בהכרעותיו הברורות היה מקום לומר דא"ז אלא דרך לימודו, שהרי אינו אלא פירוש וביאור לדברי הש"ע, ולא ספר דעותיו שלו. אבל כפי שנינוכח, נראה שרובו של בית מדרש רבינו הגאון הסכימו בפשיטות ובברירות כי ה'ביאור' אינו אלא נטיעת דעתו על סדר מילותיו של הש"ע. ומלבד שקרוב לודאי שהיה להם בזה קבלה מוסמכת שאם לא כן היאך אפשר להוציא ממנו דינים להלכתא, מ"מ נביא להלן כמה הכרחים מתוך הביאור גופא שכן הוא בע"כ דרך החיבור הלז. [ולמשל, כשמציין 'עין מג"א' או 'לט"ז וכיוצא' במקום שהם לא נתנו כל **מקור** לדברי הש"ע, רק הגבילו הוסיפו או התנו הדין באופן מסויים וכיוצא, דכוונת רבינו להסכים עם דבריהם, בע"כ אין כאן 'מראה מקום' בעלמא, אלא כוונה לפסיקת ההלכה].

והנה כלל גדול מאד נתבאר מדברי בניו ז"ל הנ"ל, שאכן לא זכה [מן השמיים] להשלים מלאכתו. ובאמת חזין בכמה פעמים שאין רבינו מכריע בין השיטות אלא מביא ראיות גדולות לכל שיטה מן הש"ס. ע' שעה"צ סי' ח' סק"מ 'וגם הגר"א בביאוריו פה **לא הכריע** בין השיטות', וכן בביאורו"ל סי' ק"ד 'ולמעשה **לא הכריע** הגר"א כאיזה שיטה'²³. ובביאורו"ל סי' ש"מ לאחר סתירה בדברי רבינו מסיק 'ועל כרחך דהוא מראה פנים לכל שיטה שיש לה מקור גדול בתלמוד' (וע' פסה"ג השלם סי' של"ד). ובמשנ"ב סי' שכ"ד ס"ק י"ז כתב 'וכן בביאור הגר"א **לא בריא ליה** בזה'²⁴. הטעם בכל זה כמש"נ, דעדיין לא בא לכלל החלטה כאיזה שיטה לקרב ואיזה לרחק. ורואים א"כ שהביאור נעשה באופן של נדבך אחר נדבך בתהליך מתמשך. כך גם זאת רואים בעינינו דלדוגמא בהל' נדה ניכר קיצור גדול בדברי רבינו יתר על שאר ההל' שביו"ד²⁵, ובהל' זרעים שביו"ד שכל הנו"כ קיצרו מאד [כי לא נהג בזמננו] הראה הגר"א כחו הגדול ובפרט בשיטותיו בירושלמי שם²⁶. כך גם הרצ"ה בהקדמתו ל'פסקי הגר"א'

²¹ שד"ח כללי הפוסקים סי' יג ס"ק א' ב' שהשו"ע הוא רק קיצור של דבריו בבית יוסף על הטור, ואין לפסוק ע"פ השו"ע ללא העיון במקור הדברים בב"י. - וע' א"ר סו"ס שה שכתב 'וכמדומה לי כיון שנשמט מב"י בהעתקתו תיבת 'ביום טוב', וכשחיבר ספר שו"ע ראה בב"י חשב דקאי אשבת'.

²² צוואת הגר"א דוד ממאקוב.

²³ וראוי לציין, כי אמנם כלשון הח"ח הגר"א לא '**הכריע**', אבל מלשון נראה שהוא אכן **מצדד** כדעת הרא"ש [והוא דעת הש"ע דלא כרמ"א, כפי פ' רבינו שם דנח' הש"ע ורמ"א בד"ז] דהליכה הוי הפסק אף בלא דיבור (לשון בס"ב '**אבל** הרא"ש הסכים לו, וכן בס"ג '**אבל** לפירוש הרא"ש הנ"ל בסעיף שקדם לו'). והח"ח בהרבה מקומות דייק בלשונות אלו, וכיבאר עוד לפנינו במאמר, אלא שכאן רבו האחרונים כפסק רמ"א [וס"ל דאף המחבר ס"ל הכי] כמש"ש בביאורו"ל, ולכן הביאו הח"ח ללא הכריע' בפלוגתא זו. ובפסה"ג להגר"ה הביא לנכון צידוד רבינו דלא כרמ"א.

²⁴ 'אבל' בשו"ע שלו לא הכריע בביאורו הלכה כדברי מי בזה' הגר"ל בהערה על עלי"א שנתן טעם לאי עליית רבינו לאר"י. וגם בפעול"ש למעש"ר [רמ"ה] העיר שהגר"א בביאורו סי' תרצ"ב ס"ק ג' וד' הביא מקור לכל שיטה בלא הכרעה, דלא כהמעש"ר שם. (ראה להלן 'מעשה רב').

²⁵ כפי שגם האיר הר' פטרבור בהערותיו לס' שלמת אליהו הל' טבילה.

²⁶ ראה ירו' דפו"ו שהדפיסו לראשונה פי' הגר"א לירו' זרעים הביאו המדפיסים וז"ל שם (משנת תרפ"ב) 'העידו על רבינו הגאון ר"י מסאלאנט זצ"ל שהיה מצטער מאד על הביאור הנפלא הזה שלא נדפס, **ויאמר כי הוא גולת הכותרת** לכל חיבורי רבינו הגר"א ז"ל' ע"כ. וראה לשפ"ן הסופר [הלא הוא המדפיס שכפיה"נ כ' הדברים הנ"ל] במאמרו על דפוס ראם (בתוך 'יהדות ליטא. עמ' 291 הע' 34) על הגאון הישיש בציון שטרנפלד אב"ד בילסק שבכה על כך מאד [וראה שם בהע' 35 על שדפוס זיאטמיר נכדי הסלאוויט'ים היו להם ביאורים אלו ולא הדפיסו מהרגלית זו בירו' שלהם. ראה עוד שם בהע' 8 כי אבותיהם, מדפיסי סלאוויט'ים הידועים, לא הדפיסו הגהות הגר"א בש"ס שלהם. ואכ"מ], ועל דבר הנס הפלא ופלא איך הגיע לידם הכת"י. וע"ש בהסכמת הגר"י"ס משנת תרכ"ט ובהערת המו"ל שאיחר הגר"י"ס לתת הסכמה עד אשר חיפש ובדק ומצא כי כנים הדברים האלו אשר הוא כת"י קדשו בעצמו וכו' הבא בשולי היריעה וכו'. עיי"ש. [וע"ע מכתב מהר"ר אברהם בן רבינו להגרעק"א, הו' באמרי שמואל על סערת אליהו].

אני מתפלל על ביהגרא"ה מהדורת מכו"י [ונכפיה"נ הלכו אחר בעל הברכ"א], שבס' רע"ב ס"ק י"ג דכתב רבינו 'וגירסא האמיתית כמו **שכתבתי בפירוש על הירושלמי...ועיין מה שכתבתי שם**', וצינו לשנות אליהו על המשניות. זה לא יתכן, כי השנו"א נכתב ע"י תלמידיו. ובודאי הכוונה לביאור הגר"א לירו' זרעים, שנד' לראשונה בוילנא כנ"ל, שפירש כן במקומו שם בפ"ב דתרומות. וראה בתורת הגר"א עמ' תלא' ואילך האם הגר"א עצמו כ' פירוש או רק תלמידיו [וע' בביהגרא"א סי' רפ"ו ס"ק ה' אחר שהביא תוספתא דברכות מסיים **ועמ"ש במקומו**], ולא ברור כוונתו, שמא לאחד מליקוטיו דקאי על התוספתא. וע' בשנו"א ברכות פ"ד סומ"א]. הגהות הגר"א לירושלמי שמכתי"ק, נכתבו על טופס ירו' דפוס אמ"ד ת"ע עם פירוש מוה"ר פולדא, ולכן

לחלק יו"ד כותב 'כי על חלק יו"ד עמוק עמוק הוא ביאור של מרן הגר"א זצוק"ל באיכותו הרבה יותר מעל שו"ע או"ח', והנה הכל מרועה אחד ניתן בכת"י קדשו ממש בלא ספק כלל [כדלהלן], והכוונה שהוא 'עמוק באיכותו' היינו דרבינו ביו"ד הרחיב ביותר ועמד על כל פרט דין ודין יתר על או"ח, ולו זכינו היה רבינו חוזר ושונו ומדקדק עד דק בכל פרט באו"ח. ביותר, מכל עניין ה'ליקוטים' (שנבאר עניינם להלן) רואים שדעתו נתבררה יותר ויותר, דזקני ת"ח כל שמזקנים חכמה מתוספת בהם [שבת קנב א'], ופעמים רואים בו מהלכים חדשים שלא נתחדש לו בה'ביאור' ורק לאחמ"כ²⁷. כך גם פעמים שביו"ד חזר ממ"ש באו"ח, כי כתבו לאחמ"כ²⁸. וכ"ז כאמור בגלל שלא השלים מלאכתו ליצור יחידה אחת של שו"ע מבורר, שלא הניחוהו משמאי, דעדיין לא בא מועד השעה ואכתי גזירת גלות עלן שלא נמצא הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד (שבת קלח סע"ב). ומזה נלמד רב גובריה דרבינו ז"ל שאילו היה משלים כוונתו דבריו היו מתקבלים על כל בית ישראל, כדרך שנתקבל שולחנו של מהר"י קארו²⁹.

ועכ"פ נמצאו למדים, דמה שכן כתב, ודאי כתב להלכתא, וזהו דעתו דעת תורה ולא דעת נוטה [חולין צ ב']. ואף שכתב דבריו דרך ביאור לדעתיה דהב"י, כבר כתבו בניו בהקדמה כי פעמים כתב 'מה שלא שער מרן הב"י'³⁰, וכן המסדר הר"י בהקדמתו שאף על דיני הרמ"א שכתב מ'דעת עצמו', הביא רבינו מקור מן הש"ס³¹. וכך קבלנו מבית מדרשו (נשמת חיים סי' ס"ז מכתב הגאון ר' שלמה הכהן מוילנא): 'וכן שמעתי מפי אביו הצדיק זצ"ל [רבינו הנצי"ב] שאמר בשם חמיו זקנו הצדיק מו"ה חיים מוואלז'ין זצ"ל שיש לומר פירוש בלשון הרמב"ם³² והש"ע אם הוא עולה על פי ההלכה אף שבדאי לא כווננו לזה' עכ"ל. וזהו שרימז מוהר"ח ז"ל בהקדמתו לביאור 'וכל המעיין בחיבור הזה... יראה שזו היא דרכו של רבינו הגדול נ"ע לעורר ולהזכיר בלימוד הש"ע את מקורו מן הש"ס ע"פ שיטותיו זולת חידושים מתוקים ועמוקים הנמצאים בדבריו הקדושים'. ונכדו הגר"מ מסלאנים [בן רבי אברהם בן רבינו] בהקדמתו לביאור על אה"ע כתב: 'והחיה דברי הפוסקים הראשונים מערימות הקושיות שערי הוד והדר באסיף כעמיר גורנה מאמרי חז"ל הנסתרות והנגלות להכריע להלכה שערי ציון'. וזהו כוונת הגר"ר שלמה הכהן ז"ל מו"ץ דוילנא בדבריו על המעש"ר (דברי שלמה): 'ועפ"י שיטותיו הברורות שתקע להן יתד במקום נאמן', היינו שכתב את שיטותיו שלו במקום נאמן, היינו דתקע אותן בתוך השולחן ערוך למהר"י קארו³³.

למעשה כל גדולי ליטא בספריהם הביאו את דעת הגר"א כמכריעה להלכה ולמעשה ע"פ ביאורו לשו"ע. מי יותר ומי פחות, פעמים כאשר דבריו באו במפורש ופעמים אף כשבאו ברמיזה בעלמא. הגר"ר יצחק אייזיק חבר (פה

כשכותב רבינו בביאורו סי' ע' ס"ד 'ועיין שם במפרש', ללא ספק הכוונה למוהר"א פולדא [ה ב' בדפיו שג"כ כ' שהיו עסוקים בצ"צ וכו' בהדיא בתוספתא, ע"כ]. ושוב שגו במהדורת מכו"י לציין לפני משה [שיתכן והביאור נכתב כבר לפני שנדפס].
27 ית' בהרחבה להלן.

28 עי' פסה"ג השלם סי' של"ו מס' שביתת השבת שהשיג ע"ד תשו' בית דוד בזה שכל להיפך דאו"ח כ' אחר יו"ד. וכן בס' מקור מים חיים [ממהרי"מ פאדוא מבריסק] יו"ד קכ"ג ס"ט מביא דברי הגר"א בסי' רע"ב ס"ק י"א וכתב 'ונראה דרבינו החסיד ז"ל חזר בזה בביאוריו ליו"ד כו', וע' פסה"ג השלם שם. וראה להלן 'ליקוטים' בזה עוד. [גם ב' הדוגמאות להלן 'סתירות' הן מיו"ד שכל אחרת מאו"ח].

29 אין ראוי כלל להתייחסות, דבריו של ר"י ליינער במאמרו 'הגר"א איש הנגלה והנסתר' (נד' לראשונה בתלפיות נ"י שנה ד'), שיבח בגולה והכה בסתר (ושו"ר כי ירושה לו מאבותיו, כי כבר דיני ווילנא, הגר"ר בצלאל והגר"ר יוסף, צווחו על בעל סדרי טהרות כי 'במהלליו את רבינו הגר"א ז"ל התנכר כנגדו וכו'), וכבר הכהו על קדקדו הרצ"ה פרבר בתלפיות' שנה ה', טבת תשי"א.

30 וראה דוגמת הרי"מ נכד הגר"א בהקדמתו לביהגר"א או"ח, מדבריו בסי' שס"ז סק"י שהגיה גי' חדשה בגמ' עירובין פ' ב' במקום מצד שאני שני בב"ד שאני, ונמצאו דברי הש"ע מפורשין בגמ' ערוכה, ולא כדברי הב"י והבאים אחריו שאמרו כי מקור זה הדין בה"ה. גם דינים של הב"י מסבא, הביא רבינו ראה מפורשת ע"ז מדברי הגמ' כמו סי' רנ"ד ס"ק ז' וסי' רע"א ס"ק י"ט, ורבים טובא. עי' גם בביהגר"א או"ח סי' רנ"ז ס"ק י' שמביא מקור תמים לכאן לסברת הר"ן דהטמנה לשמירה מן העכברים ל"ה הטמנה גמרא שם ב' מניחין מיחם כו' וטח כו' ולא כו' ע"כ, והמעין בסוגיא שם יראה כי פי' בזה פירוש מחודש נגד כל הראשונים כולם [והדמש"א כדרכו רק העתיק ל' הגמ'] ולא בשביל שיחמו אלא בשביל שיהיו משומרים, ופי' דהיינו משומר מן העכברים. וע' רמ"א סי' תרמ"ט ואין חילוק בין א"י לחו"ל והמעין במקור הדברים [או"ז ותשו' הרשב"א] רואה כי עיקר הכוונה דהיה מקום לחלק בין גזילת הגוי לישראל, וכ"פ מג"א. רבינו מאריך ר"ל דאמרי' בסופ"ח דערכין מקרקעי דח"ל כמטלטלין דא"י דמי דוקא לענין חרמים וכו' וכו'. עיי"ש. והאיר על ככה בהגהות בן אריה לש"ס שם.

ובסי' של"ה דמפרש ל' הש"ע ואוכל שהוא בדוקא וכו' דלא כתו' ורא"ש, ובב"י הביא רק התו' והרא"ש ללא חולק כלל (ורק בביאורו"ל מכח ביהגר"א כותב 'ואפשר שהב"י ג"כ חזר מדבריו מדהעתיק בשו"ע תיבת ואוכל'). ואת סי' רנ"ח מבאר רבינו עפ"י שיטת הר"ר יונה (ע"ש ביאורו"ל, ופסה"ג השלם), וכך גם את סי' רנ"ז ס"ו, למרות ששיטה זו לא הובאה כלל בב"י. ובסי' רע"ה ס"א פי' טעם הש"ע דבנר שעוה שייך הטייה, ובב"י שם לא הזכיר כלל אלא טעם אחר. וראה עוד לפנינו בגישתו לש"ע בזה וביותר מכך.

31 ועל הרמ"א בסי' רס"ה תמה במג"א ס"ק י' דבסמ"ג שהוא מקור הרמ"א ליתא, ורבינו מפרש כמין חומר דפולוגגתם תלוי בב' תירוצי' התו'. ובביאורו"ל שם: 'עיין במ"א שהשיג על רמ"א שלא נמצא כן בסמ"ג ומ"מ מפני זה לא נדחו דבריו לפי מה שכתב הגר"א דדין זה תליא לפי שני התירוצים של התוספות' וכו'.

32 ובביהגר"א חו"מ סי' רע"ב ס"ק י"א: 'והרמב"ם שהשיטה מ' דס"ל צער ב"ח לאו דאורייתא וא"א כאן ליישב בדרך אחר אם לא בדוחק גדול ובדרך רחוקה אבל בפ"ח ופכ"ח דשבת פ' צער ב"ח דאורייתא'. ובסי' ס"ח ס"א 'אבל בפ"א מה' ברכות חזר בו. ואף שדחק בכ"מ שם לתרץ דבריו אינם נכונים'. ובאו"ח סו"ה רס"ו הביא מקור חדש להרמב"ם מגמ' דע"ז [שהר"מ עצמו בתשובה לחכמי לונלי לא זכרה, וכפיה"נ לא הוא ולא שא"ר גרסו כלל תיבות 'המוצא מציאה בשבת'] ועפ"י ז"מ לדינא. וראה במשנ"ב סי' י"א סק"א: 'והמ"מ חולק וגם בכ"מ כתב דהרמב"ם בתשובה חזר בו אח"כ עכ"ל המג"א, והגר"א בביאוריו בסימן ש"א כתב דהדין הוא עם הרמב"ם כמו שכתב בראשונה עיי"ש'.

33 עצם ההבנה בעניין זה שתקע דעתו בתוך דברי הש"ע, יתבאר לפנינו בסוף עיקר זה, בגישתו לש"ע'.

שלישי, ע"י הגרמ"מ שקלאווער) בבנין עולם שלו (או"ח סי' ז' יו"ד סי' ס', אה"ע סי' כ"א וכ"ב ועוד), הגר"ר דוד פרידמן מקארלין (שאלית דוד אה"ע סי' ז' וט'. יד דוד פתיחה להל' אישות סק"ג, שם פ"א סקי"ד וסקמ"ב ועוד), ועוד רבים מספור.

מין דדורות בתראי בעל ה'חזון איש' ז"ל³⁴ ג"כ נקיט הכי בפשיטות ברורה, וז"ל (בתוך ס' צדקת הצדיק, ומשם לתשובות וכתבים או"ח א' ולקוב"א): 'הגר"א ז"ל ב'ביאורי הגר"א' אינו מסתפק בביאור מקורו של השו"ע אלא נכנס תמיד לקבוע מסמרות בהכרעת ההלכה ומגלה תמיד דעתו ז"ל במקום שנוטה מדברי השו"ע, ודבריו ז"ל תמיד במלול ברור בלהבת אש³⁵. ומעולם לא עבר בשתיקה אם נטתה דעתו ז"ל להלכה לנטות מדברי השו"ע, ואם נמצאים מקומות מספר שהניח מלחלוק³⁶, יש באלו מקומות טעם או משום שאין הדבר מוכרע כל כך, או שאין הנידון אלא בהידור מצוה ולא בעיקר הלכה. סוף דבר, לפי מנהגו של הגר"א לא יתכן שיכנין לחלוק על השו"ע ויכחד תחת לשונו ויכתוב בלשון כמראה מקור הלכה ויכנין לחלוק אלא היה מפרש כונתו ז"ל בגלוי³⁷. [ומכאן זה אף מפקפק על דברים שנאמרו משמו בשנות אליהו: 'ומאד קשה להאמין שיצאו הדברים מפי הגר"א ז"ל כו' ואי היה כן דעת הגר"א למה השמיטתן בביאורו וצ"ע' (יו"ד קפ"א ג'). אמנם יש להעיר, וכפי שנראה עוד להלן, דאי"ז הכרח לדחות דברים מפורשים הנאמרים בשמו, כיון שמצינו מפורשות שחזר בו כוכ"פ מביאורו, והשנו"א נכתב לבסוף].

וגם בשו"ת מהרי"ם פאדווא מבריסק [בעל ה'מקור מים חיים' על ש"ע יו"ד] סי' ל"ג כ' שאם אינו חולק על פסקי שו"ע או רמ"א אזי דעתו להחזיק בדבריהם ע"ש. מבואר שהבין דכוונת הגר"א להביע דעתו שלו בביאורו, ובמקום שחולק הו"ל לחלוק בפירוש, וכדברי החזו"א הנ"ל. ובעליות אליהו מעלות הסולם י"ג כתב (וחזר ע"ז בעלית קיר א'): 'וראיתי לבאר הנה כי בכמה דינים בש"ע של הגר"א הערה אך מקור להאמור בש"ע והעתיק דברי הראשונים ולא כתב בהם הכרעתו אף כי דעתו והנהגתו היה להיפך. וזה שלא כדברי הגאון מורי"ם מבריסק שכתב שכן דרכו תמיד היכא שאינו נראה לו פסק ש"ע אינו נושא פנים בדין וכותב שלא לסמוך על פסק זה'. (וציין לדברים אלו גם בתחילת ס' אור חדש בכת"י). אבל כפי שנתבאר דעת כל בית מדרשו של רבינו איפכא, ומהרי"ם הנ"ל מעיין ורגיל תדיר בביהגר"א, ומגדולי בית מדרשו היה (סבו הגדול בעל מנחת אהרן התכתב עם מוהר"ח ז"ל. ועל ספרו מקומ"ח הנ"ל נתנו הסכמתם הגר"ר אבלי ובעל משכנ"י). אלא דכפישנ"ת פעמים רבינו שניה דעתו והנהגתו, ולא תמיד היתה לו מסקנא מכרעת שלא כדעת הש"ע, כי ליקוטי בתר ליקוטי כתבם, ופעמים שותק להש"ע כי סומך על המעיין שרואה כי במקו"א פליג על הש"ע.

³⁴ רבינו החזו"א לא אמר דבריו מסברא בעלמא, אלא היה לו מורשת ממשפחתו שהיו מבית מדרשו של הגר"א בכל נפשם. כל ארבעת הבנים לבית קרליץ השפעת תורתו ודרך לימודו של הגר"א היתה נסוכה עליהם הן ע"י בית האב הן ע"י בית האם (פאה"ד א' עמ' סד') [הגרנ"צ שולמן היה מכנה את אביו של החזו"א בשם 'גר"אניק']. כמוכן רובם ככל 'מנהגי החזו"א' הלא הם מנהגי רבינו הגר"א, אשר ממשפחתו נהגו כולם ככל מנהגי הגר"א, וראה להלן 'לתולדות התקבלות פסה"ג' שבהשפעת החזו"א כמה וכמה ממנהגי הגר"א נעשו לנחלת הכלל. [אציין אגב, שהר"ב רקובר בהקדמתו לברכ"א שלו על אה"ע, שגה בייחוס האמירה שהבאנו בפנים לר' ליב פרידמן בעמ"ח צדקת הצדיק, ואדרבה מרן החזו"א שם מכתו על קדקדו בזה]. על דרך לימודו של החזו"א וגדולתו, ראה להגרי"י וויינברג בשרידי אש (ח"א סי' קמ"ח): 'הגיון בריא וצלול, עומק העיון ואהבת הפשט, התרחק מן הפלפול המבריק במקום שאין לו אחיזה במשמעות הלשון, והעיקר, ישב עשרות בשנים בודד בחדרו ועבר על כל הש"ס והראשונים והפוסקים בעיון מתמיד עד שכל הלכה היתה ברורה לו ובחסידיהו הגדולה לא הרהיב לחלוק נגד הראשונים ורק טרח להעמיד דבריהם, אבל טירחה זו לא הביאתו לסילוף ההגיון ולעיקום הכתוב. תורת אמת היתה בפיהו אף בדברי תורה, והזיקה לראשונים נבעה מאמונתו החזקה שרש"ק שרתה בבית מדרשם. הגר"א מוילנא הרשה לעצמו לפעמים לנטות מדברי הראשונים בפירוש המשניות, ולא כן החזו"א, ז"ל. בודאי שהוא היה גדול הדור במקצוע ההלכה וחסידיהו הוסיפה לו זוהר הקדושה. לא היה כמותו לא בדורו ולא בדורות הקודמים מזמן הגר"א ואילך'. [וראה בס' דעת יהודה (להגר"י שפירא) על הכוונה בהשוואת החזו"א להגר"א]. והגר"י הוטנר (ס' זכרון עמ' לז') שלדעתו החזו"א היה ניצוץ מנשמת הגר"א, ורואה בספריו בבואה דבבואה מדרך הלימוד של הגר"א. [אבל חילוק גדול ביניהם, כי אצל החזו"א מצאנו שמבסס הרבה ע"פ הסבא, ועל פי עקרונות הברורים אצלו לפעמים דוחק פשטות הלשון, לעומת הגר"א ואכ"מ]. ועל דבריו שלא הרהיב לחלוק על ראשונים, לא ראה דבריו בעצמו בס' שלום יהודה סי' ל' כי לפעמים נטו דבריו מדעת הראשונים, אלא שדרכו של החזו"א בל' נסתרת ולא לחלוק בגלוי כפי שעשה הגר"א ולפעמים אף בל' תקיפה ביותר. ומטע"ז נקט ככלל שכדאי לנו לדחוק הלשון להעמיד הענין על תיקונו, וזהו סוג של מחלוקת על פשטות דבריהם, והרי על דחיית לשון רמב"ם וק"ו הגמ' נדעק כוכ"פ שהרי העמידו חז"ל בלשון המובנת לנו וכו' וכו', אלא שכפיה"נ קיבלנו את דברי הר"מ והגמ' וכו' וכפשטות לשונם משא"כ לשונות הראשונים והמפרשים ניתן לדחוקם. וזה כעין דברי הגר"א בביאור ענין חיסורי מחסר בשבש"ס, ראה להלן. עוד בזה ראה להלן בדרכו של מוהר"ח לתלמידיו אחריו שלא נשא פניהם לאיש, ומדבריו של החזו"א כי ממדת ענוה היא זו].

³⁵ כאן החזו"א מציין כמה דוגמאות: '[עיי' בהגר"א סי' רמ"ו ס"ג ולהלכה אין נראין דבריו אלא העיקר כו'. רנ"ב ס"ה אבל סה"ת סמ"ג וסמ"ק פ' כתיב הא' כו', שם ס"ו אבל לא נראה כן להלכה כו', ושם והעיקר נראה כו', רנ"ג ס"ה וצ"ע דפסיק יושא כו', רנ"ד ס"א אבל סה"ת ומרדכי פ' כהגאונים כו']. יש לציין כי כל דוגמאותיו הובאו באר היטב ב'משנה ברורה', מלבד האחרונה, וראה בפסה"ג שם.

³⁶ לכאן כוונתו, דאנו יודעים שדעת הגר"א אינו כפי הכתוב בש"ע [כפי הנהגתו במעש"ר וכיצא], ואילו בביהגר"א אינו אלא מראה מקום להש"ע. ראה להלן בדבריו על סתירות בין המעש"ר לביהגר"א.

³⁷ כאן ממשיך החזו"א לכתוב: 'וכן לשון הגר"א דלא כתו' הוא לקיים דברי השו"ע ובמקום שדעתו ז"ל לחלוק כותב אבל בתו' כו', דהיינו דלעולם אין הגר"א מסתיר דעתו כנ"ל, אלא דצריך לידע תמיד איך לקרוא ביאור הגר"א בכדי לידע תמיד מהי מסקנתו. וזה דבר קשה. וע' להלן ב'עיקר השני' וב'כללים' בזה. [וב'עיקר השלישי' בהערה בשם הגר"ד יפה זצ"ל בשמן].

כך גם דעתו של הגר"ר נפתלי הערץ ז"ל מביאלסטוק [ולאחמ"כ באר"י ב"פ] שצירף ל"סידור הגר"א שלו [ירושלים תרנ"ה] 'ליקוטי דינים' שהוציא מתוך הביאור הגר"א לש"ע [וכל גדולי בימ"ד הגר"א שששו על סידורו, כדוגמת הגר"ר שמואל לוריא ז"ל ועוד, ולא מצינו לאחד מהם ששייג על עניין הנ"ל]. ואחרון חביב ועולה על כולנה הלא הוא מרן הח"ח בספר משנה ברורה, ועליו נייחד את הדיבור לפנינו ב'עיקר השלישי' בע"ה.

בס' הליכות שלמה (תפילה פכ"ג הע' 150): 'והוסיף הגר"ש סלאנט דבכל מקום שכתב הגר"א ז"ל בביאורו 'וכן עיקר' עבדין כוונתה', (וראה עוד להלן בזה). ונראה מזה כי אמנם יש ליתן יותר תוקף הכרעה למה שכתב והכריע בפירוש, אף שבאמת שאר כל ציוניו ג"כ היו להלכתא. ומבואר נמי דבביאורו איכא טובא לשונות, ולא תמיד נתבררה דעתו כי פעמים שעדיין לא הכריע בפירוש רק מצדד כן וכדו'.

עוד דוגמא לזה [דרכינו פעמים שלא נתבררה דיו דעתו], אנו רואים גם מהא דכשרבינו נקיט בתיבת "צ"ע", וכתב הגר"צ³⁸: 'כבר ידוע הוא שבכל מקום שכתב הגר"א ז"ל 'צריך עיון' שאין דעתו לדחות הדין מכל וכל'. וגם רבינו במ"ב נראה שהבין כך; בס"ל ל"ב ס"ק ר"ז כתב הלשון 'ובביהגר"א מפקפק בד"ז', דהבין ג"כ כשהגר"א כתב לשון צ"ע, הבין שרק פקפק בדין השו"ע, וכמו בס"ל ע"ד לגבי עגבות אי הוי ערוה כ' דמשמע קצת בביהגר"א וכו', ול' הגר"א שם 'וצ"ע וע' מג"א ס"י ר"י³⁹. ובביאורו ל' קמ"ב ס"א ד"ה אין, דהגר"א מפקפק ו'דעתו דמחזירין', ובביאור הניח בצ"ע. ובס"ל ק"ס ס"ק ס"ה 'ועי' ביהגר"א דמשמע דלא ס"ל סברא זו', ובביאור הוא בצ"ע. בס"ל קנ"ג סקט"ו הגר"א מפקפק, ובביאור הוא בצ"ע. ונראה דמטע"ז בכמה מקומות שהניח הגר"א בצ"ע, לא הובא כלל במ"ב. אולם לפעמים החזיק כהכרעה למרות שהניח בביאור רק בצ"ע, כגון דעת הגר"א דאסור להרהר בד"ת קודם ברכה⁴⁰, דל' הגר"א ס"י מ"ז 'אבל כ"ז צ"ע' וכו', וכפי הנראה נמשך אחר מעש"ר [וכן העובדא ע"ז בהקדמת מוהר"ח לספד"צ]. ויל"ע ממ"ש בס"ס נ"ח כתב שהגר"א הכריע דאין תשלומין לק"ש, ובביאור רק כתב 'ומ"מ צ"ע' דמאי תשלומין שייך כאן וכו'.⁴¹ ובביאורו ל' קצ"ז ס"ב דהגר"א ס"ל דלא בעיא כזית, ובביאור רק הצ"ע. וכפי"נ כל מקום לפי עניינו ומשמעות לשונו. ובביהגר"א יו"ד ס"י פ"ז סק"ו ע"ד הש"ע שהעתיק מהרמב"ם דבשר עוף בחלב שרי בבישול והנאה, וע"ז הביא רבינו ב' ראיות דמשמע דאסור בבישול מדרבנן, והגר"צ"ה בפסח"ג כ' שדעת הגר"א להחמיר ודלא כהרמב"ם וש"ע, והשיג עליו הגר"ר שלמה הכהן מו"ץ דוילנא בזה"ל: 'זה אינו, דאינו מחליט להלכה כן, רק כתב דראיית המ"מ יש לדחות וכ"מ ג"כ בגמ' דף קט"ז, אבל מ"מ לדינא אינו חולק על הפוסקים'. ואיני כדאי להכריע בזה, אולם נלענ"ד דפשוט שהח"ח היה ג"כ מביא דדעת הגר"א נוטה להחמיר בזה, ואולם בודאי לא החליט כן בבירות אלא רק כדעת נוטה לזה⁴². וראה עוד בזה להלן ב'כללים'.

סתירות בביאור

לאידך גיסא מצאנו ב' מקורות שלכא' נראים כחולקים על האמור, אך המדקדק יראה כי לא כך פני הדברים⁴³.

[א] ז"ל הגאון ר' אלעזר משה הורוויץ (שו"ת אהל משה ס"י א' 43) 'הלא נודע דרכו ז"ל שמראה מקום לדברי הש"ע אף דלא ס"ל כוונתה ולכן דבריו בכמה מקומות סותרים זא"ז, כמו בענין רחיצה בבוקר בהל' יו"כ ובהל' ט"ב'⁴⁴,

³⁸ 'פסקי הגר"א' או"ח עמודי אש סק"ד. וראה עוד לעיל בריש המאמר בהע' 16 על דבר השמטת כמה מהשגות הגר"א על הפוסקים באה"ע.

³⁹ אמנם יש להעיר, דממה שציין למג"א נראה יותר כהכרעה וכמשי" דכשמציין למ"א או לט"ז מסכים עימם, ראה להלן. ⁴⁰ ובדמש"א שם פי' דתמיהתו על ב' השיטות. ועי' ב'שערי רחמים' שהביא בהע' [אור חדש] עשרה זמנים לק"ש, ואחרון שבהם הוא תשלומין, וצ"ע.

⁴¹ ולמשל בכלל דכשכותב 'אבל' מצדד כדעה זו [ראה להלן 'כללים'], עדיין יש חילוק בין סתם 'אבל' לבין 'למדו...אבל כבר כתב הר"ן שם' וכו' [או"ח ס"י תק"ג], דמשמעות לשונו יותר בדרך דחייה גמורה (וכ"כ שם בשעה"צ ס"ק י"ד בלשון שהגר"א מפקפק בקולא זו. והנה הגר"א בס"י תקנ"ז ס"א הביא מקור לש"ע שם מתו' ולא הזכיר כלל שחולק ע"ז, וזהו כדרכו כמש"נ כאן שפעמים מביא רק מקור הש"ע וסומך ע"ז שבמקום אחר הביע דעתו לחלוק). וכל כהאי גוונא.

⁴² ולע"ד לא טוב עשה רב"ל בספרו הגה"ח שכל בקצרה כאילו הוא מחלוקת בין החזו"א ומוהר"ח מוואלאז'ין אם הביאור הוא להלכה, וע"ז אמרו במקום שאמרו להאריך א"א רשאי לקצר, והכשיל רבים בזה.

⁴³ דבריו שם לענין כתיבה ספרדית שהביא בשם המשכנ"י בשם הגר"א שפסל, ושוב נתקשה מביהגר"א ס"י ל"ו דרך שינויי מאלפי"ן לענינין פוסל ע"ש, וע"ז כתב מה שכתב. אך באמת אין שמועה זו בשם הגר"א ברורה, וממוהר"ח רביה, העידו רבים להיפך, כי כל האותיות כשרות. (שאלות אות קיג, הצריז"ס, וע' מענה אליהו ס"י קי"ב בשם הגר"א). ובקהלת יעקב [או"ח ס"י ד', והו"ד במ"ב במשנת סופרים אות ל'] פסל רק באות למ"ד שהוא שינויי גמור מצורת האות עיי"ש. עכ"פ, 'סתירה' זו דומה לשאר הסתירות בין הנהגות לבין הביאור, ואינו דומה לסתירות בביאור גופא וכמו שית' לפנינו. (ראה עוד להלן הע' 291 על מחלוקות בין מוהר"ח לרה"ג הגר"א).

⁴⁴ כוונתו מסי' תקנ"ד ס"י ס"ק י"ב י"ג [ומזה ראה דמותר רחיצת ידיים בת"ב ויוה"כ] לסי' תרי"ג ס"ב [וע"ל ס"י תקנ"ד ס"י ומש"ש, אבל בירושל' פ"ב דברכות אמרין דביוה"כ וט"ב אסור רחיצה אא"כ חולה שיש בו סכנה וכו', ומסיים 'וכן עיקר']. והנה בכאן רבינו עצמו מציין לדבריו וממשיך כי בירו' בברכות נראה לא כן. וזה לא בגדר 'סתירה' כלל, אלא חזרה גמורה, וכמש"נ עוד בפנים. וע"ע להגרמ"מ קארפ ב'משמרת ימים נוראים' שפקפק מאד על דבריו בס"י תרי"ג הנ"ל, אולם הגאון אדר"ת במענה אליהו ס"י י"ח 'וענין שכתב מרן הגר"א ז"ל שביום הכפורים אין צריך נטילת ידיים', וכן בחי"א כלל קל"ה לגבי ת"ב 'וענין בביאור הגר"א ס"י תרי"ג סק"ו שכתב לעיקר שאסור ברחיצה, ע"ש ראייתו מירושלמי' ע"כ. וביו"כ בכלל קמ"ה חזר לכתוב שוב 'ועי' בביאור הגר"א ס"י תרי"ג סק"ו שכתב לעיקר שאסור ברחיצה ע"ש מש"כ בשם הירושלמי ועי' בנ"א מש"כ שם ע"ז, ואכן בנשמ"א שם הק' מדברי הגר"א עצמו בס"י תקנ"ד הנ"ל, אך לא הק' דעת הגר"א אהדדי (כי לק"מ כנ"ל), אלא מדברי הירו' שהביא הגר"א עיי"ש. וע' מ"ב ס"י תקנ"ד ס"ק כ"א. וכן בשם רבינו נכתב בהנהגותיו בכת"י ר' סעדיה דבת"ב ויוה"כ אין מברכין על נטילת ידיים, ובודאי שאינו אלא לשיטתו הנ"ל. [ניתכן מפני אי הברירות בזה, השמיטו הגר"ר יששכר בער במעש"ר שלן].

ובענין טבילה בשבת באו"ח וביו"ד⁴⁵, ובענין דבר מועט לכבוד שבת בסי' רמ"ב ובסי' רס"ג⁴⁶, וכהנה רבות⁴⁷ ע"כ. איך כותב 'נודע דרכו' כאשר נודע לנו הפכו? אך באמת נראה כוונתו שנודע דרכו של **פעמים** אינו אלא מראה מקום לש"ע⁴⁸, ועדיין לא הכריע דעתו בזה להיפך, וזה ממש כמוש"נ. וראייתו מ'סתירות' אשר בביהג"ר⁴⁹, זה מכיון שחזר בו [ראה בהע' לעיל לגבי הסתירה בענין רחיצה בת"ב ויו"כ] וכמש"נ היטב כי אין הביאור אלא תחילת החיבור והוא הולך ומתקדם כאמור⁴⁹. וזה הלא ברור כי כשכותב רבינו [וכן עיקר] וכו'צ"ב מלשונותיו וק"ו בלשונות החריפים איך נאמר כי 'אינו אלא מראה מקום, אתמהא, אלא ודאי כאמור. וכן בודאי הגר"מ ז"ל עצמו מודה שמתוך ה'מראה מקום' רואים איך הגר"א הבין את ההלכה, וזה נ"מ לדינא⁵⁰, וכ"ש בכשהכרעתו להדיא, והוא בעצמו באהל משה ח"ב סי' ס"ז כתב 'ומדברי הגר"א בסי' תקפ"ה... למדתי דין חדש שלא קדמהו אדם בו... וכך אני נוהג למעשה...'. וכן שם סי' קכ"ו ס"ק י"ז הביא דעת הגר"א סי' רס"ו נגד הרמ"א שאין היתר בהמשך טילטול מוקצה, ושם סי' קכ"ה וקכ"ו דן בדעת הגר"א בענין ברכה"ת על הרהור בד"ת. ושם סי' פ"ה לשונו 'פסק הגר"א כתוס'". וכו'צ"ב לאלפים. ויש להעיר, כי מרבית הסתירות הגדולות בדברי רבינו שהם 'חזרות' כאמור, מתגלים להפליא בהפרדה של הביאור מה'ליקוט', ראה באריכות להלן בענין ה'ליקוטים'. אלא שבדפ"ר באו"ח ויו"ד לא הפרידום ונראים הדברים כ'סתירה' בדעתו, וזהו אכן השיבוש הגדול שנוצר עקב האיחוד, וכפי שיבואר עוד להלן.

כדוגמא, אביא לסייעתא ידידיה מסתירות בדברי רבינו. דלכא' באו"ח סי' שכ"ח סי"ב מסכים ומביא ב' מקורות לפסק הרמ"א שם דבפיקו"נ כל כמה דאפשר לשינוי עדיפא לשינוי, ואילו ביו"ד סי' רס"ו ס"ק י' מסיק בביאור ובליקוט כי א"צ לשנות ועושה כדרכו [ובשעה"צ סי' של"א ס"ק י"ח הביא דבריו נגד פסק הרמ"א. וע' פסה"ג השלם סי' שכ"ח באריכות]. והמעין היטב רואה כי באו"ח מסיים מקורותיו בתיבת 'רמב"ן' וזה אומר דרשני, כי הרבה פעמים מקורות רבינו בנויים על דברי הראשונים [מקורי הש"ע ורמ"א, מתוך ה"ב' וכדו'] וכמש"ת להלן 'כללים', ומהו זה שהוסיף רבינו ללשונו המקוצר 'רמב"ן'? אבל באמת נראה כי רבינו כבר באו"ח לא החליט דעתו עם ראיות אלו, ורק הביאם 'לבינתיים' ורשמם עם ציון מקור שאיבתם⁵¹, אח"כ במקומו בהל' מילה דקדק רבינו דרך חדשה [ע"ש בפסה"ג] במתני' שעפי"ז נמצא לדינא דלא כהרמב"ן. [ושם רבינו עשאה לשיטת הרמב"ם והטוש"ע כדרכו]. ובודאי הרוצה לעמוד על בירור דעת רבינו חייב ללמוד כל המקומות הנוגעים לו, כמו שכל הג"ר יוסף והג"ר בצלאל בהסכמתם לפסה"ג: 'כי לבוא נא עד סוף עומק דברי קדשו של רבינו הגר"א ז"ל בביאוריו הנ"ל, **הדבר צריך עיון ושקידה רבה במקומות הרבה בספרו הק' הנ"ל**, ולעמוד על סוף דעתו הק' בהם כנודע⁵². וכמדומי דהרצ"ה עצמו שגג בדבר זה, שכל בפסה"ג ביו"ד סי' ס"ט ס"ק י"ד 'חתיכה שלא נמלחה, שנתערבה ברוב עם שאר חתיכות שנמלחו כהוגן, אחר הבישול, דעת הגר"א ז"ל דבטל ברוב וא"צ ששים', ונתן מכשול חמור לפני המעינים, כי הרי הגר"א עצמו בסי' ק"ט סק"ח, והובא דעתו בפסה"ג גופא שם בזה"ל: 'דעת הגר"א ז"ל להחמיר אף באיסור

ובהנהגות הג"ר חיים ליב סטאוויסק [הנקרא דרך הקודש, הדפיסו הגר"י מלצאן בס' אזהרת שבת] במניין ק' ברכות, ביו"כ שחסר כמה ברכות הוסיף בסוגריים: '**ולמנהגי על פי הגר"א חסר עוד שתיים על נטילת ידים והמעביר שינה**', והוסיף שם שהשלים ג' ברכות [הנ"ל ושעשה לי כ"צ] בלילה, וכוונתו לדעת הגר"א במעש"ר אות ט' מברך ברכות השחר אף בלילה עד שהולך לישון (ולכן להגר"א לשיטתו אינו מפסיד ברכות אלו, ונראה דזהו טעם שהמ"ב סי' תקנ"ד ס"ק ל"א סתם דמברכין אף שעשה לי כ"צ, כיון דבסו"ס נ"ב פסק לכתחילה שלא לברך אחר חצות ע"ש. ובאמת נראה דהגר"א בזה מינה וביה לשיטתו, כי הטעם שמברכין עד הלילה הוא משום ההנאה ולהכי לא מברכין בת"ב ויו"כ וק"ל), וברכת ענטל"י נראה דמברכו קודם תפילת ערבית, וכדעת הגר"א במעש"ר אות ג' דמברכין ענטל"י גם על תפילת מנחה וערבית ודו"ק. (ומבואר מזה להדיא דלא כמ"ש הר"מ שטרנבוך בס' הלכות הגר"א ומנהגיו אות ב' דלדעת הגר"א תפילה בעיא נטילה בברכה, אף ביו"כ כ"ה ודלא כמ"ש הגר"א בביאורו, ע"ש. וכאן נת' דאינם דינים הסותרים, ואף אי בעיא נטילה בברכה, מ"מ ביו"כ אנוס מלקיימו. ואגב, מבואר דלא היה אכפ"ל מה דרוח רעה שורה על ידיו, דלא מעכב לתפילה וד"ת, כדברי הגמ' בברכות, ודלא כהמקובלים דנקטי כהנהגה ע' בגר"ז וש"פ סי' א', ולחינם חרה אפו של המונקטשער, כדרכו בחמת זעם, בנימוקי או"ח שלו סי' ד' על הנהגתו של הג"ר זלמלא מוואלאזין, ראה להרב יב"א או"ח ח"ד סי' ב'. וראה להלן ביסוד רבינו שאין הנגלה סותר להנסתר).

⁴⁵ לכוונתו והיישוב לזה, ראה פסה"ג השלם סי' שכ"ו.

⁴⁶ לכוונתו והיישוב לזה, ראה פסה"ג השלם סי' רמ"ב.

⁴⁷ אי שרי לטלטל סולם גדול ע' סי' ש"ח סי"ט וסי' תקנ"ח ס"ד. אי במוקצה איכא היתרא דעודנו בידו מאו"ח סי' רס"ו ליו"ד סי' רס"ו. זמן הדלקת נר חנוכה, ע' או"ח סי' רס"א, ויו"ד סי' רס"ו. פיקו"נ ע"י שינוי, או"ח שכ"ח סי"ב, ויו"ד סי' רס"ו ס"ק י'. (ראה בפנים). וראה בפסה"ג השלם בכל המקומות הנ"ל.

⁴⁸ וכלשון העליות אליהו 'וראיתי לבאר הנה כי **בכמה דינים** בש"ע של הגר"א הערה אך מקור להאמור בש"ע והעתיק דברי הראשונים ולא כתב בהם הכרעתו אף כי דעתו והנהגתו היה להיפך', וראה להלן בסמוך במקור השני. ולהלן 'מעשה רב'.

⁴⁹ ובחזו"א אה"ע א' סק"ה העיר על דברי ביהג"ר א' ד' ס"ק ע"א וע"ג שהגיה בל' הר"מ וש"ע, ואילו בסי' קנ"ו סק"ל סתר כ"ז, וכן חזו"א שהגר"א חזר בו מהגהתו. ויש להעיר כי אכן באה"ע ההפרדה בין הליקוט לביאור אינו שלם, ראה להלן 'ליקוטים'.

⁵⁰ למשל [א' מני רבבה ממש], בביהג"ר א' יו"ד קפ"ד ס"ק ו' על דברות רמ"א 'ואישה שמשנית כו'. במתני' שם היתה למודה כו' וכ"ש כה"ג ע"כ. הנה כל האחרונים שם האריכו בביאור דינא דהרמ"א, אבל רבינו מדמציין לו מתני', כפי הנראה למד כדברי הש"ך סי' קפ"ט סקל"ט, ועפי"ז ל' מרן החזו"א סי' פ"ה 'ואחרי שהש"ך והגר"א לא פירשו כן נראה שאין להחמיר בזה'.

⁵¹ ראה להלן 'כללים'.

⁵² דוגמא יפה יש לראות בהנהגותיו הנפלאות של הג"ר צבי הירש הכהן וולף ז"ל אב"ד פינסק (לאחר הגאון ר"מ הורוויץ) בעל 'כתר כהונה' על ספרי [חתן הג"ר מרדכי גימפל תלמיד מוה"ר ז"ל]. כגון בסי' תרפ"ח סק"י 'יעוין לעיל ביהג"ר א' סי' ר"ב **ויובנו דבריו שבכאן**, ובסי' תרצ"ו ס"ק י"ח **'הגר"א לטעמיה** אזיל לעיל סי' תקמ"א כו', ובסי' תרצ"ד 'יעוין ביהג"ר א' לעיל סי' תקס"ח... **ויובנו כוונתו בכאן**, ובסי' תרע"א 'יעוין לעיל סי' רמ"ב... **ויובנו דבריו בכאן היטב**'. ועוד רבים. על הגהות אלו ראה להלן 'פירושים על ביהג"ר א'.

דרבנן בנתערב בשא"מ ביבש דבעי ששים. דלא כש"ך ס"ק ט" ע"כ, וא"כ נפל דינא הנ"ל לבירא⁵³, שהרי מה שהתיר בלא נמלח הוא ע"פ מש"ש הפר"ח דדם שבישלו דרבנן ואף מין בשא"מ בטייל⁵⁴. מכאן, דא"א להוציא פסק על 'דעת הגר"א' מבלי בקיאות גדולה בכל חיבוריו⁵⁵.

עוד דוגמא⁵⁶. באו"ח סי' ש"ח ס"ק ז' ביאר רבינו לשון הרמ"א 'ואפי' בישל ע"י גוי אסור בשבת', שהוא 'לאפוקי במו"ש', וכוונתו להכא ל"ש המתנת בכדי שיעשו כיון דבישל בהיתר כמ"ש במ"א סק"ז, ומסיים רבינו 'ואי"ב משום בישול'נ כיון דלא שכיח' כו'. ומזה העתיק בשמו המ"ב שם ס"ק י"ד. וזה ודאי נכון בדעת הרמ"א כשיטתו ביו"ד ס"ס קי"ג דגוי שבשל לחולה בשבת מותר למו"ש אפי' לבריא. אמנם ביו"ד במקומו כשדן בהל' בישולי נכרים [ולא לעניין המתנת בכדי שיעשו דהל' שבת] רבינו ביו"ד שם כ': 'כ"כ הרא"ה וכשיטתו דכל דל"ש חתנות מותר. אבל הרשב"א חלק עליו ועט"ז ופר"ח', נמצא מסקנת הכרעת רבינו [וכפי השרשת החזו"א דלשון 'אבל' מורה לאסוקי הלכתא הכי, ראה להלן 'כללים'] דלא כשיטת רמ"א⁵⁷. ומכאן זה השיג הגר"י מאלצאן ז"ל בספרו שביתת השבת (מבשל ס"ק י"ב) על המ"ב איך העתיק דברי הגר"א בסי' ש"ח, הלא אי"ז מסקנת דעתו ביו"ד, וז"ל: '...שכן דרכו ז"ל לפרש דברי הש"ע והרמ"א גם שאין דעתו מכרעת כן, וכאן כתב רק לפרש דברי הרמ"א שכתב אסור בשבת', אבל ביו"ד כ' הגר"א על דין זה וכו'.⁵⁸

אלא שבאמת לא ראה בעל שביה"ש כי המ"ב עצמו בסי' שכ"ח ס"ק ס"ג ושעה"צ שם ס"ק ל"ט כשעמד ג"כ לעיקר סוגיא דבישול'נ נקיט ג"כ לחומרא כהפר"ח הנ"ל וכהכרעת הגר"א ביו"ד. ואותו המהלך של בדרך רבינו הגר"א, נימא אן אבתריה בדברי המשנ"ב⁵⁹.

עכ"פ נמצאנו למדים שוב כי פעמים שהגר"א בוחר לפרש דברי הש"ע ורמ"א כשיטתם באמת אף שרבינו עצמו פליג עליהם במקום אחר הראוי לחלוק באמת. וזהו דעתו של הגר"א הנ"ל בביאור הגר"א בסי' רמ"ב דסותר לההיא דסי' רס"ג, דהש"ע בסי' רמ"ב מעתיק דברי הטור ומראה לו מקור בש"ס, ואילו בסי' רס"ג מעתיק ל' הרמב"ם ומראה לו שם רבינו משמעות מן הש"ס. וכל זה הוא גם גישתו של רבינו לעצם החיבור 'שולחן ערוך' וכפי שנינו עוד לפנינו. ולכאן אין מקום בכה"ג לדון [להבנת מסקנת דעתו] מה נכתב אחרי מה, סי' רמ"ב או רס"ג, דרבינו אינו טורח אפי' לציין ממקום אחד למשנהו כדרכו כאשר ברצותו לזה (כמ"ש בביאורו"ל סי' שכ"ח סמ"ב: 'ודברי הש"ע קשה לפי"ז, ועל זה רמז הגר"א לעיל שם עיין שם').

ובמקומות שנראה כי הש"ע סותר עצמו ומביא הגר"א מקורות 'סותרות' להביא מקור לש"ע לכל מקום כדעתיה. ודוג' ידועה, סתירת המחבר מאו"ח סי' ע"ה ס"ב לאבה"ע סי' כ"א ס"ב אי בפניות איכא פריעת הראש (שעמדו על כך כל הנו"כ), רבינו הגר"א הביא בכל מקום סייעתא, ובע"כ צ"ל [כמש"ש הנו"כ] בדקדוק ל' הש"ע, דבאו"ח כ'

⁵³ ראה בשעה"צ סי' רנ"ג ס"ק ל"ג: 'ואף דהמג"א כתב דאם נימא דהלכה כר"מ דבשוגג יאכל ממילא הדין בזה ג"כ דלאחרני מותר, וא"כ לפי מה שהכריע הגר"א לקמן בסימן שי"ח דהלכה כר"מ ממילא מותר לאחרני, מכל מקום לא נוכל להקל בזה, דהגר"א בעצמו בסוף הסעיף הוכיח דאסור לכל אדם, ודלא כהגמ"ר, עיין שם' עכ"ל.

⁵⁴ והגר"א קליינרמאן (המסדר השני) באמת הוסיף כן בסוגריים, דלדעת רבינו עצמו זה אינו, וכפיה"נ הגר"צ"ה לא ראהו [כי למד בדפו"ר. וכדמוכח גם שנקיט בלשונו שם 'כבוש כמבושל בכלי ראשון' וכו' הל' בדפו"ר, אך לפנינו 'כבוש כמבושל ככלי ראשון'. ובמהדורות מכ"י שינו לבכ"ר בלא לציין ששינו מדפו"ר]. ובס' 'צבי וחמיד' שהדפיס ג"כ קיצור דינים מביהגר"א [כדלעיל בפנים], הביא ג"כ בתחילה 'פסק' זה מהגר"א (בדף יג א'), אך בלוח התיקונים בסוף הספר (דף סא ב') העיר על כך: 'העיר הרא"נ (א"ה, אוצ"ל הרא"ק או הרא"א) בהנדפס מחדש דאין כן'.

⁵⁵ וראה בס' שמואל בדורו עמ' קלד' עובדא, שתמהו כמה להגרש"ס כי דבריו אינם עפ"י דעת הגר"א, והראה להם כי הגר"א במקום אחר סבר כך.

⁵⁶ מתוך ס' פסה"ג השלם סי' שכ"ח.

⁵⁷ שכח פסק זה הגר"צ"ה בפסה"ג שלו. וראה להלן הע' 235.

⁵⁸ וראה להלן בעניין הליקוטים, כי דרכו של רבינו פעמים רבות לבאר ולפרש דעת הש"ע ב'ביאור', ולאחמ"כ ב'ליקוט' אחד פליג לגמרי על הש"ע. וכגון ביו"ד סי' פ"ט ס"ק י' כ' דל"ד לאחמ"כ, ומשמע דעכ"פ בעינן תרומיהו, וזה כ' בדעת הש"ע דבעינן תרומיהו וע"ז קאמר דלאו דוקא הדחה אחר קינוח, וכך גם דבריו שבסי' קט"ז ס"ק ה' דבעיא קינוח והדחה. אבל לגופו של הלכה כ' בליקוט סי' פ"ט (סק"ט) 'אבל הרשב"א וכו' דמצדד רבינו כדעתו (כפי כללו של החזו"א, ראה להלן 'כללים', וכ"כ שם בס' פסה"ג בלשון 'משמעות דעת הגר"א וכו') דסגי בחדא מיניהו. [דעת הש"ע היא דעת רש"י תו' רא"ש ורי"ף, ולא הובא בב"י דעה חולקת, אולם רבינו לאחמ"כ ראה ס' תורת הבית להרשב"א ונטה לדעתו]. ובאו"ח שלא הופרדו הליקוטים מן הביאורים, בע"כ צריך לפרש הכי בדעת רבינו כ"פ דיש ומבאר דעת הש"ע ומגלה דעתו במקו"א כי לדעתו הלכתא דלא כהש"ע לגמרי.

⁵⁹ בנו של הח"ח, הגר"א ז"ל, כתב (בתולדות הח"ח שכתב עמ' מב' מג') על דבר סתירת פסקי המ"ב בזה, דאת סי' שי"ח כתב אביו בעל הח"ח ז"ל שסמך על שי' הרא"ה אשר נפסק ברמ"א ביו"ד סו"ס קי"ג, והוא כתב הך דסי' שכ"ח, והחמיר כדעת הט"ז ביו"ד והפר"ח שהחזיקו בדעת הרשב"א, וכמש"ש בשעה"צ ס"ק ל"ט ומ"א. עכ"ל [וכבר הינו על קדקדו, כי הוא בעצמו כתב שם כי הח"ח לא הביא מדבריו עד אשר עבר עליהם היטב, וכך בס' הצדיק ר' שלמה עמ' מ"ב דאף שנשתתפו עימו כמה, מ"מ כל ההכרעות מהח"ח הם]. אולם נראה בבירור שהמ"ב העתיק מרבינו וכפי שציין שם, ולא זכר כלל מדברי הרמ"א ביו"ד. וכמ"ש בשביתת השבת. כי זהו באמת הפי' הנכון להרמ"א שם (שכתב 'בשבת') [וקחזינו שהגר"א כ"כ אף שלעצמו לא ס"ל כן וכו"ל]. אך בסי' שכ"ח במקומו כשנזקק להכרעה בסוגיא זו דבישולי נכרים, שפיר הכריע לאיסור כמסקנת האח' דשם וכמש"ש בשעה"צ (אלא שיפלא דהמ"ב לא הזכיר בזה שם דעת הגר"א ביו"ד, וראה להלן הע' 240 על מיעוט הבאת ביהגר"א על יו"ד). וסייעתא לזה, כי המ"ב בסי' שי"ח ציין מקור דבריו בתוך המ"ב [הגר"א], ולא סתם וכתב הצינן בשעה"צ כדרכו, וכבר אמר על כך הגר"י קמינצקי ז"ל (אמת ליעקב ש"ע סי' ש"מ) כי במקומות שהביא מקור דבריו בתוך המ"ב אינו בלישנא דהכרעה גמורה אלא העתקה בעלמא.

דבתולות דרכן לילך בפ"ר, וע"ז הביא מרפ"ב דכתו', ואילו באה"ע מחייב הש"ע פנויות, ולזה הביא ל' הגמ' בנות ישראל שכולל גם הני דלאו נשים לבעליהן נינהו, אך איירי בגרושות או בעולות וכיוצ"ב. וא"צ לומר בזה כמש"כ בביאורו ל' ריש סי' ש"מ 'דהוא מראה פנים לכל שיטה שיש לה מקור גדול בתלמוד', וזהו דרכו בכהאי גוונא להביא המקור המדויק ללשונו המדויקת של המחבר⁶⁰.

ומרן הח"ח דפשיטא ליה איפכא [כפי שנראה עוד להלן באריכות], דהביאור כולו נכתב להלכה, שפיר הקשה 'סתירות' בדעת הגר"א, וכדוגמת סתירת הגר"א הנ"ל, באמת בשעה"צ סי' רמ"ב סק"ד, הניח בצ"ע, ובביאורו ל' שם כ' 'ולפי שאין דעת הגר"א מבורר לן אם כמו שמפרש כאן או כמ"ש לקמן' וכו', היינו שלא ברור לנו דעתו, וכמש"נ. ובשעה"צ סי' רל"ג סק"ח כ' שם דשמה הגר"א רק ביאר דעת הרמ"א וכו' וצ"ע. וכן מצינו שהכריח פירושו ע"פ דבריו שבמקו"א, וכבשעה"צ סי' שס"א סק"ב. ובשעה"צ סי' ק"ח סק"ס' מכח סתירה בביאורו ל' כ' או דהזכרת מאורע גרע משיחה או דרך השיג על השו"ע לפי דבריו ולא לטעמיה והניח ב'וצ"ע כוונתו⁶¹. וכך בשעה"צ סי' רע"א סק"ל"ג 'וגם הגר"א... ג"כ אפשר דסובר כהמג"א... והגר"א נחת לפרושי רק דעת ה"א וכו'⁶². וכן בס"י תע"ג שעה"צ סק"ע 'והגר"א אעיקר הדין דטיבול במשקה קאי ולא אפחות מכזית דכתב המחבר', ובביאורו ל' סי' כ"ה רמז על סתירה מדעתו בביאור לש"ע מהנהגתו במעש"ר. גם בשעה"צ סי' ט' סק"כ"ז ערער על עדות הח"א בשם הגר"א, מדברי הגר"א בביאורו⁶³. ובביאורו ל' סי' ל"ב סל"ח נתקשה בסתירה שבין ה'ביאור' לפירושו 'אליה רבה' למשניות פ"ח דכלים⁶⁴.

ואביא דוגמא ל'סתירה' בדברי רבינו ונוצר מזה ריבוי דעות מהי דעת רבינו. בביאורו ל' או"ח סי' תכ"ט כתב דמותר להתענות באסרו חג, והביא על כך ב' ראיות, ובגליון הגר"פ בעל ברוך טעם כתב ע"ז 'עיוין מה שכתב בעצמו לקמן בס' תצ"ד סק"ו', וכוונתו דשם אי' דאסור להתענות יום אחר שבועות, ופי' רבינו משום אסרו חג, ולפי"ז אף ביום אחר הפסח אסור בתענית, וכ"כ המ"ב שם 'ולפי טעם זה באסרו חג שאחר סוכות מותר להתענות, אכן מדברי הגר"א משמע דגם שם אין להתענות'. וכן בס"י תכ"ט כ' המ"ב 'המנהג שלא להתענות בכל אסרו חג'. אולם הגר"צ בפסה"ג סי' תכ"ט כתב: 'בכל איסרו חג של יו"ט לבד מעצרת מותר להתענות מדינא. ביאורו הגר"א סק"ז"ע. הנה לנו שהגר"צ נקיט בסתמא דברי רבינו שבס"י תכ"ט והעלים עינו מדבריו בס"י תצ"ד, ואילו הח"ח בחר בס"י תצ"ד להביא דעת רבינו לחומרא, והגר"פ כאמור באמת ציין לסתירה בדעת רבינו בזה. גם בס' תוספות ירושלים בס"י תכ"ט כתב: 'ולא יכולתי לעמוד על דעת הגר"א שכתב כאן דמותר להתענות, ולקמן סי' תצ"ד גבי חג השבועות דאסור להתענות הביא הירושלמי הלז ע"ש והא הירושלמי מ"יר באסרו חג סוכות עכ"ל. והגר"ש שבדרון בהגהותיו לס' דעת תורה למוהרש"ם כתב: 'צ"ל דמ"ש הגר"א בס' תכ"ט דמותר להתענות בא"ח זהו דעת עצמו או שתפס כן בדעת הרמ"א, ובס"י תצ"ד ביאר כן דעת הב"י, וידוע שכן דרכו של הגר"א בכמה מקומות ואין להקשות סתירה בדבריו וז"פ'. ואולם בדמש"א דקדק היטב ל' רבינו בס"י תצ"ד שסיים 'ולכן כתב כאן', ומבאר דאדרבה רבינו שם בעצמו נתקשה בראייתו מחגיגה דשרי להתענות בא"ח בכל יו"ט ולכן מפרש רבינו דזהו טעם הש"ע שהשמיט דין אסרו חג בכל יו"ט והביאו לבד בא"ח דשבועות, ולפי"ז צדקו דברי רבינו יחידיו כדבריו בס"י תכ"ט דודאי מותר להתענות בשאר א"ח. [יש להוסיף כי כמובן לו ידענו שיש כאן מן הליקוט והביאור, ודאי שיתכן שהיה מתיישב לנו ברווח דעת רבינו וחבל על דאבדן].

[ב' מקור שני. **בעליות אליהו** (מעלות הסולם הע' י"ג) כתב בזה"ל 'וכן לענין מה שכל' [בביאורו ל' באו"ח סי' רצ"ו סק"י"ז הבדלה מיושב, סיפר לי ידידי הרב הג' הישיש מ' צבי הירש נ"י פרוש האב"ד בק' אוטילאן אשר ראה

⁶⁰ ראה פסה"ג השלם סי' ע"ר, שהגר"צ הביא דלשון הגר"א **והוא הנכון** שם, הוא הכרעת הגר"א עצמו, שדעתו כהמחבר [דאין לומר פ' במה מדליקין אחר קבל"ש] דלא כהר"מ"א, ובאמת אינו מוכרח כלל וכלל דעיי"ש שהוא ל' המחבר עצמו ורבינו כדרכו רק בא לבאר טעמו מדוע הוא הנכון [וכן מוכח מהמשך הביאור שם דאזיל בשיטת הרמ"א, ע"ש בפסה"ג]. והגר"ש שריה דבליצקי בס' זה השולחן [ונד' בסוף סידור הגר"א, וכן במאמרו על המנהגים השונים בזמן אמירת פ' במה מדליקין] וכן בסידור אזור אליהו החזיקו אחריו שכל"ה דעת הגר"א, ולע"ד הוא טעות גמור.

⁶¹ ובערוה"ש שם ובחזו"א י"ח י"ג פ' כתיבוצא קמא. דלדידהו סברתם כי לא אכפ"ל להגר"א דברי השו"ע בעצמו רק דעתו נקיט ואזיל. וכפי שנראה עוד לפנינו. וע"ע בס' רס"ח סק"ז שכל רבינו להשיג על הש"ע: 'ולא קי"ל כן כמש"ל ס"ס ק"ח ע' ב"י שם' ואילו רבינו עצמו שם פליג על ש"ע, ע"ש בעמודי אש להגר"צ בפסה"ג שלו דמשמע מזה דהכא לכ"ע כ"ה ע"ש.

⁶² אולם בפסקי הגר"א בעמודי אש שם נקיט דהגר"א בא לחלוק וכו"ל הערה קודמת בדעת ערוה"ש וחזו"א.

⁶³ גם ב'מראה יהושע' על המעש"ר עמד בהערה זו (והוא לקוח מה'עליות אליהו' מעלות הסולם הע' י"ג). כך גם יל"ע בעדות הח"א (כלל קל"ה י"ג) על הגר"א דבת"ב אחר חצות שרי בתפילין, ואילו במעש"ר (אות ר', ובתומעש"ר קצ"ה) הלשון אחר הקינות אף קודם חצות [וכ"כ האדר"ת (מענה אליהו סי' י"ח): 'ומש"כ מעלת כ"ת דמי שאינו מניח עד מנחה אסור קודם, ח"ו לומר כן, והוא טעות גמור, ישתקע הדבר ולא יאמר כן על מצוה חביבה כזו. ודעת מרן הגר"א ז"ל להניחם תיכף אחר הקינות גם קודם חצות, דמצות תפילין חובתם כל היום, ולכל הפחות בבוקר, כל המוקדם מוקדם לברכה' עכ"ל]. והנה זהו שלא מתוך הביאור אלא מעדות על עדות א"כ נימא דחזר בו בסוף ימיו. וע"ע בחכמ"א כלל ק"נ: 'אמת שכן כתוב בביאורו הגר"א ביו"ד, אך זוכרני בימיו היו' וכו' (וזה יל"פ שנשתנה המנהג, ראה להלן). וע"ע להגר"צ בפסקי הגר"א סי' מ"ו ב'עמודי אש' שלו, על דבר הסתירה בין עדות הח"א למעש"ר אי ברכה"ת קודם לפ' התמיד.

⁶⁴ ועמד על מדוכה זו גם בעמודי אור סי' א'. וראה בכתר ראש ששאל להגר"א ע"ז ואמר לו דאין קפידא וכו' עיי"ש, וב'האלי חיים' שם לר"א לנדא. - כך גם הרש"ש בפ"ד דחלה הק' סתירה מן הביאור לשנו"א עיי"ש. ובחי' הרש"ש לש"ע סי' קצ"ז כ' על הביאור הידוע שכל דגרוגרת פחות מכזית דכבר צווחו עליו **והוא בעצמו בשנות אליהו כו' ובפירושו למשלי כו' ע"ש**. (א"ה, ע' בהקדמת תקלין חדתי' ובסידור הגר"ה ובהשטמות בסופו, ובעליות אליהו כתב: 'התקלין שגה בזה מאד מפני שנשמט כאן ליקוט אחד מכת"ק וע"פ דבריו שם מבואר היטב כוונתו העמוקה').

בעיניו את הגאון מו"ר ר"ח מוואליזין צ"ל כשהבדיל במוצש"ק הבדיל מעומד, ולא הרהיב בנפשו לשואלו הלא הגר"א בביאורו כתב דהבדלה מיושב. כ"א סיבב הדבר פ"א אשר הגאון מוהר"ח ראה אותו לומד בשו"ע של הגאון, ויתבונן הגאון מוהר"ח ויאמר אליו כי הגאון את ביאורו כתב אך לעצמו לזכור כל השיטות ומקור הדינים, אז פתח פיו ויאמר להגאון מוהר"ח ראיתי שהגר"א פוסק הבדלה מיושב, ויאמר לו הגאון מוהר"ח אנכי ראיתי את הגאון שעמד בעת הבדלה גם אנכי עושה כן⁶⁵. וע' מעשה רב סי' ק"ן ונפלאתי אשר לא התעורר בזה הגאון מוהר"ח בהסכמתו למעש"ר. עכ"ל.

וכפי המשמעות פשוט דבריו לומר כי רבינו כ' הביאור רק לעצמו לזכור השיטות אבל למעשה לא בא לפסוק הלכה, ולכן הבדיל מעומד כי כן סבר לדינא, ואחריו נהג מוהר"ח. אבל א"כ זהו הפלא ופלא, דרבינו הלא הוסיף לכתוב גם בקידוש וגם באבדלתא 'וכן עיקר' ואין נאמר כי רשם כן אך כדי לזכור מקור הדברים [אף אי נימא דשאר הביאור כן הוא]. ועוד תקשי משה"ק בעל עליות אליהו לעצמו כי במעש"ר הן בקידוש [אות קכא] הן בהבדלה [אות ק"נ] מעיד לנו כי קידוש והבדלה מיושב [ומציין גם לדבריו שבש"ע שלו]⁶⁶.

ובאמת מדקדוק הדברים עולה כי ב' עניינים המה. הא' דשאל למוהר"ח שהגר"א פסק בביאורו הבדלה מיושב, וענה לו מוהר"ח כי הוא עומד כפי שראה לרבו. ולא השיב לו ע"ז את דבריו על ביאורו הגר"א לש"ע. ואדרבה זה נראה כסתירה להביאור. ולפ"ר ה"ז ככל הסתירות שבין הביאור להמעש"ר הנהגות הגר"א שיש ליישב בכמה דרכים (ראה להלן בעניין המעשה רב), ובכאן אין צריך להם, כי היישוב ברור וכמו שיישבו רבים לחלק בין מבדיל השווה לבדו מן היין, לבין נותן יינו לאחרים. וזה גם מוכרח ומסתייע ממה שבמעש"ר מתבאר שהנהגות כהביאור לש"ע, ובע"כ שכך היתה גם הנהגות כשהיו אחרים⁶⁷. והענין הב' הוא באמת עניין נכבד, והוא דברי מוהר"ח על עניינו של הביאור, דאחר שראה כי עיין בביאור א"ל 'כי הגאון את ביאורו כתב אך לעצמו לזכור כל השיטות ומקור הדינים'. ונותן לנו לבאר כוונת הדברים, וכמו שתמהנו כי איך אפשר שכל לשונות ההכרעה שבביאור הגר"א אינם אלא לאו דוקא, וכל בית מדרשו של מוהר"ח גופא נקטו כי רבינו בא להכריע בביאורו כמו שהארכנו לעיל. וגם מדוע הדגיש מוהר"ח לומר כן להר"ר צבי הירש הנ"ל שלמד לתומו בביהגר"א. ומהו פירוש הדברים כי כתב לעצמו לזכור כו' וכי חשש שישכח, וגם ברור מכל צורת העריכה כי נתן דעתו על כך שיהיה ביאור ערוך על סדר הש"ע. [ראה לעיל ולהלן בדרך קצרה] ראיות לזה. וגם ז"ל מוהר"ח עצמו בהקדמתו לספד"צ 'והוא לפי שיטתו הנקיה בשו"ע או"ח שגם ההרהור בד"ת נאסר קודם ברכת התורה'. ואם נאמר דשאני כשחולק על ש"ע דאז ודאי מביע דעתו, א"כ ק"ו כשכותב וכן עיקר [ראה לעיל בשם הגר"ש סאלנט דכשכ' וכן עיקר קיבלנו דעתו להלכה].

ובאמת כי קשה לסמוך על סיפור זה שלא מצאנו לו סמך ממקורות אחרים משאר תלמידיו המובהקים, אבל מ"מ נראה באמת כוונת העניין באופן אחר לגמרי, באופן הנאות והמתאים לדרך מוהר"ח. ויתבאר לפנינו בע"ה אצל ה'עיקר השלישי'.

סוף דבר לעניינינו, כי כל בית מדרשו של רבינו וכל גדולי ליטא הסכימו כי ביאורו הגר"א לש"ע הן הן דעת הגר"א להלכה ולמעשה, אלא דניתנו על סדר סעיפי הש"ע. ולבאר גופא עניין זה היטב, יש להקדים יסוד ממשתנו של רבינו בעצם החיבור 'שלחן ערוך'.

גישתו הייחודית של ה'ביאור הגר"א' ל'שלחן ערוך'⁶⁸

⁶⁵ ואגב מבואר דהיה פשוט כי מוהר"ח ינהג כהנהגות מו"ר הגר"א. [נכשם שהפסיק להניח תפילין דר"ת כשנודע לו דעת הגר"א (עד אז הניח כראוי לירא שמים כמ"ש בש"ע), ועוד רבים מהנהגותיו מהם פזורים במאמר (כמו מצה שמורה כל ז' ורחיצה בזיף של חלב ועוד)]. וראה להלן בדרכו של מוהר"ח בזה.

⁶⁶ ואין לומר איפכא כי בעל המעש"ר נשען רק על הביאור לכתוב זאת. [ראה להלן מעניין השערה זו]. כי איך יתכן שראה עומד ויכתוב הפכו עפ"י הביאור. ודוחק לומר כי לא ראהו כלל וזה דבר הנראה לעינינו. וגם הלא מוהר"ח הסכים על ידו וכל שם במפורש 'ואשר ידעתי' - **מכוננים המה**! והרי האמת נר לרגלי מוהר"ח ז"ל, ואם כעדותו שידע מהנהגתו לעמוד איך אמר שמכוננים המה. [ולא יתכן שראהו לאחמ"כ, כי ההסכמה באה אחר פטירת רה"ג].

⁶⁷ אמנם בס' אז נדברו (ח"ה סי' נ"ג) כתב כי מל' תשובת מוהר"ח נראה שאכן המעשה רב שהגר"א עמד הוא בניגוד לדבריו בביאור לש"ע, וכן באגר"מ (ח"ה סי' כ' אות יז) כתב על הגר"ש דבילצקי [בסידור הגר"א בסופו] דלא נראה לחלק בין מעשה דמוהר"ח לדינא דהביאור, דאם איכא חילוק זה והיה העובדא כן, לא היה מזכיר הגר"ח זה כלל. ואם הוא חדושה, היה אומר הגר"ח שראהו כשהיה מבדיל לעצמו, היה מבדיל מעומד. ולכן משמע שהגר"ח מצד מעשה זו נסתפק **שמה חזר בו הגר"א ממש"כ בבאורו לש"ע**, ולכן הבדיל מעומד, ונמצא שלא ברור לנו שיטת הגר"א הלכה למעשה. וא"כ אף אלו שנוהגין לעשות בכל דבר כהגר"א אין ידוע איך צריכין לעשות. עכ"ל. אמנם לדבריהם עדות א' מן השתיים שקר, ונראה פשוט לכא' להעדיף עדות המעש"ר. [ע' ב"י ס"ס רס"ח]. וע' להלן דלא מצינו סתירה בין הנהגות לביאור כשל' בל' 'וכן עיקר'. ובפרט שכבר נהגו שלא ליתן כוס הבדלה לבני ביתו כמש"כ מג"א רצ"ו ד' וא"ר שם (אכן צ"ע אם כך נהג רבינו, שהרי מדינא דגמ' מצוה לכולם לטעום ע' ביהגר"א סי' רע"א ס"ק ל"ד, וכן לשגר לאשתו שהוא מ"א דברים שנאמרו בכש"ב בברכות נא וע' במעש"ר דנהיג כך בכל כוסות של ברכה). ורבינו בביאור לסי' כ"ה הביא מקור לעמוד בהבדלה (כשאנו מוציא אחרים), וע' בכ"ז בפסה"ג השלם סי' רצ"ו.

⁶⁸ ראה ע"ז גם במאמרו המאלף של הגר"ח ג' צימבליסט, מוריה תשנ"ח עמ' מא' עד מו'. [ממנו לקחתי את ההגדרה של 'לוח המפתחות']. ואחריו הרמ"א פטרובר בישרון ד' עמ' תשמה' ואילך. [ויש להעיר שהרמ"א בעמ' תשנב' כתב כי רק יו"ד וח"מ נעשתה הפרדת הליקוטים מן הביאור ולא באו"ח ואה"ע. וזה טעות, וגרם לו עמוד השער של חו"מ שהעתיקוה מדפו"ו יו"ד

'עוד שש שנים עסק בדברי פוסקים ראשונים ואחרונים, המה הגדולים אשר מעולם אנשי ה' גאונים קדמאי ובתראי, ולא פנה לגדולת גדולתם ולחכמת חכמתם להצילם מכל שגיאה לתרוץ את דבריהם, רק בכל כוחו עבד ושמע להבין ולהשכיל דברי חכמי הגמ' הקדושים אשר כל דבריהם כגחלי אש מלחשים, אשר באות אחת מדברי חז"ל דחה הרבה משיטות המחברים' – הקדמת בני הגר"א.

'ידעתי כי הלומד השלחן ערוך לידע כל מוצא הדין ולשאוב ממקור החיים כמו שהורה לנו מחותני החסיד אמיני בביאוריו על ש"ע אשר לו' – הקדמה אחרונה לחיי אדם.

הנה מה שמצינו דמבאר ההלכה של הש"ע דלא כפי שהבינו בעל המחבר עצמו מרן הב"י, זה אינו ייחודי דוקא לביאור רבינו, וכמה מן הנו"כ, בפרט מג"א, עשו כן [ונקטו לפעמים בלשונם כדשחיבר הש"ע חזר בו ממ"ש בב"י]. וטעם הדבר בפשוטו, דכיון דכלל ישראל קיבלו את הש"ע לפסק הלכה [ועכ"פ ספר זה מצוי לכאנ"א], א"כ כל שיכול תיבות הש"ע לסבול פירוש זה, הרי אינו מתנגד לקבלת הרבים בעניין זה. ובפרט שכמה מחברים כ' דרוח הקודש על לשון הש"ע.

אבל רבינו דרך ייחודית יש לו בהבנת סעיפי הש"ע. ולעולם כשכל הנו"כ עמלו רבות בדבר סתירות בשו"ע, רבינו כותב בפשיטות 'ואף שהשו"ע סותר למ"ש בסי' תקט"ו אין בזה כלום כידוע'⁶⁹ (ביהגר"א סי' תצ"ח ס"ד). ולעולם כשהנו"כ נתקשו בסתירת פסקיו, דרך הגר"א לפרש דסעי' פלוני כשי' הר"מ וסעי' אלמוני כשי' הרשב"א וכיוצא ב, וכמ"ש רבינו בסי' תצ"ח הנ"ל: 'ומ"ש מ"א דא"ח וש"ע לטעמיהו דס"ל ספק חוץ לתחום לחומרא כו'. דברי שגגה הן דהא א"ח וש"ע העתיקו דברי הרשב"א כלשונו וכתב בס"ג שבמוקצה הולכין בספיקו להקל, ואף שהש"ע סותר למ"ש בסי' תקט"ו אין בזה כלום כידוע'. לפי דרך זו, לא בלבד שמיישב בד"ז סתירות, אלא אף מגביל ומרחיב דין הש"ע עפ"י מקורותיו. ובביהגר"א רס"י תרמ"ו כתב: 'ולקמן סעיף י' הביא מחלוקת, לפי שב' סעיפים הראשונים אלו הם לשון הרמב"ם, ומסעיף ג' הוא לשון הטור, נמשך כאן אחר ל' הרמב"ם אגב שאר הדינים' [נע"ש גם בסק"ב]. ואף במקומות שאין מקורותיו של הש"ע מדברי שיטות הראשונים, מעדיף רבינו להעמיד הדין כפי שיטת הראשונים אף במקום שיתור לפי"ז הש"ע עצמו, מאשר לבדות מעצמינו חילוקים שאין להם מקור בחז"ל.

כ"ז שיטת רבינו פעמים עד אין מספר, וידוע לכל לומד בביהגר"א⁷⁰. לפנינו כמה דוגמאות בודדות: או"ח סי' ד' הסתירה מסעי' א' לסעי' כ"ב [עמד עליה המג"א סק"ה] כתב כי בס"א נקיט ל' רא"ה והוא פליג על סעי' כ"ב. ובסעי' כ"ב כ' הגר"א דהש"ע בסי' ח' ס"ו וסי' קנ"ט ס"כ נקט כשיטת הרשב"א דמברכין על בכלל מאתיים מנה, דלא כדבריו בסעי' כ"ב דמברך על נקיות ידיים כשיטת המרדכי [על סתירה זו הצ"ע המג"א בס"ק כ"ה. וע' ביהגר"א

(כפי שגילה לנוכח הר"ח דביר במאמרו). ועל אה"ע, חבל שלא קרא הקדמת מסדרו. אלא שצדק במקצת וראה על כ"ז להלן 'ליקוטים'. גם כל דבריו בעמ' תשנג' אות ו', לע"ד אינו, ואכ"מ].

על עיקר העניין, ראה כבר בהקדמת התקלין שמביא את התלמידים המהנדזין לומר כי רבינו סותר לש"ע, מסי' קפ"ג סקכ"א לסי' תפ"ח ס"א, אם הלל דמיא לתפילה או לק"ש. ומיישב כי רבינו בסי' קפ"ג כתב שיטתו אליבא דהא"ח, כי זהו מקור דברי הש"ע דשם, משא"כ בדברי הש"ע סי' תפ"ח כתב רבינו בסק"ג 'וכפי' הרא"ש', וכוונתו דהוא לא ס"ל כהא"ח הנ"ל. את"ד. [ודוגמא כזו יש גם בס"א ס"ק כ"ו שכ' רבינו 'רא"ש. וכפי פירושו', והמעין שם היטב רואה כי רבינו נתכוין ליישב בזה קו' המ"א שם, ולדברי רבינו באמת הש"ע סותר עצמו לסי' קפ"ב דפסק דמהני תיקון לפגימה. כי זהו באמת ב' שיטות, תוס' ורא"ש (ובתומעש"ר אות ל' בשם הגאון יעקב דרבינו ס"ל דל"מ תיקון לפגימה, ואכ"מ. וע' פסה"ג השלם סי' רע"א ורע"ד)]. מכלל דבריו כאן, יש לפקפק על מ"ש בביאורו ל' ס"ו ד"ה וכן הלכה [וגם בביאורו ל' ס"ו רע"ג] להוכיח מרבינו דס"ל דאף במצוות דרבנן צ"כ ודלא כמ"ש במ"א, ממאי דדחיק בסי' תפ"ח לפרש דמש"ש בש"ע הוא למ"ד מצוות אצ"כ, ולא תי' הש"ע [שפסק בסי' ס' דמצ"כ] דדרבנן שאני, עיי"ש. ולפישט"נ הלא מקור דברי הש"ע שם הוא מהאבודרהם, והוא ס"ל מצוות אצ"כ ע"ש בהל' לולב לגבי נטילת האתרוג, ואין מדרך רבינו לנסות ליישב דעת הש"ע שהעתיקו וסותר עצמו לסי' ס', ובפרט שהחילוק בין דרבנן לדא' אין לו מקור בש"ס כלל [אדרבה משמע בר"ה שאין לחלק, ורק אליבא דהלכתא מספיקא שייך לחלק בין דא' לחומרא ודרבנן לקולא] ואי"ז מדרכו של רבינו. וכשם שעשה זאת לנוכח רבינו הח"ח גופיה בשעה"צ סי' רע"א ס"ק ל"ג (ע"ד רבינו שם שכל בס"ק י"ח 'כסברא הראשונה בס"ד', ולא תירץ הסתירה בש"ע כדרך שעשה המג"א שם סקי"ח, וכל בשעה"צ אין להוכיח מזה דדעת רבינו לאפלוגי על מ"ש מ"א בנטל ידיו, אלא דרבינו ביאר דעת ה"א שהוא הרא"ש כפי שיטתו באמת, יעו"ש. וזה מאד נכון בדרכו של רבינו כפי שיתבאר). ועי' ביהגר"א סי' תר"צ ס"ק כ"ז לסעי' י"ג [ונבמ"ב אחריו, וע"ש בפסה"ג] דש"ע שם כמד"א מצ"כ. ובביהגר"א סי' רצ"ו ס"ק י"ח להיפך עיי"ש.

ואגב, במעש"ר הזהיר לכוין קודם ק"ש לצאת דמצ"כ. וראיתי בסידור 'אזור אליהו' שנדחק מדוע הזהיר ע"ז רק בק"ש ולא בשאר מצוות. וע"ד הפשוט, כי בשאר מצוות הלא איכא ברכת המצוות וזהו ככוונה לצאת, משא"כ בק"ש. והמעין במ"ב סי' ס' סס"ק י' יראה כי חידוש המעש"ר דמצוה לכתחילה לכוין בפירוש לצאת, ולא לסמוך אהיתרא דהירו' דחזקה כיוון, ודו"ק.

⁶⁹ רק כשהטור סותר עצמו, עשאו ל'קושיא', כמו בביהגר"א אה"ע סי' ד' כ"ז 'כ"כ הטור כאן ודבריו תמוהין והוא עצמו לא פסק כן ב"ד שם'. ובעוד כ"מ.

⁷⁰ הרבה פעמים סומך הגר"א על הלומד שיוודע כבר כי ל' המחבר הרי הוא מדברי הרמב"ם, ואין רבינו אלא ממשיך העניין, כמו בסי' תק"ד סק"א 'כשיטתו בכל מקום שאומרים כו' וע' בפי' לסוטה כו', המעין בביאור לחוד לא ידע מאי מחויג, אבל באמת דברי המחבר הם דברי הרמב"ם, וע"ז מביא רבינו דמקורו לפסוק כלישנא בתרא הוא לשיטתו בכ"מ כו' ומציין לפירוש המשניות להר"מ בסוטה כו'. וכן בסי' תצ"ח ס"ק ו' ואע"פ כו' ומסיים 'שם', לאיזה 'שם' מתכוין רבינו? אלא שתיבות 'ואע"פ' שהיה אפשר להוליכה מאתמול' שבש"ע לקוח מן הר"ן כמ"ש בב"י [אף שלא טרח בבאה"ג לציין אליו], וע"ז מביא רבינו טעמו ומסיים 'שם', דטעם זה מקורו בר"ן. וראה להלן 'כללים' שרבינו הרבה פעמים 'ממשיך' את דברי הבאה"ג, וזהו כעין הנ"ל, כי הלא בעל באה"ג [כפשו"ת להלן] כותב המקורות של הש"ע מדברי הראשונים שהמחבר העתיק מהם, וזהו ממש דרכו של רבינו ללמוד כל סעיף לפי לשון הראשון שהוא מקורו. ובזה נבין ביתר עומק הקפידה להשאיר את הבאה"ג לצד הביאור הגר"א, וללמודו יחדיו. ודו"ק.

לסי' ח' וקנ'ט]. ביו"ד סי' פ"ו סק"א 'ונמשך הטוש"ע אחר סה"ת שכן ס"ל ע"ש. אבל בסי' ק"י ס"א פסק כחכמים'. ביו"ד סי' קצ"ט ס"ק כ"א 'אלא שנמשך כאן אחר דברי הרא"ש והטור...'. ובסי' קפ"ד ס"ק כ"ה '...ודלא כהרמב"ם שמתיר בכל"ע כנ"ל ולעיל הביא דעת הרמב"ם'. ובסי' קי"ב ס"ק י"ד אינו מנסה ליישב סתירת הש"ע [כהש"ך ובנקודות] בין סעי' ג' לסעי' ז', אלא דס"ג הוא דעת רא"ה וס"ז הוא דעת הרשב"א. ובביהגר"א שהוא בשעה"צ סי' רכ"ה ס"ק ל"א מבואר בעצם שהש"ע סותר את עצמו מסי' הנ"ל לסי' רי"ח עיי"ש⁷¹. וביו"ד סי' קפ"ט ס"ק נ"א 'והוא מדברי הראב"ד, והראב"ד אזיל לשיטתו...אבל כבר הכריע הרמב"ן והרשב"א והטור...'. ובאו"ח סי' ל"ב סל"ב כתב בברירות שאין לחלק בין תפילין למזוזה וע"כ כ' שהרא"ש סתר עצמו וכן הש"ע בין ה' תפילין באו"ח לה' מזוזה ביו"ד, וסיים 'וכבר הקשה ב"י בעצמו ואינו יודע למה סתם כאן'. ובהשטות לאו"ח סי' ש"ג 'הב"י נקט כאן כפי' ה"ר פורת אבל בסי' שכ"ח אצל רט"ה כתב שלא כדבריו וכן נקטו האחרונים. אבל ליתא...'. באו"ח סי' תצ"ז 'דמות אפי' בדשיל"מ כדעת הרא"ש כו' ועי"ד סי' קי"י ס"ט וסי' רצ"ג ס"ג בהג"ה ומ"מ כל סתם כו' ודלא כמ"ש בסי' קי"י ס"ח בהג"ה י"א דדשיל"מ כו' והוא דעת מהר"ם שם שהביא הרא"ש ומרדכי סוף כל הצלמים מהא דריש י"ט כנ"ל'. ובסי' שיש ס"ק י"א 'כן משמע ממ"ש בסוף סי' ח' בשם רי"ו אבל ממ"ש בסי' רנ"ז ס"ז כל היכא כו' ואפי' כו' מ' דאסור בכ"ע'. ובסי' תקפ"ב ותפ"ז כתב שהש"ע בסי' ר"ט ותקפ"א כ' כהר"ף ואילו בסי' תפ"ז כ' כהתו', וע"ש שתמה על המג"א שהצ"ע דין הש"ע. ובביהגר"א חו"מ סי' ס"ו סקל"ו בליקוט: 'עס"ס ר"ג שפ' בהיפך והוא דעות חלוקות כמ"ש בסי' קיב ס"ג וכ"כ הרב ס"ס ר"נ וע"ל כו' וכ"כ ב"ח וט"ז וש"ך'. וכן על סתירה בש"ע שהעיר כבר ברמ"א יו"ד סי' ק"ו ס"א, כתב רבינו בס"ק ד' 'ששם נמשך אחר לשון הטור והטור אזיל לשיטתו שחולק כאן על הרשב"א' וכו' (וכן בביאור לסי' צ"ב סקט"ז). וכך ע"ד רמ"א באו"ח סי' ע"א 'ועי"ד כו'. ששם כתב⁷² דברי הטור. ובביהגר"א יו"ד סי' ר"ח סק"ד 'כר' יוסי דהלכה כוותיה נגד רי"ו...וכ"פ הרמב"ם...תוס' ד"ה מי, וכ"כ ש"פ, דלא כריב"ש. אבל הטור פסק כר' יהודה...וכ"פ בסי' של"ד סכ"ח...'. [ולא עשה עסק כלל מהסתירה בש"ע מסי' ר"ח לסי' של"ד, כשם שעשו הש"ך והט"ז שם ושם].

כך, שבהרבה מקומות מבואר כי בעוד המג"א מנסה ליישב שיטת המחבר בכדי שלא יסתרו דבריו אהדדי, הגר"א מעדיף לפרש את לשון הש"ע עפ"י מקורותיו בראשונים ולא אכפ"ל אם המחבר יסתור בזה דברי עצמו שהעתיק במקו"א מדברי ראשון אחר⁷³. ובביאור"ל ר"ס ש"מ 'והנה הגר"א כתב דהשו"ע סתם פה להלכה כדעת הרמב"ם במשאצ"ל דחייב אך מה נעשה בקושית כל האחרונים שהטוש"ע סותרים את עצמן...'. אך כאמור להגר"א אי"ז אכפ"ל. ובסו"ס מ"ז דנשים מברכות ברכה"ת פי' מטעם דינא דר"ת שהשו"ע גופא בכ"ד פליג עליה ופסק כד' הר"מ. ובסי' תצ"ה ס"ג מבאר דעת הש"ע לאסור מדא' שביתת בהמתו ביו"ט, וכבר העיר בשעה"צ שם ס"ק כ"ב דאאל"כ בדעת הש"ע עצמו שהשמיט בסי' תקכ"ב דין הטור אין פרה יוצאה ברצועה ביו"ט, וכמש"ש בב"י. ובסי' תקל"ב ביאר דעת הש"ע שהשמיט דין הרמ"א שם, דס"ל דשרי להוציא משום מתוך, והעיר בביאור"ל שם דאאל"כ בדעת הש"ע כיון דבסי' תקי"ח אסר הוצאה לצורך גוי, ע"ש. וז"ל המ"ב בסי' מ"ג ס"ק י"ז: 'צ"ע דבס"א כתב כו' ועיין בט"ז ומ"א שנדחקו בזה מאד, ובביאור הגר"א כתב דסעיף זה שהוא מבעל התרומות הוא שיטה אחרת החולק על הא דס"א' וכו'. שוב איהו לדרכו אזיל, ואינהו בדידהו. ובביהגר"א יו"ד סי' ק"ה ס"ק נ"ה 'והאחרונים דחקו עצמן, ולא נראה, אלא דההיא פליגא' עיי"ש. ובסי' קמ"א סק"ו 'כשמואל שם וכפרש"י והרי"ף...אבל הרמב"ם מפרש...ופסק דלא כשמואל וכ"כ בש"ע סי' קמ"א סי"א והוא לשון הרמב"ם' [והש"ך שם נשאר בתימה].

ועיין בסי' שי"א, לשון שעה"צ שם ס"ק י"א 'אבל בביהגר"א...ולפי"ז ע"כ דחזר בו הב"י ממה שכתב בראש הסעיף', וכן בביאור"ל שם 'דהמחבר בעצמו חזר מזה לבסוף והחזיק בסעיף ב' את שיטת רש"י לדינא וכמו שכתב הגר"א בהדיא בביאורו דמה שכתב בסוף ס"ב וה"ה אם הוא בבזיון וכו' הוא לפירש"י דהוא היפך משיטת הרמב"ם שהחזיק המחבר בה בס"א, (והוא קצת שלא בדקדוק ועדיף הול"ל דס"ב גופא סתם כהרמב"ם וכמש"ש רבינו, וא"כ חזר בו ממש תוכ"ד באותו הסעיף), והוא לכא' תמוה מאד לומר כן, שחזר בו תוכ"ד, אלא דכמש"ל דזהו דרך רבינו לפרש כל תיבה בש"ע עפ"י מקורותיו. המג"א שם דדרך ג"כ במהלך הגר"א נתקשה בסתירת דברי הש"ע ונדחק דמת בספינה כו' שכל הש"ע הוא בזיון גדול, והעיר עליו בתו"ש 'ואע"פ שד"ז הוא מהמרדכי ושם איתא בהדיא דהוא בזיון קצת, מ"מ לדעת המחבר דס"ל דלא היתירו משום בזיון קצת ע"כ צ"ל דמירי באופן שהוא בזיון גדול', אבל רבינו שהלך אחר מקורי הדברים דאירי בבזיון קצת, ובכלל לדידו לא מצינו בש"ס לחלק בין בזיון גדול לקצת, העדיף לומר דסעיף הש"ע לצדדין ורישא רמב"ם וסיפא רש"י.

ובביהגר"א או"ח סי' ש"ג ס"ק ד': 'וביו"ד שם כ' כדעת הראב"ד דדוקא חלולין וכו', לא אכפ"ל עצם הסתירה שבש"ע [כפי ש'נתקשו' במג"א או"ח שם וש"ך יו"ד שם] רק ציין דביו"ד פ' כהראב"ד ובאו"ח לא. וכן שם בס"ק ו' 'כאן כ' כפירש"י, וביו"ד שם כ' כפי רבותיו של רש"י' [וע' מג"א וש"ך שם ושם], ובשעה"צ ס"ק י': 'הוא דעת רבותיו של רש"י' וכו' ופשטיה דלישנא דהרמ"א כאן משמע דס"ל כדעת רש"י ולא כרבותיו, ושם ביו"ד סתם כדעת רבותיו

⁷¹ [ואגב צ"ע מה שהעתיק המ"ב שם מהא"ר לברך בלא שו"מ, והמעין בא"ר רואה כי פסק כן רק לענין דיין האמת ולא לענין משנה הבריות. ובאמת המ"ב כ' עיי"ש]. והנה נודע שהחזן"א ואחריו הגר"ח שליט"א פסקו לברך כל ל' יום, ונראה כי הלכו כדרכם אחר הגר"א, וכמ"ש בשעה"צ הנ"ל שכן דעת הגר"א].

⁷² נשגב מבינתי להבין מדוע במהדו' מכו"י פתחו הקיצור "כ"ל" ל"כתוב" ולא ל"כתב" כפי שצ"ל.

⁷³ בביאור או"ח סי' תקצ"ח טורח לבאר דעת הש"ע, ואף שגם ש"ע פסק שם כן, כאן ס"ל כטעם הטור כאן וכו' ולי נראה מטעם אחר וכו' אבל מנהיגו כנ"ל [כהרמ"א]. ולכשתעיין בביאורו לסי' תר"ב סק"י תבין טירחתו על מה ולמה. [נרמז לזה הגר"ז למן סדר כהנא בהגהותיו כתי"ש ושם].

[וכבר התעורר בזה הגר"א בביאורו], ומפני זה דחק המג"א דהכוונה כאן גם כן משום חציצה, אבל פשטיה דלישניה דהרמ"א לא משמע כן, וכן משמע בביאור הגר"א. שוב, המג"א מעדיף לדחוק הלשון ולא לילך אחר המקורות ובלבד שהרמ"א לא יסתור דברי עצמו, ורבינו הגר"א לשיטתו שלא להשיגו ע"ז כלל.

ובסי' רמ"ז ס"ו העתיק ש"ע בלשונו 'ערב שבת', והעיר מג"א שהרי דעת המחבר שם בסעי' א' דאפי' בד' וה' אסור, וכל דהמחבר עשה פשרה כיון די"א דזה מקרי קצץ ע"ש, אבל לדרך רבינו אין לומר כן, וכל בביהגר"א 'ער"ש. לשיטת הרא"ש הנ"ל בס"א בהג"ה', היינו שבאמת תיבות אלו הם לשיטת רמ"א דלא כהש"ע⁷⁴. וגם ברמ"א עשה כן, בסי' רע"ט ס"ד ונוהגין כו' כ' רבינו ר"ל אף להחולקין על ר"ת, ונתכוין ליישב בזה סתירת ד' הרמ"א לסי' רע"ו [ע' מג"א שם ושם בשם הש"ך].

וכן בביאורו ל' ס"י ש"ב ס"ב העיר 'הגר"א שדוחק עצמו לתרץ דמ"ש בשו"ע... לדעת הר"מ, אף שהשו"ע בעצמו אין סובר כותיה, אבל כך באמת דרכו, ולא נראה שראה בזה 'דוחק' כלל. ובביהגר"א ס"י רנ"ד ס"ק ט"ז למקור הש"ע מדברי התוס' ולשיטתם דאחר כמב"ד שרי', אבל הרי המחבר ש"ע בסי' הקודם פסק כהר"ף דכמב"ד אסור, [וזוה באמת דחק את המג"א לפרש לשון הש"ע כאן באופן א', אבל רבינו מפרש הלשון על נכון, ולא אכפ"ל שאינו כשיטת הש"ע בסימן שקדם. וע' שעה"צ שם]. ובביאורו ל' ס"ו ש"ה 'הנה אף דבס"ז כתב לענין ספק... וידוע שהוא שיטת המקילין בספיקא, כאן בסעיף זה סתם להחמיר וכן בס"ט ובסימן תקט"ו סתם ג"כ להחמיר [ביאור הגר"א לעיל בס"ז] ע"ל. ומ"ב ס"י נ"ג ס"ק ס"ז 'ובביאור הגר"א משמע שהמחבר חזר בו ופסק שם כהג"ה שבכאן'. ובסי' רמ"ח הגר"א מבאר דסעי' ג' הוא שיטת רשב"ם (וע"ש פסה"ג השלם), בזמן שהש"ע בסעי' ב' חולק על רשב"ם. ובסי' רנ"ג ס"ה למד הסעיף כפי מקורו היינו הרשב"א [דאין בישול אחר בישול אף בלח] אפי' שהש"ע כידוע בסי' שיי"ח ס"ד פסק דלא כותיה.

ובביהגר"א ס"ס ש"א לומד כי סעי' נ' הוא שיטת רש"י ואילו סעי' נ"א שיטת התו' (ע"ש פסה"ג השלם). ובביאורו ל' שם ס"ס ש"א 'אלא דהגר"א בירר לנו דמה שלא הזכיר המחבר בס"ז הפרט זה הוא לפי שיטת שארי הראשונים... וא"כ המחבר שהזכיר פרט זה בסעי' נ' שהוא מעתיק בזה לשון הרמב"ם... וכאן השמיטו סותר בזה דברי עצמו. ובביאורו ל' ס"י תרכ"ז ד"ה ואם אינו, הביא דהגר"א דקדק ל' הש"ע דבא לאפוקי לצורך הבגד, והגר"א עצמו מציין לס"ס תרכ"ט דשם הש"ע ס"ל איפכא, ולפי הגר"א נמצאו הטוש"ע סותרים א"ע [ובביאורו ל' נדחק ליישב ד' הש"ע והטור, אבל באמת אין צורך כלל לדרך רבינו בש"ע רק את הטור כנ"ל].

פעמים מבאר הוא דברי ש"ע במקום שמוכח מלשון הש"ע במקומו שההסבר הוא אחרת, וראה בביהגר"א יו"ד ס"י כ"ח סק"ז שהעיר המסדר הגר"א קליינרמאן ז"ל: 'כצ"ל בדעת הרב אבל במקורן משמע דעת המסתפקין כמ"ש רבינו בליקוט ב' וכן **לשון הרב** שכתב ויש כו' שהוא שור הבר כו' ע"ש, הרי שרבינו מפרש שיטת רמ"א דלא כמו שכתב רמ"א בעצמו בלשונו. ובסי' רצ"ו כתב על הרמ"א ש' דעדיף להבדיל על פגום משכר דאירי באינו חמר מדינה. וזה לא יתכן פי' ד' הרמ"א שהרי מב' להדיא מלשון דבליט ליה פגום יבדיל בשכר ובע"כ איירי כשהוא חמר מדינה. (ושוב רבינו רק מביע בזה דעתו להלכה, וע"ש פסה"ג השלם). וע"ש פסה"ג השלם ס"י ש"כ. ובסי' תס"ט כתב (סק"א) על הש"ע שאסר לומר על **שום** בהמה כו' שהוא לפרש"י שהטעם שמה שיאמר שהקדישו ולדמי פסח, ואילו המחשך לשון הש"ע באותו סעיף 'לפי שנראה שהקדישו מחיים לקרבן' וכן הגר"א (סק"ג) שזהו לפי התוס' ודוקא גדי וטלה [ובאמת המ"א נדחק ליישב באופן א']. ע"ד זה, מתוך גישתו הנ"ל לעצם חיבור הש"ע הרשה לעצמו אף 'להגיה' בתוך הש"ע כבשלו, דאינו בא לפרש כלל הש"ע כדעת מחברו מרן הב"י⁷⁵. ע' ס"י ש"כ סט"ו ושעה"צ ס"ק ע"ה. מ"ב ס"י ר"ח ס"ק מ"ז (ובנשמ"א שם כ' עליו דקשה לשבש הספרים) [ועוד שם בריש הסימן 'שחלקן' במקום 'ששלקן', דכן אי' במקור הדין ברמב"ם, דלא כמג"א שהאריך לדחוק]. ובסי' תר"מ סק"א. ביהגר"א אה"ע ס"י קט"ז ס"ק ט"ו [ובסי' י"ז סקצ"ח], וע' ביו"ד ס"י רל"ד ס"ק ק"ה (מיישב קו' נה"כ שם), וסי' צ"ב סק"ט. וראה באו"ח ס"י רנ"ז ס"ק י"ב 'ותבן הוא תוספת רמ"א, וש"ע כ' לשון הרמב"ם דלא כ' תבן' ומיישב בזה סתירה מיניה וביה בש"ע דכ' 'שלשתן' ובחשבון הוא ארבעה. וכבר העידו שבש"ע דפו"ר [קודם הגהות רמ"א] נמצא תיבת 'תבן', אבל כן דרך רבינו ללמוד עפ"י המקורות, דהש"ע העתיק ל' הרמב"ם ש' שלשתן כי באמת הר"מ לא כ' תבן. (וע' ח'י' הרש"ש לש"ע או"ח ס"י תקנ"ט).

⁷⁴ וכן דרכו בכ"מ להשיג בהעלמה על הש"ע כי דבריהם באו רק לשיטה מסוימת. וכמו בסי' שיי"א סקט"ז 'לפירוש הרמב"ן כו', ומסיים 'ועי' תו' שם... וע' ס"י ש"י ס"ח, דכוונתו להשיג כי הש"ע עצמו פסק כשיטת התו', ואילו דבריו כאן אזלי רק כשיטת הרמב"ן [והוא השגה חדשה ונפלאה על הסעי' ההוא, מטעם שיהיו בגדי המת מוקצה מדין בסיס, ושאר אחרונים (ע' מג"א וביאורו ל') השיגו מטעם אחר]. כן לע"ד כוונת רבינו ביו"ד ס"י פ"ז ס"ק י"ב בא לחלוק על ש"ע דמקור הסעי' הוא רבינו יונתן והוא ס"ל כהתו' דלעולם לא בעיא המתנה כדפירשוה לתני אגרא וכו', אבל הש"ע עצמו פסק בר"ס פ"ט דבעי המתנה, ודתני אגרא בעוף אחר גבינה כמש"ש רבינו. ואילו ידע הרב בדי השולחן דרך רבינו לא היה משיגו [בביאורים שלו ד"ה אבל].

⁷⁵ וכידוע, דכע"ז הוא בהגהות רבינו על הר"ש במשניות זרעים וטהרות, דאינו מכין להגיה בתוך דעת הר"ש אלא מגיה כדעת עצמו [בהירוי] אף שבהר"ש נראה להדיא דלא גריס כן. וכבר עמד על כך בחזו"א אהלות ס"י כ' סק"א ע"ש ובכלים ס"י י"א סק"ח. ובשערי אמונה [להגר"ק שליט"א] פאה פ"ד מ"ג סק"ה.

רבינו מדקדק באופן נפלא כל תיבה בש"ע⁷⁶, ומוציא חידושי דינים חדשים שלא קדמוהו שאר נו"כ בפי' ל' הש"ע [אף לא שערו המחבר עצמו]. וכמה פעמים מייצר מחלוקות חדשות בין ש"ע לרמ"א, לא שיערום בעצמם או שאר הנו"כ [ראה לעיל הע' 29]. יעו"י היטב לדוג' סי' רמ"ח ס"ק ח' והוסיף הרמ"א לצאת כו', ונתכוין ליישב בזה תמיהת מג"א שם 'צ"ע מאי חידוש רמ"א'. וע"ע סי' שי"ח ס"א ו"ב. וכן בס"י שי"ג ס"ג וס"ד. ובס"י רנ"ב ס"ק י' (ראה בס' פסה"ג השלם בכל הנ"ל). וביו"ד סי' י' סק"ד 'אבל רש"י וכל הפוסקים פסקו לגמרי כרב וכ"פ בד"מ ז"ש בהג"ה וע"כ כו' ור"ל מדינא' [רבינו מכריע כרש"י, ותקע דעתו במקום נאמן בהבנה מחודשת בכוונת רמ"א]. וע"ס תקי"ח ס"ח סק"ט, וביאורו ל' סי' תקי"ח ד"ה הו"ה העירו על כך דבב"י לא משמע כביהגר"א דדייק מהשמטת ש"ע מח' ש"ע ורמ"א. שעה"צ סי' תרנ"א ס"ק ס"ז 'ומדברי הגר"א משמע דהרמ"א שהעתיק דעת הרא"ש חולק על המחבר כו', וטעם המג"א דא"כ הו"ל לרמ"א לכתוב וי"א וכו' ע"כ, אבל מדרך רבינו כך כמש"נ. [וכך בס"י תרצ"ו סק"ו כ' על רמ"א 'חולק על ש"ע בסעי' ה', אבל מג"א שם סק"ו לא ניח"ל דהו"ל בל"י י"א כו' ע"ש]. וע"ג גם בביאורו ל' סי' ק"ד ד"ה לא יפסק. ויש לציין לביהגר"א חו"מ סי' יג סק"ב דכתב על הרמ"א 'חולק אש"ע', אולם בליקוט שלאחריו חזר רבינו מזה וכתב 'מיהו אם כו'. דהא נתרצו וכו' ומ"ש בש"ע ואין לדיין לקבל מ' אפי' ברצון היינו מרצון שלו שלא ברצון של זה שכנגדו'. הרי שעשה שלום בין המחבר לדברי רמ"א. וביו"ד סי' צ"א ס"ד סק"ד פירש דברי רמ"א שם לשיטת המחבר ושלא כשיטתו בעצמו בס"י ס"ט. וכ"ז להביע דעתו דעת תורה.⁷⁷

מי שאינו רגיל בביאוריו, יכול להתפלל על 'פירושיו' הזרים לש"ע עצמו, ויתכן שמשום כך יצא איזשהו לעז [כפי הנראה מהק' הגרמ"מ ליו"ד דפו"ר והתקלין] על הביאור. ואולם נראה להבין כל זה, שהוא מבוסס על ההנחה כמו שכל הב"י בהקדמתו דאין השו"ע אלא כספר חזרה לדברי הראשונים ולא כפסק [ראה ערוה"ש בהקדמתו לחו"מ מדברי מהרש"א בסוטה ומדברי התו"ט דאין לפסוק מתוך השו"ע וע' ברכ"י עה"ג ביו"ד ר"ס רמ"ו, וכך בהקדמה ראשונה לחו"א תק"ע]. אך שא"פ ניסו ליישב עיקר הכרעת ההלכה בזה בתוך לשונות השו"ע בכ"מ [וכמ"ש התומים בקיצור ת"כ דל' השו"ע מקובלת ומוסכמת להלכתא אף בלא דעת הב"י גופא (ע' פ"ת אה"ע סי' י"ז ס"ק קל"ד), וכע"ז בפמ"ג יו"ד ש"ד מ"ח כ"ה עיי"ש⁷⁸]. אבל רבינו עדיין העמיד את הש"ע כעין ליקוט הלכות פסוקות למצוא כל דברי חפץ, ולגופו של כל פסק רבינו מביא את מקורותיו האמתיים. והנה אף אי נימא דאין כוונת רבינו להבין כך באמת בכוונת מחבר הש"ע עצמו, וגם לא להתייחס אליו ככזה, מ"מ עכ"פ בחיבורו 'ביאור הגר"א' עושה כך את הש"ע, והופכו למעין 'לוח המפתחות' שכל הדינים כלולים בתוכו, כיון שאין מטרת הביאור לבאר כוונת מהר"י קארו אלא להכריע להלכה דעתו על סדר הלכותיו של הש"ע וכמש"נ לעיל, ממילא לא אכפל' דעת המחבר' שאין דרכו ליישב דעת אחרון מי שיהיה. אמנם לאמיתו של דבר נראה שכך באמת אחז רבינו בענין החיבור ש"ע, וראה בהערה⁷⁹. [ראוי גם לציין כאן מש"נ להל' כללים', דפעמים רבינו מאריך להביא מקורות אף על סדר המג"א כשמביא דין מחודש, וגם כל חיבורו על 'סדר הגט' (אה"ע סי' קנ"ד) ו'סדר חליצה' (שם סי' קס"ט) למהר"י מרגליות, וכללי מיגו' (חו"מ סי' פ"ב) להש"ך, הוא רק בגלל שזה נדפס בתוך הש"ע, למרות שלא כתב מהר"ק].

ובאמת כשנתבונן, הראשון שעשה כן להש"ע הלא הוא רבינו הרמ"א, שפרס מפה על שולחן המחבר והוסיף עליה מנהג אשכנז, ופעמים רבות [כשיכל לעשות כן] כ' סברתו בתוך סעיפי הש"ע כביכול המשך ותוספת בעלמא ובאמת פלוגתא הוא. [וכפי"ה"נ לא רצה לחבר ספר בפנ"ע למדינות אשכנז, בכדי שיוכלו כולם ללמוד בספר אחד שיתקבלו

⁷⁶ ויכיר כי בכ"מ שכותב הש"ע לשון 'יש אומרים' טורח למצוא שיטות החולקים [למרות ששאר הנו"כ הניחו כי כך דרך הש"ע לכתוב כך בלא חולק]. כגון בס"י רס"א סק"ח 'כתב בלשון י"א לפי שהרמב"ם כו'. ובס"י רס"ח ס"ק ז', ובס"י תרע"ט ס"ק ג', ועוד. ⁷⁷ עוד דוג' יש לציין לדברי רבינו בס"י תרל"א, ע"ד הרמ"א שכל על הש"ע שכתב והוא שיהיה מכוון כו', דהיינו שיש באיור שבין התחתון טפח, ובמ"ב ס"ק י' פירש בפשיטות כפשטות הלשון שרמ"א מביא דברי המחבר. אבל רבינו עשאה למחלוקת ז"ל 'אלמא דלעולם בטפח סג', וז"ש [הרמ"א] דהיינו כו', אבל הרמב"ם ושו"ע סבירא להו כסברא ראשונה ז"ש [המחבר] והוא שיהיה כו'. וע' בביאורו ל' ד"ה טפח שהביא פירוש רבינו [דלא כסתימתו במ"ב]. וכבר מצינו כיצא בו שאין הביאורו ל' מתואם לגמרי עם המ"ב, ראה ישורון לו' עמ' קעח' קעט'.

⁷⁸ ול' הגר"ש כהן הנ"ל [ב'עיקר הראשון] בתשובתו להגר"ח ברלין 'משום שרוח הקדש נזרקה על לשונם וכן מצאתי כע"ז ממש בס' בית אלוקים להגאון המבי"ט זצ"ל בסוף פ' ס"ד ע"ש'. אמנם לפימ"ש"נ לא היתה כוונת מוהר"ח מטעם רוח הקודש. וחיפשותי בבית אלוקים שם ולא מצאתי שם. (וע"ע בס"ס ברית יעקב להר"ח סופר מכמה מקומות בזה). ויש שרצו לבאר עניין הרוח הקודש הנ"ל, ע"ד שכ' רבינו בפי' למשלי ט"ז י' קס"ם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו דיש ס"ד מיוחדת בפסק למרות שטעה במקרה וכדאי' בגיטין עז ב' ע"ש. וכידוע מתשו' רע"א סי' קכ"ח על החת"ס, ומהפ"ת יו"ד סי' ק"ד סק"ג. אבל באמת הם איירו בהוראה פרטית.

⁷⁹ בס' 'הגאון' (לר"ד אליאך) עמ' 696 שהביא שמועה בשם מהר"ל דיסקין, כי פעם שאל מוהר"ח את הגר"א אם יכול לחלוק על הש"ך, והשיב לו שרשאי הוא בזמן שיש לו ראיות כנגדו, שאלו שוב האם יכול לחלוק על בעלי הש"ע, והשיב כי 'הללו היו מלקטים גרידא' (ובספרו אבי הישיבות 541 הושמט [כדבריו ע"פ הוראת רבנים] הציטוט הנ"ל מפני לזות). ולכא' המובן בזה שיותר קל לחלוק על הש"ע מאשר על הש"ך, ואמנם באמת כוונת הדברים להיפך ממש, וכוונת הגאון ברורה לע"ד, כי כל סעיפי הש"ע וההגהות רמ"א המה ליקוט מפסקי הראשונים כמלאכים ז"ל, והרי לא היתה כוונת מוהר"ח לאפלוגי' על הרמב"ם הרשב"א וכו' שמהם מבוססים סעיפי הש"ע, או על מרדכי סה"ת וכו' שמהם הגהות רמ"א, אלא כוונת שאלת מוהר"ח היתה על אופן הכרעת המחבר ש"ע, היינו בכגון דא שמעתיק הש"ע פסקים הסותרים וצריך ליישב 'שיטת הש"ע' באופן מסוים, וע"ז השיב לו הגר"א כי כוונת הש"ע אך ורק 'ללקט' פסקים מן הראשונים, ואינו בכלל 'חולק' על הש"ע. וזהו אמת, וכמש"נ בפנים באורך. וע' בספר הזכרון 'לשמש שם אהל' לגרמ"ש שפירא (עמ' תקס"ו), שהגרמ"ש אמר שמקובלנו מבית הגר"ח מוואלאז'ין בשם הגר"א, שבשעת הדחק יכולים לסמוך על שיטות אחרות ולא ללכת בעקבות פסק של השו"ע. ע"כ. ונראה הכל הולך אל מקום אחד.

דבריו]. וכבר כ' הפוסקים כולם כי דרכו להביא דעה החולקת בלא לכתוב 'ויש אומרים', ומביא שיטתו החולקת על הב" בתוך כדי מילותיו של השולחן ערוך⁸⁰.

יש בנותן טעם לסיים עניין זה עם דברי הר"י בהקדמת פאת השולחן שלו בשם רבינו על עניין חיסורי מחסרא שמצינו בתלמוד שעשו למשניות, וז"ל 'ולאו אורחא שחיסר דבר, רק דברי ס"ל כחד תנא דאליבא סתמה ולא חסר כלל אליביה, וגמ' ס"ל כאידך תנא, ואליביה קאמרה הגמ' חסורי מחסרא' ע"ש⁸¹.

לאור הנתבאר, אנו מבינים היטב את אזהרתו של תלמיד רבינו, הג"ר פנחס, המגיד דפלאצק, בצואתו 'ראש הגבעה': **וידע בפנים של הש"ע כל הלכה והלכה דעת מי היא ולשונו ושיטתו של מי היא**. וראה עוד להלן בדרכו של מוהר"ח ז"ל לילך ג"כ בסגנון זה, שלא לייחס מקור עצמי לפסקי הש"ע כיון שעיקר ההוראה צריכה להיות מתוך התלמוד, ע"ש וצרף לכאן [שיסוד איתן זה בהוראה קיבל מרבו הגר"א]. גם ראה להלן 'בין הביאור לבאר הגולה', שבעל באה"ג לא הלך בדרך זו אלא אדרבה הביא מקורות לדברי הש"ע עצמו.

היחס בין המעשה רב' ו'ביאורי הגר"א' לש"ע

כחמשך ישיר לעיקר הראשון הנתבאר לעיל, יש צורך להבין: אם נכון הוא מש"נ דהביאור הוא הכרעת ההלכה ע"פ דעתו, א"כ היאך מצינו עדויות שונות על הנהגתו בפועל בשונה ממה שפסק בעצמו בביאור.

לבחון הדבר, נחלק את רבים⁸² מסעיפי המעשה רב' לשניים שהם שלוש. הא' בהם בעל המעשה רב' עצמו מזכיר את דברי רבינו בביאורו לש"ע. [ונוסיף להעתיק לשון רבינו המשמעת ל' ההכרעה]. הב' שלא ציין בעל המעשה במפורש לביאור, אבל הנהגתו מתאימה ונמצאת מכוונת עם הכרעתו בביאור לש"ע [העתקנו לשון ההכרעה כנ"ל]. הג' הנהגות הנראות כסותרות לדבריו בביאור הגר"א. בשניים הראשונים ישנו התאמה בין הכרעתו [שלא כפשטות הפוסקים] להנהגתו המיוחדת. ובאחרון ישנו אי התאמה, הוספנו עליהם [כשישנם] את המפרשים השונים שכבר עמדו בסתירות' אלו.

א] אות ו': סמיכת אלוקי נשמה לאש"י, מביאורו סי' ד' **אבל** סברא ראשונה שם דצריך לסמוך' [ואמנם בביאורו לסי' מ"ו מפורש ביותר הכרעתו בזה, וכמ"ש גם במעש"ר אות אות ח']. **אות י"ד:** לברך על ציצית כשפושטו, מביאורו סי' ח' **אבל העיקר כדעת הש"ע**. **אות ט"ו:** א"צ עטיפה, מביאורו סי' ח' **וליתא**. **אות י"ז:** שלא להטיל ציצית בפשתים, מביאורו סי' ט' **וכן עיקר**. **אות מ':** ביטול מי רגלים ברביעית מים, מביאורו לסי' ע"ז **אבל העיקר נראה**. **אות מ"ה:** לחתום מודים דרבנן בשם, מביאורו סי' קכ"ז **וכן עיקר**. **אות נ':** נפילת אפים בשמאל, מביאורו סי' קל"א **ודעת ש"ע עיקר**. **אות נ"ה:** באיש"ר שלא לומר יתברך, מביאורו סי' נ"ו **וכן עיקר**. **אות נ"ו:** שלא לכרוע בקדיש, מביאורו בסי' נ"ו **אבל נראה** שאין לכרוע כלל בקדיש. **אות פ"א:** נט"י בברכה על טיבולו במשקה, מביאורו סי' קנ"ח **וכן עיקר** (וכך גם בביאור לסי' תע"ג ס"ו ציין לדבריו). **אות פ"ד:** מים אחרונים חובה ומצוה, ביאורו ס"ס קפ"א **אבל כ"ז ליתא...וכן עיקר**. **אות פ"ח:** איסור חדש בזמה"ז, ביאורו יו"ד רצ"ג **באריכות וחריפות** שלא כדרכו. וכן בביאורו סי' שכ"ו. **אות קי"א:** הדלק"נ מקדים מאד, מביאורו לסי' רס"א **באריכות**. **אות קמ"ו:** נוסח נחמנו בשבת, ביאורו בסי' קפ"ח **וכן עיקר**. **אות ק"נ:** הבדלה מיושב, מביאורו בסי' רצ"ו **וכן עיקר**. **אות ר"ג:** שלא לכרוע באמצע ברכות ר"ה וי"כ, מביאורו סי' תקפ"ב ס"ק י"א **ואינו עיקר**. **שם:** שלא להרים קולו בברכות ר"ה וי"כ, מסי' תקפ"ב ס"ק כ"ב **וכן עיקר**. **אות רל"ה:** הדלק"נ בתחילת שקיעה, מביאורו לסי' תרע"ב **וכן עיקר** (וכ"כ בסי' רס"א וביו"ד סי' רס"ו⁸³). **אות קפ"ח:** לא הקפיד לאפות בע"פ, מביאורו סי' תנ"ח **וכן**

⁸⁰ וכל הביאור ל' בסי' תקי"ח 'וכן מצינו כמה פעמים שהרמ"א מכניס דברי עצמו בדברי המחבר ואינו מביא בשם יש אומרים, וכן נוטה דעת הגר"א בפירוש דברי המחבר'. ובחזו"א (שביעית ז' ל') כתב כי הראב"ד בהשגותיו לא כיון להשיג אלא להשלים התורה ושיהיה הר"מ יחד עם דבריו ז"ל ספר מבואר בו הלכות כל התורה, ע"ש. ואף אם לא נסכים עימו בהשגות הראב"ד מפני לשונותיו ועקרונות, מ"מ קרוב לודאי כי כוונת רמ"א כן.

⁸¹ וכן נראה לדרך זו כי 'רישא רבנן וסיפא רבי' וכיוצ"ב אינו שבאמת כך נתכוין המסדר, שהרי נותן א"כ מקום לטעייה, אלא שכך הוא העמדת הגמ' להעמיד מסקנתה, שכך ראוי לקבוע כרבנן דמתני' וכו' ולא להעמידה במקרה מסוים בלבד. וע' רש"י ביצה ב' ב'. ופעמים אמרו שבועות ל"ח א' והאי תנא כל הכי שביש תני ואזיל, ולאידך בבכורות מ"ב שיבשו לא פחות משבע ברייתות לכפי דעתו. ובשבת מ"ו תהא משנתינו כו' שלא לשבור דבריו של רי"ח, וכך שם קי"ב ב'. וע' נדה ז' ב' ועוד טובא כיוצ"ב ואכמ"ל. וסיבת העניין להעמיד המשנה קיימת, אולי הוא מטעם קבלת הרבים שלא לחלוק על דברי המשנה, או מפני שהיו שגורים בפי כל, אבל מסתבר יותר שהוא מהיסוד בבימ"ד דרבינו [כדלהלן] דכל התושב"ע מקופלת בתוך המשניות, כדרכו של רבינו בפירוש המשנה שלו לאבות וכו', כמש"כ מוהר"ח בהקדמה לספד"צ.

וע"ע בפ' למשלי ח' ח' בצדק כל אמרי פי הוא נגד הגמרא שפעמים אומר 'חיסורי מחסרא' ופעמים אומר 'תני' כך, ולא תאמר ח"ו שהוא דבר זר אלא הכל בצדק. (ועיי"ש כן על 'שקלא וטריא'). וזה נוטה יותר לשמועה הנוספת [והמוסמכת יותר] מרבינו על מהלך החיסורי מחסרא, והוא מבנו ר' אברהם בספרו רב פעלים אות ר', ונתן ע"ז דוגמא בביצה שאפר כירה מוכן הוא עיי"ש ואכמ"ל [וע' חולין צג ב' חלב מאן דכר שמה כו', דיש לפרשו עד"ז ממש].

⁸² הרבה מסעיפי המעש"ר עוסקים בעניינים שאין עליהם דיבור כלל בש"ע, ואין ללמוד מהם.

⁸³ בשניהם מבואר כי ל' משתשקע החמה משמע תחילת השקיעה ע"ש. אלא דביו"ד בסו"ד כ' די"ל דהגמ' קאי בשיטת רבי יהודה, ובאמת לדעת רבי יוסי מדליקין בצה"כ [ורצה ליישב שיטת הפוסקים שכל' להדליק בצאה"כ כפי שיטתו דמשתשקע תחילת השקיעה]. וכבר העיר על כך בהגהות בן אריה [להגר"ר זאב וואלף ליפקין ז"ל, אבי הגר"ס] לסי' תרע"ב. ולבי אומר לי, דדבריו דקיי"ל כרבי יוסי נתחדש לו לאח"ז, שהרי רק בסו"ד בסי' רס"א (אחר שנח' על שיטת ר"ת) חידש עניין זה [אבל אחר העין נראה לי העיקר שאין לזוז ממנו] וביאר דברי הגמ' ריש ברכות באופן מחודש, ולדבריו שם נמצא דסתמא דתלמודא

עיקר. **אות קצ:** בגדי שבת בשבת חזון, מביאורו סי' תקנ"א סק"ג 'זהו חומרא בעלמא'. **אות רמ"ג:** על אופן כתיבת בני המן במגילה, מביאורו סי' תרצ"א 'ומזה נמשך... אבל שיבוש... אלא העיקר' וכו'⁸⁴.

ב] אות קכ"א: קידוש מיושב, בביאורו סי' רע"א 'וכן עיקר'. (וע' רשימה א' באות ק"נ לגבי הבדלה). **אות רי"א:** שלא לברך על נר יוה"כ, בביאורו סי' תר"י סק"ד 'אבל כל הפוסקים חולקין עליו' כו'. **אות רי"ז:** גשמים בלילה הראשון בסוכה, בביאורו סי' תרל"ט סק"ב 'ודעת התוס' עיקר'. **אות רכ"ב:** ישנים בשמנ"ע בסוכה, ובביאורו סי' תרס"ו א' 'וכן עיקר דלא כהמרדכי'. **אות רכ"ד:** לא יהפוך האתרוג כו', בביאורו תרנ"א י"ד 'אבל אין צריך לזה כו', וגם ההיפוך אינו מועיל כו' ועל צד היותר טוב כו'. **אות רי"ח:** מברך כל פעם שנכנס, בביאורו סי' תרל"ט 'ודעת הרי"ף ורמב"ם עיקר'. (וע' רשימה א' אות י"ח גבי ציצית. גם אות כ"ג לגבי תפילין בביאורו סי' כ"ה מציין לדבריו). **אות כ"ב:** ברכה על תש"ר, ביאורו סי' כ"ה 'וכן עיקר' (באריכות). **אות כ"ד:** להשתין עם תפילין, ביאורו סי' מ"ג 'אבל הרא"ש חולק כו'. **אות כ"ז:** לישב בכל פסוד"ז, ביאורו לס' נ"א 'חומרא בעלמא'. **אות ל"ו:** צואת האף, ביאורו סי' צ"ב 'ולא נראה'. **אות ס:** תפילין כרש"י ולא כר"ת, ביאורו סי' ל"ד 'וכן עיקר'. **אות קכ"ג:** בציעת ב' הככרות, ביאורו סי' רע"ד 'וכן עיקר'. **אות קעט:** חישוב זמני אכילת חמץ מהנה"ח עד שקיעה"ח. ביאורו תנ"ט **באריכות** (ושנו"א ברכות ושבת). **אות רל"ח:** נ"ח קודם להבדלה⁸⁵, ביאורו סי' תרפ"א 'וכל דברי הט"ז כן דחויין'.

ג] אות קכ"ב: קבמק"ס על פת דוקא, ובביאורו בסי' רע"ג כ' מקור לגאונים ולא העיר על שיטה אחרת⁸⁶. **אות קנ"ט:** שלא להמתין אחר ג"י, וכן למוצאי ת"ב. ובביאורו לס' תכ"ו ותקנ"א מביא מקור לרמ"א, וגם בסי' תר"ב חלק מטעם אחר דוקא במויה"כ⁸⁷. **אות רמ"ה:** אין מברכין שהחיינו ביום בקריאת המגילה, ובביאורו לס' תרצ"ב הביא מקור לכל שיטה בלא הכרעה⁸⁸. **אות קצ"א:** אכל כזית כרפס, בביאורו תע"ג ס"ו הביא מקור לש"ע. **שם:** לא בירך ברכה אחרונה, ומביאורו שם מבואר דלדידן מברכין על כזית⁸⁹. **אות קכ"ה:** שלא לעבור במרחץ משום זיעה (כרמ"א), ובביאורו סי' שכ"ו 'אבל הרמב"ם ושו"ת מפרשים' כו' (כהמחבר). **אות צ"ה:** החמיר בגילוי, בביאורו לי"ד סי' קט"ז מביא מקור וטעם לשיטת הפוסקים⁹⁰. **אות קעא ורי:** אסר סעודת יו"ט אחר חצות, ובביאורו סי' רל"ב 'וכן עיקר' דס"ק מנח"ק⁹¹. **אות רמ"ב:** א"צ ליתן כ"א מטבע אחד, ובביאורו לס' תרצ"ד הביא מקור לרמ"א דנותן ג' חצאין⁹². **אות כ:** כל מה שבגובה ראש משובח, ומביאורו סי' כ"ז משמע איפכא⁹³. [ולהלן נביא עוד 'סתירות' עם יישובם]. **אות קפ"ח:** לא עשה סימנים. ובביאורו סי' תע"ה הביא מקור העושים כן. **אות קצ"א:** לא הקפיד על הלל קודם חצות, ובביאורו סי' תע"ז 'דלא כתו' מגילה'⁹⁴.

המעין ברשימה הנ"ל רואה כי **רובם המוחלט** של הנהגותיו היו ממש כפי הכרעתו בביאור לש"ע, והוא אדרבה, סייעתא גדולה לכל העיקר הראשון כי אכן בביאור לא כיחד תחת לשונו מראה מקומות מבלי גלות לנו הכרעתו בעניין להלכתא ולמעשה רב. וכ"ה דברי הג"ר שלמה הכהן מוילנא בהקדמתו למעש"ר [דברי שלמה, מהדורת ווילנא]: '**וכמו שמבואר טעמיו ונימוקיו לשו"ע באריכות, וע"פ הלכה הברורה שיוצא מתוך דברי הש"ס בבלי ירושלמי לפי דעתו הרחבה, כן נהג להלכה ולמעשה**'. ובהקדמת הג"ר יששכר בער: 'כל הכתוב כאן הם דברים גלויים ומבוררים ע"פ עיון ההלכה לכל רואי השמש''. וגם מהרשימה השלישית שנראה לא כך, רואים בעליל כי

דבצה"כ לילה הוא אליבא דר"י, אבל כ"ז אינו מוכרח לעיקר שיטתו שם דלא כר"ת [וראה עוד להלן בדברי המ"ב והחי"א והחזו"א בשם הנהגת הגר"א בזה].

⁸⁴ וע' בנשמ"א כלל קנ"ה שהביא דברי הגר"א בביאורו סי' תרצ"א דשיבוש הוא מה שנהגין כו'. ואח"כ כ' שחזר בו כיון שראה במסורה כו' ולכן צוה לתקן באופן זה כו'. וצ"ע.

⁸⁵ ובמעש"ר אות רל"ז כ' 'וא"א ויתן לך קודם הבדלה כדי להקדים הדלקת"ח בזמנה'. ולכא"ו צ"ע הא מדליקין קודם הבדלה. ובסידור אזור אליהו עמ' תי"ט כתב דצ"ל א"א ויתן לך קודם הדלקה. אבל צ"ב דמהיכ"ת יאמר קודם ההדלקה ויתן לך, בשעה שמבדיל רק לאחמ"כ, יאמר ויתן לך קודם הבדלתו לאחר ההדלקה. והמחזור דכוונתו כמ"ש בלוח אר"י להגר"מ"ט דא"א ויתן לך הציבור קודם ההבדלה בביהכנ"ס אחר שהדליקו [כמ"ש המ"א שם סק"א].

⁸⁶ שלמת חיים הגרי"ח זוננפלד סי' רנ"ה.

⁸⁷ תומעש"ר אות מ"ב על המעש"ר: 'בש"ע בבאוריו משמע דאין מקדשין קודם ת"ב'. וראה להלן בשם הביאורו"ל סי' כ"ה. (וגם במ"ב לא הביא המעש"ר לגבי ת"ב ויו"כ [אלא מן הטעם שבביאורו, תר"ב שעה"צ צ"ז] רק לענין ג"י בביאורו"ל תכ"ו.)

⁸⁸ פעולת שכיר על המעש"ר שם. וראה להלן הע' 215 בשם האדר"ת ממנהג מוהר"ח והצריז"ס, ומש"ש מביהגר"א.

⁸⁹ יוש להעיר בזה על המ"ב בסי' תע"ג בשעה"צ סק"ע ובביאורו"ל שם, ויתכן דהמשנ"ב נטה אחר דבריו שבביאורו נגד המעש"ר [ראה הערה קודמת לעניין קידוש לבנה].

⁹⁰ סתירה זו נמצאת גם בקשר למים אחרונים, דבמעש"ר איתא 'חובה ומצוה' היינו שבזמנינו איכא נמי לחיובא ד'חובה' [אף שנתבטל, כשיטתו לגבי גילוי], ואילו בביאורו בסי' קפ"א נראה שמסכים דליכא חובה אלא דחייבים משום המצוה עיי"ש. וע' פסג"ה השלם סי' ר"פ וער"ה.

⁹¹ אינה סתירה גלויה. ראה להלן דיתכן דסעודת י"ט חשיבא סעודה גדולה.

⁹² במעש"ר השלם (זלושינסקי, תשמ"ז) הביא מכת"י אמשטרדם וכת"י ר"א לוין, וז"ל 'עיין ביאורי הגר"א סי' תרצ"ד סק"א א' נראה שמחזק המנהג ליתן ג' ע"ש וצ"ע' עכ"ל. יש להעיר ע"פ כלל החזו"א שהו' לעיל, כל 'שאין הנידון אלא בהידור מצוה ולא בעיקר הלכה' הגר"א לפעמים נמנע מלהביע דעתו בביאורו, לעומת המעש"ר, כפי הקדמת הג"ר יששכר בער' גם איזה דברים שאינו נוגע כלל לדינא רק לחיוב מצוה ומנהג ותיקין לא נמנעתי מלכתוב.

⁹³ הגרנ"ה, וע' ביאורו"ל שם.

⁹⁴ ר"מ זלושינסקי ז"ל, מעש"ר השלם תשמ"ז.

הנהגתו בשונה אך ורק **מסתימתו** בביאור, או **מצידודו** [בעדינות] בביאור לש"ע [לשונות צידוד, כמו 'אבל כו', ולא לשונות הכרעה כמו 'וכן עיקר' וק"ו מלשונות תמיה וכיוצא] אשר משיג על הפוסקים], אבל לא מהכרעה מפורשת.

יתירה מכך, למדתי מדברי הגרצ"ה בעל פסה"ג דבר מחודש. כי פעמים 'מקורותיו' של המעש"ר הן הן מביהגר"א עצמו! ולא מ'מעשה רב' כמשמעו, שראו ממנו עצמו ז"ל. כה כתב בפסקי הגר"א בעמודי אש שלו בהל' סוכה שכ"ה להדיא **שהכותב המעש"ר טעה בהבנת הביהגר"א**⁹⁵. וכ"כ גם בפסה"ג סי' שכ"ו וז"ל 'אין לטבול בשבת לטומאת קרי. וכבר הובא זה הדין בספר מעשה רב אך לא הביא מקור דבריו' ע"כ. ולהשערה זו, א"כ אדרבה מהגר"ר יששכר בער [או קודמיו] גופא חזין דהביאור הוא להלכה גמורה ולמעשה רב.

ובאמת אף שהוא דבר חדש, ואפשר להתווכח עמו, מ"מ כמה סמך לדבר איכא. א. ניכר שהגר"ר יששכר בער הוסיף להמעש"ר מתוך ה'דיוקים בנוסח התפילה והברכות' שהדפיס הגר"מ לביאור הגר"א או"ח סו"ס רמ"א, וא"כ נראה שהמעש"ר ברור מהנהגות מעשה רב כפשוטו עם דינים מלוקטים מתוך הביאור. ב. במעשה רב אות ר"א שכתב בזה"ל 'על מה שכתב רמ"א בהג"ה סי' תקנ"ז כו' כתב רבינו זצ"ל בש"ע שלו כו', ונמצא כל הסעי' אינו אלא העתקת דבריו בביאור דחולק על דין הרמ"א. ג. בזה מתיישב איך דין כמו שצואת האף אין דינו כצואה וכדו' דדוחק לומר שראו כן עליו, וכן שאר דיני הפסק וכיוצא דל"ש כ"כ ע"ז מעש"ר או סדר הלימוד דכבר כתב בהקדמת בעל פעולת שכיר 'כמו סדר הלימוד שבסעי' ס"א וכיוצא בזה [שם עסקי הפרנסה] הוא דרך אשר הורה לעומדים לפניו ומתאבקים בעפר רגליו, אבל הוא עצמו נשגבה דרכו בעיניו אלו' ע"כ, ומתבאר מזה דכמה מן המעש"ר הוא דינים שהשיב לשואלים אותו. וכן מב' ממעש"ר אות ס"ז: 'ברוך ד' לעולם אמן ואמן מדלג אם צריך לכך כדי להתפלל עם הציבור, ואינו אומר אחר התפילה כלל, והוא עצמו לא היה אומר כלל לא ברוך ה' וכו' אבל הציבור שאצלו והש"צ היו אומרים' הרי מבואר להדיא הלכה שהיא רק לשואלי, שהוא עצמו לא היה אומר כלל [אף לא בשביל להספיק תפילה בציבור]⁹⁶. כך גם לשון מחותן בן ה'ברכת ראש' כתב: 'כי **רוב הנהגות** שמבואר שם נהג רק לעצמו ולא הורה לאחרים כן שמעתי בבירור', משמע דאיכא ואיכא שם גם הנהגות שהורה הכי לאחרים. ד. מהציננים הרבים לעיין בשו"ע שלו, יש סמך לזה קצת.

עכ"פ נהדר לדידן, איך נגשים למקומות שבהם רואים אי התאמה בין הכרעתו להנהגתו. והיה ניתן להסיק מכך שניים שהם ארבע אפשרויות דלהלן, ב' מהם מחזקים דבריו שבביאור, וב' מחזקים הנהגתו שבמעש"ר.

דברי הביאור עיקר:

א. ה'מעשה רב' אינו מוסמך דיו. וכבר **מוהר"ח** ז"ל בהסכמתו למעש"ר כותב שנשאל למכוונותו, ופקפק בשניים מהם⁹⁷. גם משמיה דמרן **החזו"א** ז"ל מטו דפקפק על ג' דינים שבמעש"ר, (ראה בהערה⁹⁸), וכן **בספר ליקוטים**

⁹⁵ והנה הגר"ר שמואל מאלצאן ז"ל בכת"י אור חדש שלו כתב ע"ד הפסה"ג הנ"ל בהל' סוכה: 'ותמהני עליו איך מלאו לבו לכתוב כן על בעל מעשה רב שהיו מתלמידי הגר"א ז"ל וזכה לשמשו, כאחד מקטני התלמידים' ע"כ, ונראה שעיקר השגתו על לשונו החריפה של הגרצ"ה ('ששגה ברואה') אבל על עצם הגישה הנ"ל לא השיג.

[והנה בעיקר תמיהת הגרצ"ה, ע' גם בשע"צ סי' תרל"ט ס"ק ס"ז וכו' 'היינו באינו מצטער וצ"ע', והוא דוחק גדול, ואמנם כן גם באמרי נועם ברכות מט ב' מבואר **דמחוייב** להמתין, ושיטתו החדשה בזה מבוארת בכמה מאחרוני זמניו ז"ל דלעולם בלילה ראשונה ליכא פטור מצטער אבל אינו יוצא באכילתו חוץ לסוכה או בסוכה שהגשמים בתוכה דל"ל שם סוכה כלל. וז"ל הג' אדר"ת (מענה אליהו סי' י"ח): 'כיוצא בשאלתו, יענין בספר מעשה רב בשם מרן הגר"א ז"ל, בלילה הראשונה בסוכה שאסור לאכול עד שיפסקו הגשמים. וחיידוש שלא נזכר שם אם טעימה מותר. ולפי הנראה דאסור כיון שהוא מן התורה. ושם צע"ג במה שכתב שם עד שיפסקו הגשמים ואם לא פסקו יאכל בביתו, ואיך יצויר זה, כיון שאסור כל הלילה'. עכ"ל. הנה הבין פי' מחודש דרבינו אסר האכילה מדין אכילה קודם מצוה, אבל לפי הנ"ל דאי דשרי לאכול בביתו אף קודם שיפסקו הגשמים לצאת מצות אכילת יו"ט ואין מצות סוכה מוטלת עליו כעת דא"י לקיימה, ועדיין מחוייב להמתין לפסיקת הגשמים כדין כל מצות עשה שמחוייב לה דאינו מקיים המ"ע דכזית קמא עד שיאכלנה בתוך סוכה בלי גשמים וכו"ל].

⁹⁶ ר"א קוסמן אמר לי שברור לו כי רבינו הגר"א גם לא היה אומר הקדיש שבין גאולת השכיבנו לתפילה, דלא כדברי הסיידור אזור אליהו בזה.

⁹⁷ ז"ל שם 'ואשר שאל אם הנהגות מכוונים. מהם לא ידעתי כלל. ואשר ידעתי, מכוונים המה. זולת אשר כתב ושבח'ר ביו"ד ובסגול, אמת כן הדפיס הרב החסיד מוהר"מ מענדיל נ"י בבאור הש"ע, אבל השומעים שמעו וטעו, ואני דקדקתי בשמעי מפה קדוש שאמר ושבחך בלא יו"ד ובחטף פתח... ואשר כתב לקרות ב'פ' זכור זכר בשש נקודות, אני שמעתי מפה קדוש שקרא בחמש נקודות. ולא ידעתי אם השומעים שמעו וטעו לומר בשש נקודות או אולי בזקנותו חזר בו. יחקור נא לעמוד בזה על האמת' עכ"ל מוהר"ח ז"ל מוואלאזין. ומפליא הדבר שכדבריו ממש כן הוא, שתיבת ושבחך צ"ל בלא יו"ד ובפתח, וכן נוהגים כל בתי מדרשות הגר"א עד היום. ועל תיבת זכר, חקר הגר"ר ישכר בער שבאמת חזרה היה כאן ולבסוף דעתו היה לקרוא בשש נקודות [ב' סגולים].

⁹⁸ רבים (אספם איש טהור ביבי"ע ח"ח יו"ד סי' כ"ט) תמהו ע"ד מעש"ר אות צ"ח שאסר לכרך קלף ע"ג מזוזה מדברי הר"מ שה' בש"ע וביהגר"א שם מגמ' דב"מ גובתא דקניא (עד שלא האמין לה מרן החזו"א [פרשה סדורה עמ"ס מזוזה להגה"ק סי' נ"ו] וכן בערוה"ש), אבל לכאן לא קרב זא"ז והוא ממש כחילוק התו' סוכה לז' א' בין לקיחה ע"י ד"א לחציצה. ובכלל לא ברור על מה יצא הרעש דמי ימר דגובתא דקניא חצץ בין המזוזה להכותל שמא היה חתוך לרוחבו שהרי מטרותו רק שלא תפול המזוזה כמ"ש התו' שם ז"ב, וכך עושין כל הנוהגים בשיטת רבינו משתמשים בבית מזוזה בלא חלקו האחורי שלא יחצוץ.

והקרב אלי שסיבת פקוק החזו"א בזה אינו מטעם שנסתר מהגמ' הנז', אלא משום דאין לחציצה זו מקור ברור בחז"ל. ודברי אדר"ת שהקיש בין על מזוזת ביתך ועל ירך דתפילין לא נמצא כן בגמ', ואי"ז מדרך רבינו לדרוש דרשות להלכה שלא יצאו מפורש מפי חז"ל, וז"ל בבני בנימין פ"ה מהל' סת"ם 'וחידוש ראיתי בס' מעשה רב בשם מרן הגר"א ז"ל שאין להניח המזוזה

כת"י הגר"מ עפשטיין כותב (הו' בפסה"ג השלם סי' ר"פ) 'ואפשר שהם שגו בזו ולא שמעו בבירור' על המעש"ר אות קכ"ד (לענין שום לפנוי), וכן **בערוך השולחן** יו"ד סי' רפ"ט **ובירור** שהשומע שמע וטעה' על מעש"ר (שהו' בפ"ת שם לענין חציצה במזוזה). והגר"ר בצלאל הכהן ג"כ כ' [בשו"ת ראשית ביכורים סי' ח'] 'ובמעש"ר...במח"כ ל"ד היטב בדברי רבינו הגר"א ז"ל בזה'.

יישוב זה מאד קשה למשל בדין מים מגולים בזמה"ז. דכל תלמידי רבינו העידו כן בשמו להחמיר מאד מאד בגילוי (עליות אליהו מעלות הסולם י"ב) ונתנו כולם בשמו טעם לדבר (תומעש"ר, פאה"ש, אור חדש, הגרנ"ה, הגרי"ש נתנזון, המגיד מדובנא, הגר"מ ש' מדוינסק, בעל ערוה"ש ועוד. ע' פסה"ג השלם סי' רע"ה ור"פ שהובאו במלואם), והרבה מעשיות סיפרו בעניין הקפדתו בזה, וזה כעניין יסודי בהנהגתו ומקיף כמה דינים [גילוי, אכילת שום, מים אחרונים, קריאה לאור הנר. ע' פסה"ג שם], וכל בית מדרשו עד היום ובראשם מרן החזו"א נהגו להחמיר כוונתה בזה, וא"כ אין לפקפק כלל בשמועה זו, ואילו בביאור ליו"ד נראה דעתו מכרעת כהתו' ושאר דבזמנינו ליכא חשש וכפיש"נ.

מלבד זאת, הלא מוהר"ח נתן הסכמתו כי ההנהגות אשר ידע מהם – מכוונים המה. ופקפקויו [ע' בהערה לעיל שאחת נכונה] מן החלקים שבמעש"ר שנכתבו ע"פ הביאור 'דיוקים בתפילה' להגר"מ, ושאר המעש"ר 'כל הכתוב כאן הם דברים גלויים ומבוררים ע"פ עיון ההלכה לכל רואי השמש והן הן הדברים אשר ראו עינינו את רבינו זצ"ל עצמו מתנהג בהן', אשר עשה רבינו הגדול ז"ל לעניינו' (מתוך הקדמת הגר"ר ישכר בער) קשה לפקפק בהם [ולשון המעתיק מכת"י ר' סעדיה: 'עד כאן העתקתי מכ"י הרב...אשר יצק מים ע"י רה"ג החסיד ז"ל ושאל ממנו וראה כל זה והרבה מהם ראיתי בעצמי וג"כ שאלתי מאדמו"ר ז"ל ושמעתי מפיו הקדוש...']. וראה להלן דיש שהעדיפוהו על פני הביאור שהרי מעשה רב, כמ"ש בגמ' בכ"מ.

ב. דעתו בביאור הוא עיקר לדינא, ואילו במעש"ר הוא הנהגות לחומרא לעצמו (ואולי אף כמה מהם עפ"י סוד, וכמו באות ר"ב שלא לאכול ענבים בר"ה **והטעם ע"פ סוד**, והובא במ"ב סי' תקפ"ג, ואף בעל הפעול"ש פחד לפרש הדבר כי אם ע"י 'זכר לדבר'), ואילו שהם לקולא, י"ל דהם הנהגות אישיות והלכה ואין מורין כן איתמר, והביאור כ' לכלל העולם⁹⁹.

בקלף שלא יאה חציצה בינה למזוזת הבית וצריך ליישב בדוחק כל הנזכר וכו' ובאמת דברי קדשו **נאמנים מאד** דמ"מ בין על דהכא לעל דתפילין וכו', ע"ש.

לא יתכן כלל לומר 'הגר"א החמיר על עצמו' כשבחז"ל מפורש להיתר ואין מקור מדינא לחומרא בזה [וכבר הביא רבינו בסי' פ"ט דברי המרדכי שם דאסור להחמיר על מ"ש בגמ' וכל המוסיף גורע אא"כ מצינו בגמ' חומרות בזה ע"ש]. וכמש"כ הגר"ש סלאנט (מכתב מכת"י בס' שנות דור ודור) לגבי צואת ר"י החסיד: 'שמעתי שהגר"א מוילנא זצ"ל אמר שאין לחוש לזה ואין לחדש חומרות ואיסורים שלא נזכר בתלמוד בבלי וירושלמי'. וז"ל הקדמת הגר"ר ישכר בער לאחר שכל (מובא בפנים) דלא הביא במעש"ר חומרות: 'אפס גם בחלק הזה ידענו בכלל שלא סר ימין ושמאל מכל הנאמר בענינים אלו בתלמוד בבלי או ירושלמי או בחצוניות שמדברי תנאים ואמוראים וכל הכתוב במדות שנשתבחו בו גדולי התנאים ואמוראים אחריהם ימשוך גם הוא במדותיו, וכל המעלות שהתורה נקנית בהם והמדות שמנו חכמים לצדיקים כלם נתקיימו בו כי לא מלבו עשה גדולה או קטנה כ"א עפ"י חכמי התלמוד אשר נשתלשלה קבלתם עד משה מפי הגבורה'. [ובמשיב דבר ח"ב סי' ע"ז (תשו' לבעל השי' חמד): 'ע"ד אכילת מצה שמורה בשבעה ימי הפסח, אמת כי כן נמצא במעשה רב כי הגר"א היה אומר ומחבב אכילת מצה, ולא נתבאר מאין למד רבינו הגר"א ז"ל עיי"ש.]. וז"ל הגאון אדר"ת (מענה אליהו סי' ח'), 'לבעל ספר אלומות יוסף: 'ומש"כ מעלת כ"ת, שמרן הגר"א ז"ל מחסידות החמיר, דכל דקפיד כו', לא ידעתי מה חסידות הוא להקפיד, ולא מצינו בדברי רבותינו להזהר להזהר בזה כלל. וראיה שגם בזוגות אמרו בפסחים ק"ב דכל דקפיד קפדי בהדיה, ומ"מ לא שמענו שהגר"א וכו'יצא בו החמירו בזוגות כלל וכו', וי"ל אדרבה, משום טעם זה לא הקפיד ולא נזהר, מפני שכל עיקרו תלוי רק בהקפדה, ואין חסידות כלל להקפיד ולהזהר ע"כ. (וע' תו' חולין קז ב' סוד"ה התם, צ"ע).

כן [ע"פ השמועה] פקפק החזו"א בדברי מעש"ר [אות קפ"ה] על דבר אכילתו בשש"פ סעודה ג' לאכילת מצה, ונראה כי הוא ג"כ מטעם הנ"ל שאין לזה מקור. (ואכמ"ל בזה). וכך גם פקפקו לגבי רביעית במים אחרונים [אות פ"ד]. ואמנם לדרך רבינו בביאורו ס"ס קפ"א נתבאר כי מלבד חובה איכא נמי מצוה [וכל' המעש"ר 'חובה ומצוה'] וא"כ דינו ממש כמים ראשונים. וא"כ מסתבר דבעיא נמי כל דיני נטילה, וכן הוא גם בכתר ראש. וא"ש על נכון. י"א כי החזו"א גם פקפק ע"ד המעש"ר אות ר"ב שלא לאכול ענבים בר"ה והטעם ע"פ סוד. ואיני יודע אם כוונת הפיקפוק כי ידע סודו על נכון או שלא הסכים שעשה הגר"א עניין מסויים ע"פ הסוד ויכתבוהו במעש"ר כפי שנכתב בהקדמה, ראה להלן מזה.

עוד יתכן שסיגנון פקפקו של בעל חזו"א אינו לערער על העדות שאינו מהימן, אלא הוא על דרך שכל במקורות על ביהגר"א 'א"י' ממשנת הגר"א, והכוונה לחלוק על דבריו בסגנונו כדרכו ולומר כי אינו מתאים אפי' לדרך הגר"א ז"ל בשאר מקומות [שאי"ז ענין כלל לא לדברי התו' ולא לדברי הגמ', וכמו שכל בעל המאור בהקדמתו על הרי"ף 'וכאשר למדנו מפיו אנחנו משיבים מדבריו על דבריו'. ולשון חזו"א מעשרות סי' ז' סק"ה 'אין לנטות ממשנת הגר"א'. ראה עוד להלן 'כללים' כי יש והחזו"א למד מ'משנת הגר"א' יסוד נגד דברי הגר"א גופא] ולא נשא פניו לאיש. כך יש להאיר גם על מ"ש בס' מעשה איש (ח"ה עמ' קל"ה) שאינו מאמין להסיפור שכל בני הגר"א בהקדמתם לש"ע לגבי כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה וכו', ומלבד שקשה לפקפק בזה, עכשיו נתגלה מעש"ר שהועתק מכת"י הר"ר סעדיה תלמיד הגר"א ושם מובא ג"כ הסיפור הנ"ל. (וע' פסה"ג השלם סי' ש'), אלא דכפיה"נ שהוא ג"כ על הדרך הנ"ל. – עוד סיפר הגר"ח שליט"א כי כשאמרו לחזו"א בשם הגר"א כי אכל בעיו"כ כל היום סוכריות לקיים מצות אכילה כל היום, אמר על כך 'זה לא הגר"א, סיפור כזה אינו מתאים להגר"א, אולי להסבא מקלם', אמנם בס' מנחת יודעה ברכות מד א' הביא עדות כן על הגר"ר זלמלה ואחיו מוהר"ח ז"ל. [הגר"ר משה שטרנבוך שליט"א אמר לי שבויילנא החמירו מי שמפקפק במעשה רב, אבל לא ראיתי ד"ז בשו"מ. ראוי לציין גם למאמרו של ר"ד קמינצקי, בישורן כא' ובספרו החדש 'תורת הגר"א' על המעשה רב וסמכותו].

⁹⁹ ובאמת היה מקום לחלק בין לשונותיו של המעש"ר, האם דבר פלוני אסור, או מספר מה היה נוהג. כמו בגילוי שיש את ב' הלשונות: גילוי אסור, והיה נזהר מזה. וכדו'. והרי כמה מההל' שבמעש"ר זהו הוראות שלו ולא רק הנהגות עצמו מעשה רב

כיוצ"ב כ' הג"ר שריה דבילצקי שליט"א בס' **זה השולחן** סי' רל"ב כי במעש"ר אותיות קע"א ור"ז הגר"א החמיר לעצמו כדעה ראשונה לא לאכול ס"ק סמוך למ"ג, ודלא כדבריו בביאורו שם. ע"ש. ובודאי דהח"ח לא קיבל זה, שהרי כ' בביאורו ל' סי' רל"ב: 'ועיין בביאור הגר"א שכתב דהעיקר כדעה זו, וע"כ נראה דאף מי שאינו רוצה לסמוך על המנהג כו' אין לו להחמיר רק כדעה זו האמצעית אבל לא כ"כ כדעה ראשונה', הרי בודאי לא הבין שרבינו עצמו החמיר כדעה זו (אא"כ נאמר שלא ראה את המעש"ר וזה דוחק). ואמנם יש להאיר כי כן באמת פי' רבינו בשנות אליהו שבת פ"ק מ"ב כדעת הרי"ף (והעיר ע"ז כבר הגר"ה בהערותיו שם אות י"א), וגם ב'פעולת צדיק' לתולדות הגר"ר חיים ליב סטאוויסק (שנהג כמנהגי הגר"א בכ"מ) כתב 'היה נזהר שלא לאכול קודם תפלת המנחה משהגיע זמן מנחה גדולה'. אך האמת יורה דרכו דבדעת המעש"ר א"א כלל לאומרו ולשמעו, כי במעש"ר גופא באות ק"י מתבאר להדיא דדוקא סעודה גדולה כמו ברית ונשואין וסיום מסכתא, ע"י"ש, ובהכרח צ"ל דעכ"פ דעת המעש"ר דסעודת יו"ט היא כסעודה גדולה [וכ"כ באמת החי"א, אלא שבשעה"צ תמה עליו מניין לו כן], וא"כ אין כאן כל סתירה בין המעש"ר להביאור. ובפרט כי ראינו דהיא שכותב בביאור 'וכן עיקר' שהוא הכרעה ברורה לא מצינו ע"ז סתירות ככלל.

בלבושי מרדכי או"ח ח"א סי' מ"ו: 'מה שהקשה ע"ד פ"ת בשם הנהגת הגר"א זצ"ל... והקשה מעלתו מדברי הרמב"ם... והנה מרן ז"ל ברוב גדולתו וחילו היה בידו לחלוק גם ע"ד פוסקים ראשונים, ובפרט ברוב חסידותו היה מחמיר על עצמו' עכ"ל. והרב יב"א ח"י יו"ד סי' נח: 'ומה שמצינו להגר"א שכאשר יצא מבית האסורים, קראו לפניו בס"ת כל ארבע פרשיות שהחסיר לשמוע במשך ד' שבתות אשר ישב בביה"ס, וכמ"ש בתוספת מעשה רב (סי' קט), נראה שאינו אלא ממדת חסידות, לרוב חסידותו וקדושתו'. [ואמנם לגופו של דבר, חילוק גדול בין תומעש"ר להמעש"ר גופיה אכ"מ]. 'אך קרוב להאמין שהיו לו ב' ס"ת כדרכו בקודש לחוש להחמיר ובפרט בשל תורה ודבר שאינו מבורר, ואולי כי היה לו איזה הכרעה מדברי חז"ל או עפ"י חכמת האמת אשר שעריה נפתחו לפניו' – הג"ר אלעזר משה הורוויץ (אהל משה סי' ב'). [א"י היכן מצא זאת שדרכו היה לחוש ולהחמיר. ורוב חומרות והידורים שנז' במעש"ר כגון ריבוי הדלק"נ שבת זהירות בין קידוש אי דיבור בשבת כלל דיבורי חול וכיוצא שאינם מדינא, נזכרו בתלמוד רגיל בשרגי טובא וכיוצא, וכן אמירת פסוקי ק"פ בער"פ, אין מדרכו לחדש בכיוצא בזה, כיודע, רק נהג לעצמו].

ובסוף ספר 'ברכת ראש' עמ"ס נזיר¹⁰⁰ כתב: 'וכן מבואר בטור בשם אביו הרא"ש בלי מחלוקת, והגר"א זצ"ל רושם ע"ז¹⁰¹ כמ"ש ביומא (דף ל"ז ע"א) תניא רבי כו' עכ"ל הגר"א... ואין שום חולק בפוסקים ע"ז... ומדוע העולם מקילים בזה. ומקצת אנשים תולין באילן גדול ואומרים שמבואר הנהגת הגר"א זצ"ל שלא ענה ב"ה וב"ש. ולו יהיה כדבריהם, אין ראייה לנו, כי רוב הנהגותיו שמבואר שם נהג רק לעצמו ולא הורה לאחרים, כך שמעתי בבירור, ומהנהגות שנהג בעצמו אין אנו צריכים לנטות מדברי השו"ע והפוסקים. ובפרט שהגר"א זצ"ל בעצמו הגיה בשו"ע או"ח שלו מקור מהגמ' לד"ה ומי יכול להקל בזה...!'

ובשו"ת דברי הלל [להג"ר הלל נכד הג"ר משה אחי רבינו] (ח"ב סי' י"ד) אחר שדן באיסורא לאכול אוכלין תחת המטה להגר"א, כתב 'ושמעתי שגם דודי הגאון ז"ל לא החמיר רק לעצמו ולא לאחרים, כמו שהחמיר לעצמו במים מגולים מאחר שנזכר האיסור בגמ' אע"ג שבטל הטעם'. וגם בכתר ראש אות פ' הלשון 'אבל לאחרים היקל'. ולהכי י"ל דביאורו ליו"ד סי' קט"ז פי' דעת המקילים בגילוי כיון שכך עיקר הדין. אמנם לאמיתו של דבר, דבריו הנ"ל צע"ט, דבכל המקורות אי' להדיא שלא הניח אף לאחרים, וכמ"ש בבית אדם¹⁰² [כלל ס"ח אות ס"ג] שציוה לחתוך לחתיכות קטנות ולזרקה, וכן הגרי"א ח בבנין עולם [או"ח סי' ל"ג] הביא שציוה להשליכו לנהר, ובתומעש"ר [ס"ק כ"ה] שאף לנכרי לא הניח למכור ע"ש, ופשוט לע"ד דמ"ש בכת"ר 'אבל לאחרים היקל' הכוונה על מוהר"ח ז"ל, וראה להלן בדרכו של מוהר"ח שלא להחמיר על אחרים מנהגי הגר"א.

וככלל, מהלך זה ג"כ קשה ביותר, ד'אין אומרים מעשה רב במי שמחמיר כפי דעתו¹⁰³. והג"ר שלמה הכהן מווילנא כתב: 'ומוסף על כל אלה השאיר לנו ברכה' במעשה רב' אשר נהג בעצמו כל ימיו וקבע בהם מסמרות לאמר זה הדרך לנו וכן תעשו והלכה למעשה אתי לאשמועין'.

כפשוטו, וכמש"כ בהקדמת המעש"ר כפי שנת' לעיל. ובכך מתיישבת הסתירה למשל של קידוש במקום סעודה כי הלשון שם 'אף בקדוש היום אינו מקדש אלא במקום סעודה גמורה' משמע הנהגה לעצמו ולא הורה לאחרים. אבל בביאורו ל' סי' תרצ"ד לשונו 'והנה בזמן הגר"א היה מצוי חצי זהוב פוליש וכתוב במעשה רב שלא היה נותן כ"א חצי זהב אחד פוליש', ולשון המעש"ר 'מחצה' ש' אין צריך ליתן כ"א מטבע אחד שנקרא חצי זהב ואין צריך ג' חצאין'.

¹⁰⁰ ספר 'ברכת ראש' נתחבר ע"י הג"ר אשר ז"ל תלמיד מוהר"ח ז"ל [בעל ארחות חיים כתר ראש, מהנהגותיו]. אמנם יש להדגיש כי הקטע הנ"ל שבסוה"ס, אינו מבעל הברכת ראש עצמו אלא מן ה'ליקוטי מהרא"י' שהוא מממחותן בן הג"ר אשר בעהמ"ח, ולא ברור לי כ"כ תוקף קבלתו.

¹⁰¹ דרך אגב מבואר דהיה פשוט לו דמקורותיו של הגר"א ושתיקתו הן הסכמה להלכה על הדין (וזהו כמש"נ לעיל ב'עיקר הראשון').

¹⁰² ובהערות 'אמרי שמואל' על מעש"ר הביא בשם הבית אדם דהקל לאחרים, וזה שגגה. וגרס לר"א מרמורשטיין (בישורון ו' עמ' תשל"ב) לטעות, וחבל שמיהר להשיג על נכד הגר"א מבלי לעיין בבית אדם בפנים.

¹⁰³ מ"מ איסור"ב פ"י ה"ד, הו' בב"י יו"ד קצ"ד. עוד יש להאיר בכל ידון זה, כי באמת במקומות שז' בביאורו 'חומרא בעלמא' או 'חומרא יתירא' נתכוין באמת לחלוק על הדין [ראה להלן 'כללים'], והוא בעצמו ז"ל (כמ"ש במעש"ר אותיות כ"ז וקצ"ז) לא נהג כ'חומרא' זו. וכבר אמרו בשמו כי א"י מדוע קוראים לו בשם החסיד והוא עושה כל דבריו ע"פ הדין.

וגם כ"ז לעניין חומרא שהיא ע"פ דין עכ"פ. אבל לעניין ע"פ סוד, הנה בס' 'עמק ברכה' כ' [לגבי חציצה במזוזה הנז' לעיל] שהוא עפ"י קבלה וסוד, ולכן אין להקשות עליו מן הגמ' הרמב"ם והש"ע וביהגרא, ע"כ. אך כמדומה דאין לדברים אלו שחר, כי אי"ז כלל ממשנת הגר"א שהנסתר אינו סותר בשום מקום על הגמ'¹⁰⁴, ולא מצאתי הנהגה כלשהו במעש"ר ע"פ הסוד [כי אם אכילת ענבים המפורשת טעמה במעש"ר], וכמ"ש בהקדמת הגר"א יששכר בער 'אבל לא נזדקקתי פה לכתוב מאומה במילי דחסידינות מפני שהם דברים הנעשים בחשאי ובהצנע לכת ופן אשגה בה כחוט השערה ומצאני עון ח"ו וגם שאינן דברים השוין לכל נפש כמ"ש הרמב"ן ז"ל באגרתו שא"א לכל באי עולם להיות חסידים'. ע"ש. ובהקדמת הגר"ש הכהן מוויילנא כתב 'והגם שידוע לכל, כי כל דברי רבינו ז"ל ומנהגיו הטובים והישרים א"צ חיזוק וביאור, כי כל דבריו ואמרותיו אמרת ה' צרופה, ובהררי קודש יסודות, וממקום קדוש יהלכון, ממקור דברי התלמוד בבלי וירושלמי, ועפ"י שיטותיו הברורות שתקע להן יתד במקום נאמן, וכדברונות נטועים לא ימוט, וכמו שמבואר טעמיו ונימוקיו לשו"ע באריכות וע"פ הלכה הברורה שיוצא מתוך דברי הש"ס בבלי וירושלמי לפי דעתו הרחבה כן נהג להלכה ולמעשה'. ובכלל על חומרות חדשות שאין להם מקור בחז"ל לא מצינו שנהג בהם רבינו כלל, ראה בהערה לעיל.

יעוי"ל להלן [ב'עיקר השלישי] כי אכן ישנם הנהגות אשר נתייחדו לרבינו ז"ל ותלמידיו אחריו אשר קיימו בנפשם כל מילי דרבן, ואינם הנהגה לכלל רק להפרט אשר בבית ה', כפי שיבואר עוד לפנינו [שבזה מובן השמטת המ"ב הנהגות אלו], ובזה אכן מובן שבביאור לש"ע לא כתב רבינו כי אם היוצא מתוך הש"ס והפוסקים להכריע להלכה לכלל עמא, וזה כעין המהלך הנוכחי. ונראה שעד"ז כוונת הגר"א הלל הנ"ל שלא החמיר רק לעצמו כו', ועל דרך שכל בהקדמת הפעול"ש שלא העמיס לאמר זו הדרך לכו בה כו' וכפי שכל המשכנ"י סי' ע"ו 'ולא ידעתי אם היה דעת רבינו הגאון ז"ל לקבוע הלכה ולשנות המנהג'. [וראה להלן מדברי הגר"מ פיינשטיין עי"ז].

דברי מעש"ר עיקר:

ג. אין ה'ביאור' של הגר"א על ש"ע דעתו להלכתא. וכמוש"כ בעליות אליהו (מעלות הסולם הע' י"ג, ושם בעליית קיר א') וז"ל ויאמר אליו כי הגאון את ביאורו כתב אך לעצמו לזכור כל השיטות ומקור הדינים ע"ש. [ע' בב"י ס"ס רס"ג שהעדיף פסקי תורה"ד על כתביו: 'דמה שאדם כותב בספר יותר מדקדק בו ממה שכותב בכתביו'¹⁰⁵] וב'שערי רחמים' סק"ו [אור חדש כת"י] כתב 'ומה שלא הביא הגר"א בביאוריו הדעה הזאת, אין מזה ראייה דלא ס"ל כותיה דכן מצינו הרבה כיוצא בו וע' בס' עליות אליהו דף כ"ב, ע"כ¹⁰⁶.

כבר הארכנו לעיל בהבאת המקורות שכמעט כל בית מדרשו של רבינו למדו כפשוטן של דברים כי הביאור אכן נכתב להלכתא. אמנם יש לציין כי הרבה מן האחרונים שלא מן הבית מדרש הליטאי, דוגמת ה'בכורי יעקב' ו'דעת תורה' למהרש"ם, שהביאו כמה פ' הנהגות הגר"א ממעש"ר וכמעט שלא הביאו מן הביאור עצמו [ואף כשהנהגה עצמה מבוארת היטב בדבריו שבביאור], וזאת לטעם כי לא חשבו כ"כ הביאור לדעתו, ואף בביהמ"ד הליטאי הקדום יותר [דור או שתיים אחר הגר"א] לא נתחזק כ"כ הלימוד הראוי בביאורי הגר"א. [וכדלהלן שלא קדם לרבינו הח"ח בהבאת דברי הביאור]. (ולעיל הבאנו בשם ה'צבי וחמיד' כי הביהגרא הוא 'יקר המציאות'. אפי' בעל הפתחי תשובה לא הביא ביו"ד כלל מן הביאור, רק מהנהגותיו הביא בס' קט"ז ורפ"ט. ובאה"ע הביא קצת מביאור החסיד¹⁰⁷). וראה להלן ב'כללים' שזה הביא את המסדר לביהגרא אה"ע להדפיסו יחד עם הנו"כ ולא לחוד כפי שנדפס עד אז, כי זה הרחיק את הביאור ממרבית הלומדים.

ד. הביאור היה דעתו בצעירותו, ואילו המעש"ר מתלמידים אשר שימשוהו בזקנותו. וכ"כ בתומעש"ר בזה"ל: 'והגם דביאורו לשו"ע לא כתב זה, ידוע שביאורו כתב קודם שהיה בן מ' שנה ואח"כ נתחדש לו כמה שיטות והלכתא גבירתא למעשה' (שיח אליהו אות פ', לגבי החידוש בשם ר' סעדיה בענין פהבב"כ), ובהקדמת פאת השולחן כתב 'ויש לי הרבה בביאורו שהיה דעתו כחד מרביתו ואח"כ בעומק דעתו פי' שיטות וגירסתו החדשה', ע"ש דוג' לזה. והנה כפי שיבואר עוד לפנינו דרבינו כו"פ ב'ליקוטי' חוזר ממ"ש בה'ביאור', א"כ לא נפלת היא שלעת זקנותו כמה דינים נתחדשו לו. וכן נת' לעיל דכמה פעמים אין בביהגרא הכרעה. וז"ל ה'עליות אליהו': 'יען

¹⁰⁴ יתבאר לפנינו בסוף המאמר.

¹⁰⁵ אף שאת שניהם כתב, מ"מ הפסקים נכתבו להורות למעשה. ואף שגם השאלות שם נעשו על ידו [כמ"ש הש"ך ביו"ד קצ"ו ועוד] מ"מ כיון שנעשה בצורה זו הו"א כנעשה להורות למעשה ע"ז. והאז"ז שבת סי' ל"ג [הו"ד בדרכ"מ סי' רס"ה] כתב על מה שמצא כתוב על שם ר"ת 'ואף ר"ת אינו סבור שהתיר בשעת מעשה אלא לפלפול בעלמא שמא נתכוין וכה"ג א' בירושלמי דע"ז וכו' אמר לון לא לעובדא, פי' שאלו לו שמא לדמיון בעלמא אמר, שכן דרכו מחמת חריפותו, אמר לון לא לעובדא הלכה למעשה, הא למדת שלא רצו לסמוך עד שהעיד בפירוש שהורה הלכה למעשה'.

¹⁰⁶ ראה בס' ברכת אליהו או"ח סי' תרצ"ד עמ' רכ"ב בהע' 1 בזה"ל 'והגר"ח קנייבסקי כתב לי בעניין זה, כי מ"ש רבינו בביאוריו על הש"ע אין בזה הוכחה כי כן פסק להלכה, משום שרבינו התכוין להביא ראייה למ"ש בשו"ע אבל לא מוכח מזה שדעתו לפסוק כן עכ"ל' עכ"ל. ונ"ל דאינו שמועה דווקא, כי רביה דהגר"ח, מרן החזו"א, נדדעק על דברים מעין אלה, כפי שהבאנו לעיל דבריו בזה בלבד אש. אבל צריך להוסיף עכ"פ רק בדברים 'שאין הנידון אלא בהידור מצוה ולא בעיקר הלכה' כלשונו של החזו"א הנ"ל שם. [שו"ר שבהקדמה לברכ"א חלק חו"מ מביא ששוב כ' לו הגר"ח ק' שבדר"כ כשמציין מקור נראה דס"ל הכי, אא"כ מוכח אחרת, ע"כ. וזה צ"ע, דלעולם לא נדע כן, ומחזורתא כדאמרן, או דחזרה יש כאן וכמ"ש בפנים].

¹⁰⁷ וראה בפ"ת א"ע סי' י"ז סקצ"ה בסוגריים 'אך מ"ש הגאון ז"ל שם וז"ל וכו', אין מובן כוונתו, דלפי ראות עיניו בתוס' שם לא נשארו כלל בקושיא, ומ"ש אבל קשה הוא סיומא דתירוצא וקאי על המקשן וע' בחידושי מהרש"ל שם. אך בס' צבי וחמיד דף לד א' מבאר היטב דרבינו למד באופ"א ממנהרש"ל כוונת התו', ומסיים 'ובחינם השיג עליו בס' בית דוד ופ"ת'.

כי ביאורו על הד"ח שו"ע כתב בכ"ק ממש, וקודם שהיה בן ארבעין שנים, ע"כ נצרך לעיין ביתר חיבוריו¹⁰⁸, אשר תלמידיו כתבו לעת זקנותו, אם לא חזר מדעתו.

דוגמא לכך. במעש"ר (אות קי"א) אסר להדליק בביהש"מ נרות אף ע"י נכרי. ולפשוטו הוא נגד דין הש"ע בסי' רס"א המתיר לעבור על אמירה לגוי שבות בבין השמשות לצורך מצוה, ורבינו מביא מקור לדבר בלא חולק. ואף שהיה אפשר לדחוק הרבה, מ"מ האמת יורה דרכו שהמעין בפ"י שנות אליהו למשניות פ"ב דשבת רואה כי מסיק רבינו שיטה חדשה שאין כל היתר לעבור בפועל על שבות בביהש"מ לצורך מצוה עיי"ש [דכל דברי רבי הוא רק לעניין עירוב דנחשב כהוא ועירובו במקום אחד], ונמצא כי כפיה"נ רבינו חזר בו מדבריו שבביאור וחיידש לנפשיה שיטה חדשה בזה.

ובמעש"ר חשינ' ג"כ שכמה נתחדשו לו בסוף ימיו, כמו באות קע"ז 'בענין הפטורת וערבה בשבת הגדול בסוף ימיו צוה להפטיר וערבה' וכו', או בפעול"ש לאות קפ"ט 'שמענו שמקודם היה נותן כל ע"ש לכהן, ואפשר שאחר שנמדד לפניו ונתרבה שיעור חלה מטעם זה נמנע בכל ע"ש ליתן לכהן כ"א בערב פסח שהעיסה מרובה'.¹⁰⁹

הי עדיף טפי, המעש"ר (ושאר פירושים) או הביאור הגר"א?

נפק"מ גדולה בין היישובים השונים דלעיל, הוא כמובן בשאלה למעשה היאך לנהוג הרוצה לנהוג כדעת הגר"א, אחר דבריו בביאור או אחר הנהגתו שבמעש"ר.

מדברי הביאור הל" בס"י כ"ה נראה דהמעש"ר מכריח טפי דעת הגר"א, דכ' בזה"ל 'ואף שמצאתי אח"כ ראייה להיפך והוא בסימן תכ"ו ס"ב בהג"ה ועי"ש בביאור הגר"א¹¹⁰ בשם תה"ד דמחלק בין ההיא דיבמות משום דהתם שאפשר לבוא לידו דיחוי וכו', וגם ידוע הוא דהגר"א בעצמו הנהיג למחר בקידוש הלבנה ולא להמתין וכמו שכתב במעש"ר, ע"כ נראה פשוט דהדין עם רבינו הט"ז וכו' עיי"ש. הנה לנו שרמז בעל הח"ח על סתירה גלויה בין הביאור הגר"א להנהגתו במעש"ר (הובא לעיל ברשימה הג'), ונראה מלשונם דדעת הגר"א גופא מוכרע טפי מהנהגתו בעצמו כאשר ידוע ונכתב בהמעש"ר. וגם בביאור הל" ס"ס מ"ז כתב 'עיי' במ"ב במ"ש והאחרונים וכו' היינו המ"א בשם הזוהר והגר"א והפ"ח והח"א, וכו', ולפי הבאה"ט והדה"ח יש להחמיר לכתחילה אפי' בשמע קול תרנגול, ולא רציתי לסתום כמותם משום דהפ"ח והגר"א עבדו עובדא להתיר כמו שכתב בפ"ח ובספר מעשה רב, גם מכאן נראה דמאי דעביד הגר"א עובדא עדיפא הוא ע"ד שכל בביאורו על ש"ע¹¹¹. ומתרי הני דוכתי המשמעות בלשונם דהאי דעדיפא המעש"ר על הביאור הגר"א הוא ממש כדברי הגמ' מעשה רב, אלא דבגמ' פירושו כדפריש רשב"ם ב"ב קל' ב' דאיכא למימר דדרך למודו אמר הכי, אבל אם בא מעשה לידו הוה מדקדק יותר, וזה ק"ק לומר כן על כתיבה לספר הלכה א"כ נימא דבאמת ביאורו נכתב כדרך לימודו, וי"ל. עכ"פ יש לקיים דבריו עפ"י מש"נ במהלך הרביעי דמעש"ר בתרא ניהו ועדיפא מביאורו דאיכא למימר דהדר ביה מההיא.

לשאלה כע"ז אנו נזקקים גם לגבי שאר פירושי רבינו וההגותיו לתלמודין. הי עדיפא, ביאורו לש"ע או שמא פירושו למשניות (שנות אליהו, אליה רבה), לש"ס (הגהות הגר"א, אמרי נועם, חידושי הלכות), לירושלמי זרעים, הגהות לתוספתא ועוד¹¹². [כוונתנו כשיש סתירה מפורשת, כי לדייק בלשון ממש, זה ודאי שאין לעשות בלשון תלמידיו כלשונם עצמם, וע"ז כתב החזו"א (שביעית ז' ל"א): 'אף שהלשון דחוק קצת מ"מ הכוונה מוכרעת הלשון... והלשון אינו של הגר"א ז"ל אלא נכתב מפי השמועה'].

¹⁰⁸ עי' בעמודי אש להגרצ"ה בעל פסה"ג, בס"י ר"ב דכתב דלא ברירא ליה דעת הגר"א אי מברכין אגרעינן בפה"ע או בפה"א, ואילו במ"ב ס"ק כ"ג ושעה"צ ס"ק כ"ב מביא דעת הגר"א בזה עפ"י בשנו"א פ"ג דערלה.

¹⁰⁹ וראה במעש"ר אות ע"ה דמברכין על פירות חדשים בשעת ראייה, וכן שם אות ר"י. ובתומעש"ר כ' ע"ז 'שמעתי שחזר מזה מחמת תדיר כו'. נמצא כי אף על פסקי המעש"ר מצינו שחזר בו. אך צ"ע, כי בודאי היודע לדרכו של רבינו מברכין בשעת ראייה כדינא דגמ', ואין מקור נכון למנהג שכל רמ"א בס"י רכ"ה, עי' שם בביהגר"א. ולא מובן מה עניין תדיר לכאן. שו"ר בשיח אליהו שר"ל דכשבא לאוכלו הקדים ברכת בפה"ע לשהחיינו מחמת תדיר. ולפי"ז באמת אינו מדוקדק מ"ש התומעש"ר שחזר בו, כי באופן שלא בא לאוכלו בודאי בירך בשעת ראייה, דלא כמנהגינו [שאינו מבוסס ע"ד חז"ל, ע' מג"א שם בשם סמ"ק, וציין אליו בביהגר"א. אבל מדינא דגמ' מברכין בשעת ראייה כמש"ש רבינו ובס"י ת"ר הוסיף מהירו'], וזהו עיקר כוונת המעש"ר שנהג כדינא דגמ' דלא כמנהג העולם, שזהו יסוד מעיקרי הנהגתו של רה"ג, והרבה מהמעש"ר סובב על זה. [ואין לשאול בזה א"כ סתירה ממעש"ר לביהגר"א ששתק לרמ"א, שזהו הנהגתו הפרטית, וכאמור בפנים].

¹¹⁰ בתו"ת שמות י"ב אות קנט כתב 'ועיין בבאורי הגר"א לאו"ח סי' תכ"ו ס"ק ב', דהא דאין מחמיצין את המצות הוא רק אם לאחר זמן לא תעשה בהדור יתירה, אבל אם תעשה אח"כ יותר מן המובחר מחמיצין, וחדוש שלא העיר כדרכו דהמג"א בס"י כ"ה ס"ק ב' כתב מפורש ההיפך, דלעולם אין מחמיצין ע"כ ע"ש. אבל לא ידעתי מה חידוש יש בזה כי אי"ז מדרשו של רבינו לציין למג"א שכותב במקו"א היפך דבריו (רק לפעמים עושה כן). ואין חידוש על בעל התו"ת שלא הביא כי באמת דעת רבינו במעש"ר דלעולם אין מחמיצין המצוה, ואין דוחין ברכת הלבנה אחר ג"י לעולם.

¹¹¹ הא ודאי מוכח מדבריו דלא כהמהלכים א' (שאין לסמוך על המעש"ר) וג' (דאין ללמוד ממנו כי החמיר ע"ע). ובאמת כן מוכח מכל המשנה ברורה, וראה עוד להלן בזה.

¹¹² בהגהות בן אריה לביהגר"א סי' תקצ"ב סק"ד, מציין לדברי רבינו בביאור לתיקון ז' תיקון כ"ה ד"ה ואינון שית [ז"ל שם והן עשר דעמידה וכמנהג הראשונים וכמו שכל כל הגאונים שעמידה קשר"ק קר"ק, עד שר"ת ביטלה והעמיד למנהגינו, ודברי הראשונים הם עיקר כמו שכתבתי בחידושי] לא נודע לאילו חידושים נתכין, כפיה"נ באחד מליקוטיו. ונראה כסותר לדבריו בביאור שכל על מנהגו של ר"ת כי נכון הוא ממנהגו של הרי"ף. אבל המעיין היטב רואה כי בלשונם (אבל כו') נוטה הוא שאינו מסכים לדעת ר"ת דל"ח הפסק ע"ש. עכ"פ לא גילה בביאורו תקיפות דעתו, כפי שנוהג בליקוטיו.

דעת **מֵרֵן הַחֲזוֹן אִישׁ** בכמה מקומות, כי דבריו שבביאור לש"ע לעולם עיקר, ונמוקו עמו: **שֶׁן מַכְתִּי קְדִישׁ**¹¹³. (ערלה סי' ב' סק"ה. כלאים יא טז, ערלה א' טז). כן מצינו מטעם זה שמגמגם כ"פ על **פִּירוּשׁוֹ עַל הִירוּשָׁלַיִם**; 'ולא שמיה דהגר"א חתים עליה' (דמאי ס"ס ג'). 'ונראה דלא נמסרו לן דברי רבינו כראוי' (כלאים ד' ד'). 'וכנראה לא נמסרו כאן דברי רבינו ז"ל בדיוק' (שם ז' י"ד). 'וקשה להאמין שהן דברי רבינו' (שביעית ז' כ"א). 'ואולי לא נמסרו הדברים כראוי' (שם י"ח ז'). 'ולא הועתק יפה' (מעשרות ו' ד'). וכן על **הַשְׁנוֹת אֱלִיהוּ** לזרעים; 'ומאד קשה להאמין שיצאו הדברים מפי הגר"א ז"ל כו' ואי היה כן דעת הגר"א למה השמיטתן בביאורו וצ"ע' (יו"ד קפ"א ג' ואה"ע קל"ד ג'). 'וכנראה לא נמסרו הדברים בשלימותן' (דמאי ט' י"ז). גם על **הַגְּהוֹת הַגְּרָא** לירושלמי, נקט החזו"א בחשדנות ביו"ד קע"ז י"ז, וכל דאין דרך הגר"א להגיה בכמו אלה כו' ע"ש.

ובאמת דמוהר"ח בהקדמתו לשנו"א זרעים כבר כתב 'והנה גם החיבורים שעל המשניות והירו' מסדר זרעים **אינם מכתב ולשון רבינו הגדול, ונתחברו ונסדרו ע"פ תלמידיו ששמעו מפיו** כו' והחיבור של המשניות ג"כ סדרו תלמידיו בחייו ועל פיו כו'. ועיי"ש דאם ימצא המעיין פקפוק יתלה בחסרון ידיעה או באשגרת לישנא כו'¹¹⁴. ובעל 'מעניי יחושע' מדייק להביא תמיד בשם 'תלמיד החסיד' או 'תלמיד הגאון' ולא הגר"א עצמו, כשדן בפירוש הגר"א שלפנינו על הירו'. וכ"כ בבית רידב"ז בהשגתו על פאה"ש שביעית פ"ח ה"א: 'וכבר ידוע שאין לסמוך על הפירושים שהיו בידי אנשי בית מדרשו לאחר פטירתו של הגר"א ז"ל וגם על הגירסאות, אחרי שבכת"ק ממש מבורר'. [גם הנצי"ב בהעמ"ש (שאלתא קס"ז י"ז) נתקשה בדברי האליה רבה על נגעים, ומסיים: 'ובלי ספק התלמיד שמע וטעה בדברי הגר"א'¹¹⁵].

לעומת זאת, דעת **הרר"י משקלאוו** להיפך (הקדמה לפאת השולחן), ונמוקו עמו: כי הביאור נכתב בצעירותו משא"כ כל הפירושים מאשר לימד לתלמידים לעת זקנותו¹¹⁶, וזהו סוף דעתו, שחזר בו [וכ' עפ"ז בעל"א הע' לו דעל כן צריך לעיין ביתר חיבוריו אשר תלמידיו כתבו לעת זקנותו אם לא חזר מדעתו]. וכ"כ בהגהות מכתב ידו¹¹⁷ על ביהגר"א יו"ד ס' רצ"ג סק"ב וז"ל 'ובחיבור על הירושלמי שיטה אחרת...ע"ש, **ולפי זה אידיחייא מה שכתב רבינו כאן**, אלא דכאן אזיל בשיטת הראשונים' וכו'. ובס"פ פ"ט ס"ק ח' על דברי רבינו¹¹⁸ שכל 'וצע' שבתוספתא פ"ו דתרומוות וכו', כ' הרר"י בגליונו: 'ובהגהותיו לתוספתא הגיה רבינו וכו'.

וכדבריו נראה, כי בכמה מקומות חידושי נתמכים בעדות תלמידו הגדול מוהר"ח [או שאר תלמידים בקלא דלא פסיק], ובע"כ כי אכן זהו סוף דעתו עכ"פ בזקנותו [והרי גם כל חידושי הגדולים נכנסו לביאור מן הליקוטים ולא היו בביאור המקורי, כמשי"ת להלן]. וכגון דבריו באליה רבה בכלים פ"ח דא"צ עור א' בתפילין (שלא כמשמעות

¹¹³ בס' משנה הלכות ח"ח ס"ג כתב: 'בדבר שאלתו אשר ראה בספר כתר ראש בשם הגר"א ז"ל דט"ק שאינו מגיע עד למטה מן הברכיים כו', ובמכתבו השני כתב לאמור שדבר עם ידי"ן הגאון רשכבה"ג ר' משה פיינשטיין שליט"א, ואמר הגאון שליט"א ח"ו אין זה אמת וכל מה שהוא מן הגר"א ז"ל צריך להיות נכתב בביאור הגר"א על השו"ע ובלי זה אין לסמוך עליו כלל להלכה, ומעולם לא שמע לא מן הספר כתר ראש ולא משיטה זו, ואפילו נימא דאיתא כזה מ"מ אינו אלא חומרא בעלמא ואין לזה מקור לא בש"ס ולא בפוסקים עכ"ל, ע"כ. [והנה צדק בודאי כי אין הכתר מהגר"א אלא ממוהר"ח ז"ל. וכבר נשתבשו בזו רבים שעירבו בין הכתר למעשר ואכמ"ל].

¹¹⁴ לא נכנס כאן להתקפות בני הגר"א על כמה מן התלמידים שהוציאו פירושי הגר"א ללא רשות [באדרת אליהו, על פי' הגר"א למשלי שהו"ל הגרמ"מ שקלאוו. ובפירוש על יונה, על א"ר טהרות והגהותיו טהרת הקודש שהו"ל רבי מאיר מוויילנא תלמיד הגר"א. וע"ע בהקדמתם לפירוש על כמה אגדות תק"ס, על השנו"א זרעים].

¹¹⁵ גם הגר"ר רפאל גורדון [בעל נחל עדן] בגליונותיו על טוספס אליה רבה שלו (נד' בישורן ו' עמ' רעז' ואילך) כותב כ"פ 'התלמיד שלמד לפני הגר"א ז"ל טעה בדבריו' (אהלות ט' ג', נדה ה' ד', ידים ב' ד', ומסיים, בתוקף כדרכו, שם 'והתלמיד שהדפיס גם כאן זקנים גרסינן עתיד ליתן הדין' וכו'). ובעל ה'כתב והקבלה' (ויקרא י"ג ג') כותב על א' מן הליקוטים שד' בסוף שנו"א זרעים 'ולא אמאין כי מפי רבנו הגדול יצאו דברים אלה'. וכן ב'בגדי ישע' (אה"ע א' כ"ג) כ' על ליקוט כזה שתלמיד הגאון טעו ושכחו מה שאמר להם הגאון. [ועל א' הליקוטים שם כ' הגר"א משה חתנו 'ואין אני יודע בבירור אם הקשה הגאון ז"ל כל הג' קושיות' וכו', אבל בביאורו לחו"מ ס' פ"ז ס"ק מ"ו איתא שם].

¹¹⁶ דברי הר"מ שטרנבוך שליט"א (הלכות הגר"א ומנהגיו, סי' ע"ט): 'ואף שבביאורו למשנה בפ"ו דשבת בשנות אליהו דחה הראיה וביאר דמייירי כשיצאה עם כסוי, **דבריו בביאורו כתב אחר כך** והם עיקר טפי כיון שנכתבו ע"י עצמו ולדינא, משא"כ ביאורו למשנה הם מתלמידים'. עכ"ל. אין לדבריו כל בסיס כי הביאור נכתב מאוחר לשנו"א, והאמת הוא ההיפך, וכאמור. וגם זה רואים שכמה פעמים דברים מחודשים שנתחדשו רק בליקוט' שבביהגר"א נמצאים גם בשנו"א במעשר"ר או בחידושי הלכות וכיוצא שהם נתחדשו לאחר. ראה פסה"ג השלם סי' רס"א [שוויון מעשר"ר ושנו"א דלא כהביאור], וביו"ד סי' פ"ח בליקוט ב' שוה לדבריו בשנו"א פ"ק דשבת. וכך בשנו"א סופ"ב דשבת תואם לדבריו באו"ח סי' רס"א ותנ"ט שלל"ס מליקוטיו הם. ועוד [ויל"ע בביהגר"א יו"ד סי' ש' סק"י בביאור ובליקוט, ודעתו בשנו"א כלאים פ"ט מ"ב, וראה בד"א כלאים פ"י צה"ל רי"ח].

אלא דטענת הגרמ"ש כי הביאור הוא עיקר כיון שנכתב ע"י עצמו, זהו אכן טענת החזו"א וכמש"נ בפנים, ודלא כבעל פאה"ש. אך על עיקר דבריו שם [דהגר"א סתר משנתו בין הביאור לס' ע"ה שהביא מקור דברי רמ"א דיוצאה בפאה נכרית, מדבריו בשנו"א דפ' פאה נכרית תחת הצעף], הנה ודאי דבריו בנויים עמ"ש הגר"ה בהערותיו לשנו"א, דמה שפי' הגר"א דהפאה תחת הצעף, בא לאפוקי מדברי השלט"ג וכטענת הבאר שבע. אבל בעניי לא ידעתי הכרח לזה כלל, אולי פירש משנתו ביש לה צעף דאל"ה אמאי לרה"ר לא תצא ומה חשש איכא שתגלה שער באשה ערוה, אלא דעדיין מוכח דהיה הפאה נראית דמבו' דאיכא חשש דמחייכי עליה ע"ש. ובר מן דין, הרי הגר"א בביאור לא הוכיח מפאה אלא מחוטי שער יעו"ש [וכן במ"א שם]. ואכמ"ל בע"ז.

¹¹⁷ נדפסו בקובץ 'כרם שלמה' שנה י' אייר סיון תשמ"ז, [מקצתם הועתקו משם לש"ע מהדורת מכו"י, בילקוט מפרשים מכת"י. לא ברור לי מדוע לא העתיקו על הערותיו בשלימות].

¹¹⁸ ומעניין בדפוס ווילנא ליתא לכל שורה זו. איני יודע אם השמיטה הגר"א מכח הגהות שבתוספתא, כי לא מסתבר שבאמת לא נמצא כן בכת"ק ושורה שלמה בדאה הרר"י מדעתו.

נטיית דעתו בביאור בסי' ל"ב, וכמו שהעיר כבר בביאורו ל"ש, הו' לעיל), תואם לכת"ר אות י"א בשמו. וכן דבריו באליה רבה פ"ה מ"ז [וכ"ה בחידושי למשניות ובביאור שני] על המשנה בדפוס ווילנא ע"י רא"א על כלי נקוב דכשר לנטילת ידיים, תואמים מ"ש בשאלות אות צ"א בשמו [נבכת"ר לא כ' זה בשמו, אבל נראה כי מכח רביה הוא כמו הרבה מן הכת"ר], ודלא כהביאור בסי' קנ"ט סק"ז (כמ"ש בשעה"צ שם סק"ז ובביאורו"ל). ועוד כיוצ"ב.

הר"י שקלאו הנ"ל אזיל לשיטתו, וכשסידר הביאור לאו"ח, הכניס לתוך הביאור לסי' תנ"ט ס"ק ה' מדברי רבינו שבשנות אליהו פ"א דברכות מ"א. ונזדעק עליו הגר"א ב'חילופי גירסאות' שבסנהדרין מא' ב', כי בביאור לש"ע מכ"י הטהור ליתא כל תוספת זו, ואמנם לפי מה שחידש רה"ג לעת זקנותו כמ"ש בשנות אליהו כ' ושכן מוכח בירושלמי, א"כ נכון חשבון תה"ד בשיעור מיל [ולא כמו"ש בתחילת הביאור על תה"ד אבל הוא תמוה מאד ושגגה גדולה היא מאד]. עיי"ש. ואף אמנם שהשגת הגר"א במקומה שלא לשבש את הביאור ולנטוע אי הבנה בדבריו שכותב דברים הסותרים בדיבור אחד, מ"מ עכ"פ בודאי הר"י לטעמיה קאזיל דדעת רבינו אחרונה עיקר כמ"ש בשנו"א. (וכך אכן כ' בס' דעת יואל [להג"ר יואל קלופט ז"ל] לאחר שהביא דברי החילופ"ג, הסיק: 'ולפי"ז עיקר לדינא בשיטת הגר"א שהמיל הוא י"ח דקות וכשיטת הר"מ שיש לו ראה מהירושלמי'). ובאמת כאן 'הוטעה' מן החזון איש ז"ל, שנסתבך קצת (או"ח סי' י"ג) בפי' דברי הגר"א, ומסיק דדעת הגר"א במסקנתו כדברי הרמב"ם [דשיעור מיל י"ח מינוט], אך אילולי היה יודע מן החזון"א כי הביאור מסתיים בהשגה על תה"ד, ומסקנתו כי המיל הוא כ"ב ומחצה (וכפי שאכן הבינו הח"ח בביאורו"ל בסי' תנ"ט, והגרצ"ה בעל הפסח"ג שם), אף שהיה רואה דברי רבינו בפי' שנות אליהו, מ"מ שמא היה קובע כי דבריו בביאור הם לעיקר, כפי דעתו הנ"ל¹¹⁹. [ונראה להלן בענין ה'ליקוטים', כי הר"י כו"פ הכניס לתוך הביאור מדברי רבינו בשנו"א ואף מליקוטים שונים].

לגבי פירושי הגר"א על המשניות, יש לעורר עוד מטעם אחר, מדוע אין ללמוד מהם להלכתא [כנגד הביאור וכיוצא]. והוא, דכל הלומד בפירושו רואה כי מדרך רבינו לפרש המתני' כפי פשוטו ולא בדוקא אליבא דהלכתא ואף לפעמים כנגד התלמוד [כדלהלן], ובודאי אי"ז מדרך רבינו לחלוק על רבינא ור"א סוף הוראה [וכדבריו בביהגר"א חו"מ סי' כ"ה ס"ק ו' דעל הגמ' אין רשות להוסיף ולא לגרוע כ"ש לחלוק כמ"ש בפי' הפועלים רבינא ורב אשי סוף הוראה], וכמש"כ הג"ר נפתלי הערץ ז"ל בהערותיו לשנו"א (שהוציא לאור לראשונה בח"ב מסידורו תרנ"ח) שבת א' ב': 'אבל לענין פירוש המשנה נקט כפשוטו לשון המשנה'. וכן שם ברפ"ג: 'רבינו פי' דלשהות תנן משום דאתא מתני' כפשטא בלא חיסורי מחסרא'¹²⁰.

ולכא' הטעם בכ"ז, דהכי מקובלנו מבית מדרשו של רבינו משמו¹²¹; בשאלות ממוהר"ח ז"ל (אות כ"ו): 'ללמוד משניות וללמוד הפשט דייקא', וברש"ש פסחים עד א': 'וכבר הרשנו הרמב"ם בפ"ה דנזיר מ"ה לפרש משנה נגד הגמרא היא דליכא נפקותא לדינא, ע"ש בתו"ט. ועמש"כ בברכות מט ב' במשנה **שגם הגר"א ז"ל עשה כן**¹²², ע"כ. 'ושמעתי מאדוני מ"ו הגאון זצ"ל שהמשנה נדרש בפשט ודרש¹²³ – גביעי גביע הכסף לרבי בנימין ריבלין ז"ל משקלאו. וידוע כי מוהר"ח התפלש בעפר בית המדרש כי אמר והוי מתאבק בעפר רגליהם אין מקרא יוצא מידי פשוטו (תולדות רי"ז ס"ס¹²⁴). והג"ר מנשה מאליא בספרו בינת מקרא 'ושמעתי מפ"ק הגאון החסיד כו' הוסיף עוד אומץ שאף במשנה יש פשט ודרש' וכו' [והו"ד בעל"א מעלות הסולם י"א ועי"ש].

ואמנם יש לציין דפעמים הוא להיפוך ממש, דרבינו מפרש המתני' דלא כהגמ', או כפשטות הלשון או בכדי להעמיס ההלכתא לדינא בתוך המשנה, ע' רפט"ז דפי' מתני' דלא כהלכתא כדינא דגמ', כיון דהאידינא עכ"פ כ"ע מודו

¹¹⁹ ראה גם בס' שלום יהודה (פלצינסקי) מועד סי' ו' שהשיג על החזון"א שתפס במסקנת הגר"א כך, והא מכיון שכל דברי מסקנתו כהרמב"ם הוא מתוך השנו"א (ושפך גם הוא בחמתו על המסדר שעשה כן), א"כ אזלינן להלכתא בטר מסקנתו בביאור, וכפי שהבין המ"ב והגר"א ח"ב בסדר זמנים, וכל דבריו בשנו"א אינו אלא דיש לפרש כך ד' הר"מ, אבל להלכה דעתו דשיעור מיל הוא ג' שמיניות, וכפי שכ' גם בסי' תמ"ג. את"ד. ולהיפך, בס' 'אורות חיים' פ"ו אות ד' דדעת הגר"א כפי שסבר בזקנותו בשנו"א עיי"ש. [ועמדו שם דעפי"ד בחלופ"ג מיושב ד' הגר"א בסי' תמ"ג ובסי' רס"א שנראה כדעת הביאור ולא כסו"ד מהשנו"א]. ועי' בכ"ז בפסח"ג השלם סי' רס"א.

¹²⁰ יש להוסיף נופך, כי לרבינו חסורי מחסרא הוא רק משום דהגמ' רצתה לקבוע הלכתא כחנניא, אבל ודאי פירושא דמתני' כחכמים. ראה לעיל בענין זה.

¹²¹ שלא כדברי הגר"מ ראטה בקול מבשר בסו"ס דאין יסוד נאמן לומר כי הגר"א פירש לפעמים כנגד הגמ' עיי"ש בתקיפות דרכו. ואין לדבריו כל בסיס, וכל הלומד היטב בשנו"א יראה כי זה מדרך רבינו וכפי שהעידו תלמידיו הנאמנים ביותר בשמו (והעתקנו מקצתו בפנים). ע"ע במאמרם המאלף של הר"מ קורן והר"י פרנקל ב'ישורון ד' תשנ"ט עמ' גל' עד ע'.

¹²² ע' גם ברש"ש נדה יט ב'. ואם תעיין היטב בביאור הגר"א או"ח סי' שי"ח סק"א ובהגהות הג"ר ברוך פרענקיל עליו, תראה ענין מבהיל אשר רבינו מפרש מתני' דחולין דלא כסוגיית הגמ' שם הדוחקת הלשון, ועפי"ז נעשה סתם מתני' כר"מ, ופוסק שם רבינו להלכתא כוותיה דלא כשא"ר שפסקו כר"י. [והחזון"א בסי' ל"ז סק"ט שהבין דברי הגר"א שם כפשטו (וכפי' הדמש"א), נתקשה: 'ומ"ל בהדיא ומ"ל מדיוקא']. דבר מעניין יש לציין, למ"ש בעליות אליהו עליית קיר ו' בשם התפא"ר במכשירין שתמה על הגר"א בא"ר שם שהוא נגד מסקנת הגמ' וכו', ובעל התפא"ר בעצמו בגליון העליות אליהו שלו [נד' צילמו ב'ישורון] כ' שלא זו כוונת קושייתו עיי"ש.

¹²³ יש לציין שגם רבי אלעזר רוקח בספרו מעשה רוקח למשניות כותב בהקדמתו 'שכל דברי חז"ל הק' במשנה ובגמ' הכל הוא ברמז וסודות התורה ריזן דריזן כמבואר בזוהר הקדוש ובתיקונים בכמה דוכתי, ודאי אין הדברים יוצאין מפשטן, כמו בתורה שבכתב שאין המקרא יוצא מידי פשוטו, אבל באמת הכל הוא צרופי שמות הקדושים'.

¹²⁴ וראה שם שהיה הצריז"ס סופר מגדלי ירושלים כפשטו של מקרא. וכ"ז מדרך רז"ל, עיי' סוף כתו' ובברכות נח ב' ועוד.

דניתנו להיכתב, ועוד כיוצ"ב, וכן הרבה חידושי דינים מחודשים שהובא בשם רבינו בעוד מקורות [ראה למשל בהסכמת הג"ר מנחם קראקובסקי לס' חידושי הלכות עמ"ס שבת], דרבינו מפרש הכי בלישנא דמתני', ונראה להדיא מדבריו שנתכונן הכי להלכתא. ראוי לציין כאן דבריו (עליות אליהו הע' ט"ז דף כב א') כי עדיף לזכור תוכן העניין במשניות מאשר התיבות בדיקדוק, כי זהו העיקר בתושב"ע פ. [וב'חידושי הגר"א למשניות תמורה פ"א מ"ד פשטא דמתני' היה אפ"ל דר"י דרפ"ג דמקואות היא אבל בגמ' אוקמיה בע"א].

ובסו"ס 'מרגליות התורה' (להגר"צ הנקרא ר' הירש חסיד, ה'תלמיד הששי' המנוי בהקדמת בני הגר"א לאו"ח) כ' המו"ל: 'החוט המשולש כל אחד ואחד ניתן לדרוש בפרד"ס הן במקרא הן במשנה ותלמוד ואפי' בזהר הקדוש וכתבי אריז"ל שמעתי מפי הרב מהרי"ל זללה"ה ששמע מפי אביו הגאון הנ"ל שיש בהם פרד"ס... ולפי הדברים האלה נתיישב לי פירוש הגאון הנ"ל בכמה משניות שפירש ע"פ פשוטו שלא כפירוש הגמרא כגון... וכן בכמה משניות בטהרות. והיינו משום שדרך התלמוד לפרש בדרך דרשת חז"ל הן במקרא הן במשנה, ומ"מ אין הדבר יוצא מידי פשוטו והדרש תדרש על חסר ויתר שיש בדבריהם ז"ל וכיוצא בזה מצינו להרמב"ם בפ"י המשניות כ"פ והוא דרך התורה לאמיתה ותפארתה עכ"ל¹²⁵.

סיבה נוספת להעדיף להלכה את הביאור לש"ע דוקא, לאפוקי שאר הפירושים, הוא על דרך הכרעת ההלכה ע"פ קבלת הרבים, ויתבאר בע"ה ב'עיקר השלישי'.

לגבי סתירות בין הביאור להגהותיו על הש"ס, וכדוגמת מ"ש במעש"ר מכת"י ר' סעדיה: אין רבינו גורס בברכת אשר יצר אפילו שעה אחת. וכך בביאורו לסי' ו' האריך, וסיים שם: 'וכ"ז דחקם גי' אפילו שעה א' אבל בגי' שלנו ליתא וא"צ לכ"ז, [וכן בפסה"ג שם]. אמנם במעש"ר של הג"ר יששכר בער ליתא, ובהגהותיו בש"ס ברכות ס' ב' הוסיף תיבות 'אפילו שעה אחת'. וכן מ"ש בביאורו לסי' ק"ג סק"ב 'ובגמרא שלנו איתא בהדיא, ואילו בהגהותיו לברכות כד ב' מוחק התיבות 'ומתחיל ממקום שפסק'.

הנה הר"י משקלאוו בהקדמת פאת השלחן כ' להעדיף הגהות הגר"א על הש"ס שכתב בעת זקנותו על פני ביאורו לשו"ע שנכתב בצעירותו. כפיה"נ מרן החזו"א לא יסכים עימו וכו"ל. ויש להוסיף דעל ההגהות אין לסמוך כמעט כלל להלכה, כיון שנכתבו רק לעצמו (ע' ב"ב קל ב'), ופעמים רבות חזר בו מדברים שכל לעצמו דרך לימודו. ראה לדוג' בחילופי גירסאות [להגר"א קליינרמאן] ברכות כט ב', דהגר"א חזר בו מהגהתו על הש"ס. כך גם ברד"ל מעשרות פ"ג 'כן רשם אדמו"ר תחילת הגירסא ואח"כ חזר בו ואמר שגירסת הספר דוקא אמיתית', וכן שם בפ"ה 'נרשם בכ"ז אדמו"ר למוחקו, ובלמדו עימנו קיים גירסת הספר'.¹²⁶

העיקר השני

הגרצ"ה המחבר פסה"ג בהקדמתו לאו"ח כותב כי הביאור הוא בבחינת 'אור בהיר הועטה במילות קצרות'. וכבר בהסכמות לפסקי הגר"א הדגישו הרבנים כי אעפ"כ קשה הדבר להחליט מהי דעת הגר"א גופא: 'ויען כי לבוא נא עד סוף עומק דברי קדשו של רבינו הגר"א ז"ל בביאוריו הנ"ל, הדבר צריך עיון ושקידה רבה במקומות הרבה בספרו הק' הנ"ל, ולעמוד על סוף דעתו הק' בהם כנודע, וכן: 'כי נודע דרכו הקדוש של רבינו ז"ל לרמז בקצרה מאוד חידושים הרבה אשר עיקרי ההלכה יוצאת מהם בכ"מ, ומי יוכל לבוא על עומק דעתו הקדושה באמת' (מו"צ דוילנא), 'כי הרבה צריך יגיעה רבה וטרחה גדולה וחכמה ובינה יתירה להבין ולהשכיל בדברי רבינו הגר"א ז"ל ולעמוד על סוף דעתו והכרעתו בין דעות הפוסקים ז"ל' (הגר"ר שלמה הכהן) 'ולאו מילתא זוטרתא היא להבין איפוא דעת רבינו נוטה לדינא כי דבריו נראים ככוכבי השמים הקטנים למראה עיני בו"ד וכל העולם כולו תחת כוכב אחד עומד' (הגרי"מ בעל ערוך השולחן). ואף מצינו לו עצמו ביו"ד סי' קס"ט שכתב: 'דברי רבינו כאן מחוסרי הבנה הם על כן לא כתבתי דעתו, וכבר העיר ע"ז הגאון המסדר הר' אבא קליינרמאן זצ"ל. והגר"ר ישראל בהקדמתו לספרו 'תקלין חדתי': 'ומה נעשה לשיטותיו החמודות בש"ע צריכים עיון וחיפוש רב...', ועע"ש. ובהקדמת הגר"מ משקלאוו ליו"ד דפו"ר: 'ויסכר פי דוברי שקר הדוברים על צדיק עתק בגאווה ובזו והמונעים מללמוד תורת ה' האמיתית ודבר קדשו אשר דבר ע"י עבדו אליהו, ויש מהם שאומרים שהוא מלא עיני[ם]¹²⁷ דוברי שקרים לא יכון נגד עיני שבאמת הן אינן חפצים לעיין והשוחד אשר בלבם מסמא את העינים מלראות עין בעין

¹²⁵ ובס' 'דרכי חיים' מהגר"צ ר' נפתלי ווארשוער (דף לט) כ': 'שוב נדפס ס' מרגליות התורה על נ"כ מא' מתלמידי הגר"א זי"ע ראיתי נדפס שם הקדמה מהצדיק מאטילי זצ"ל מו"צ דפה, וכל ששמע מהגר"צ המקובל ר' אברהם זצ"ל ששמע מאביו הגר"א זצ"ל וכו', והמשיך לכתוב שם [מדנפשיה]: 'וכמדומני ששמעתי או ראיתי דמה שלפעמים כל בשנות אליהו וא"ר פירוש המשנה בשינוי מ"ש בגמ', הוא מפני שהוא מביא תמיד פשט המשנה, הוא זצ"ל בחר להביא חלק הפשט כדרך הרשב"ם וכדומה בפ"י התורה, ולפעמים מבואר בגמ' רק הדרש של המשנה. וכמדומה ששמעתי או ראיתי שגם בקבלה כל הוא זצ"ל דרך הפשט, לכן נמצא לפעמים בד"ק לפרש דברי הזוה"ק לא כמ"ש האר"י ז"ל, מפני שהאר"י כל שם הפלפול שבדברי הזוה"ק [היינו דרך הדרש] והוא כל דרך הפשט עכ"ל ר' נפתלי במכתבו שם. [סוף דבריו לגבי הזוהר, ראה להלן בסוף המאמר].

¹²⁶ וראה עוד בספר הגר"א במאמר 'הגר"א והירושלמי' לרש"ג, ובמאמרו של ר"ק כהנא 'לחקר ביהגר"א', וכן מבואר לתוספתא כפשוטה טהרות להר"ש ליברמן, אריכות בסתירות שבין הגהות רבינו לבין ביאורו על הש"ע, וראה שם שנקטו כולם כי ההגהות נעשו דרך הלימוד ופעמים הגיה כשיטה מסוימת וכיוצא. וראה עוד להלן הע' 135.

¹²⁷ כוונתם כמובן לציונים הרבים 'עין שם' של רבינו, שאם לא מעיינים היטב לא מבינים חכמתו הגדולה וכוונתו העמוקה, ודימויו למלאך המות שהוא מלא עינים [ע"ז כ ב'], ה"י עליהם, ולא ידעו כי גם לשרפים מלא עינים נכתבו בספר יחזקאל א', י"ח י"ב.